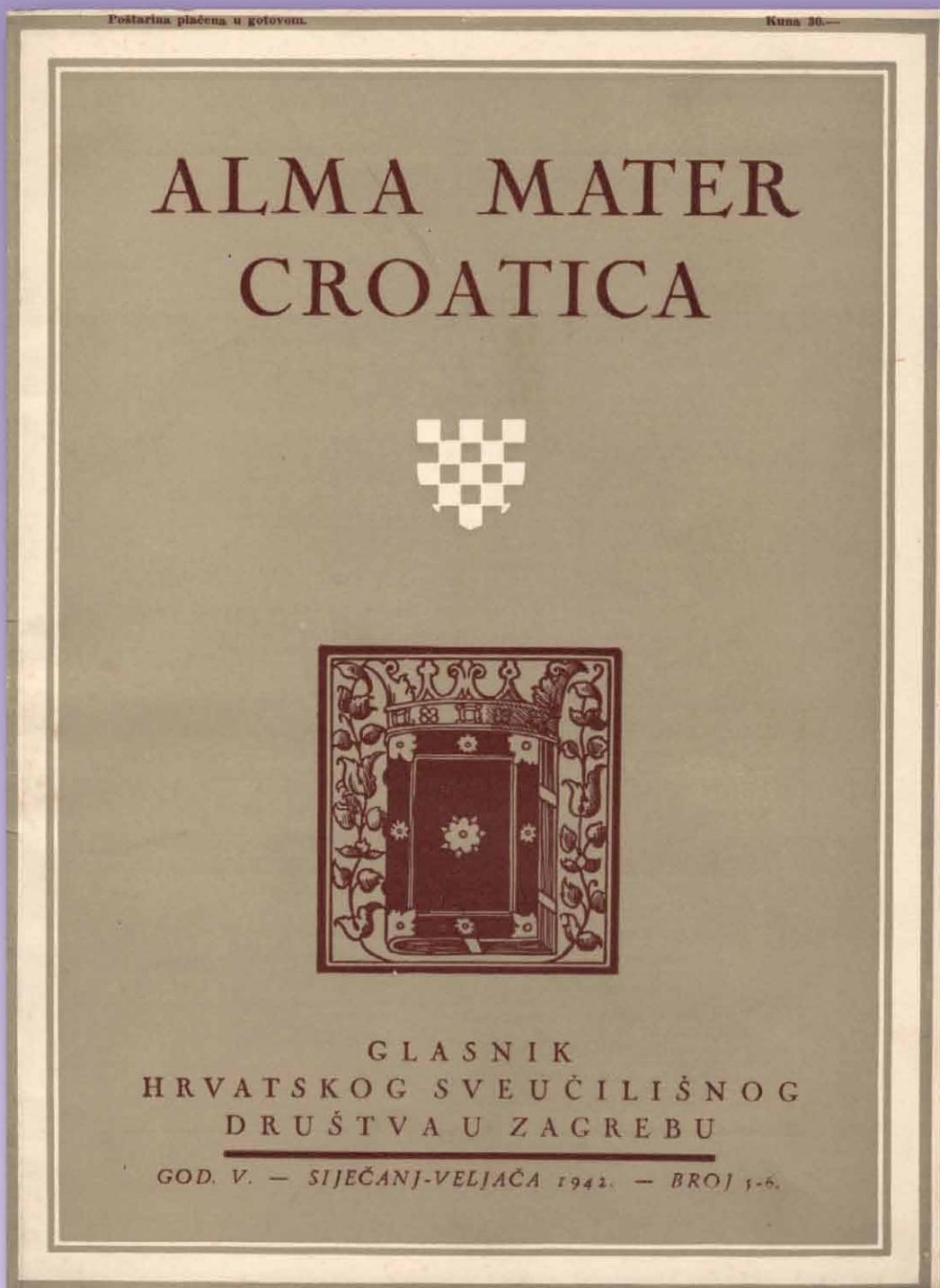

politički
ZATVORENIK

Godina XXXII. - travanj/svibanj/lipanj 2021.

BROJ

287

Otok Hvar u doba Nezavisne Države Hrvatske * Uz 50. obljetnicu
Hrvatskog proljeća: Hrvatska republikanska stranka i Hrvatsko
proljeće * Pokop macejjskih mučenika * Mime Rosandić:
Domovina iznad svega * Dokumenti, sjećanja i svjedočenja

politički **ZATVORENIK**

**GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA**

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica,
Andelko Mijatović, Alfred Obranić

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: 01/ 487 2433

e-mail: hdpz.podruzница.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

Godišnja pretplata za Hrvatsku 140 kn
za inozemstvo: Europa 300 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 500 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

IBAN HR0525030071100009317 kod
SBERBANK d.d.Zagreb, a za devizne
uplate isti IBAN i BIC VBCRHR22
također kod SBERBANK d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uredjuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

BRAĆA PO ORUŽJU?

„Imamo Hrvatsku!“ – pobjedosno je i ushićeno, sa stisnutom šakom, uskliknuo predsjednik Franjo Tuđman na Kninskoj tvrđavi, ljubeći hrvatsku zastavu nakon vojno-redarstvene akcije „Oluja“. No, imamo li stvarno Hrvatsku ili tko ju ima od tada do danas?

Još su stari Latini govorili: „Jao pobijeđenima!“ Mi smo to iskusili na vlastitoj koži, pa sam mislio kako će to pravilo vrijediti i u Hrvatskoj kad budemo pobjednici, ili da će u hrvatskome slučaju pobjednici barem „ispisati povijest“.

No, sve ono što se događa u posljednje vrijeme, najavljuje (ako nešto radikalno ne poduzmem), da ćemo o Hrvatskoj ponovo morati govoriti u polutišini ili kao nekad u „konspiraciji“, a našu će povijest i dalje pisati oni koji su ju pisali i do 1990-tih godina, barem u onom dijelu koji bi i službeno ušao u školske udžbenike.

Za sebe sam oduvijek mislio da me nikakav politički događaj ne može iznenaditi, zaprepastiti ili impresionirati, ali ono što smo mogli vidjeti i čuti 22. lipnja u Brezovici, na tzv. „Dan antifašističke borbe“, zapanjuje sve one koji su s grčem u želudcu gledali izravan prijenos na javnoj, Hrvatskoj televiziji, i pitali se, gdje mi to živimo?! Je li ovo Hrvatska, ili je možda Jugoslavija, čak i Srbija?

Da imamo predsjednika države potpuno neuravnotežena, razdražljivoga karaktera, o tome sam već pisao, ali da će Srbe u tom kraju nazivati „braćom po oružju“, to prelazi granice ovoga psiho-političkog ludila koje zaista opravdava sve one koji komentiraju i dijagnosticiraju predsjednika države i njegovo ponašanje kao psihički problem. Istina, znao sam u svom stilu (lud... ludi) iskoristiti tu Milanovićevu izjavu i potvrditi da mi i Srbi zapravo jesmo braća po oružju ako uzmemu u obzir da smo se zbližili gledajući se „preko nišana“ (a i nišan je dio oružja).

Ova proslava *jugoslavenstva*, koja je prerasla u nekontroliranu bahatost promocije *antihrvatstva*, očito inspirirana partizanskim koncertom, kulminirala je kad je aktualni premijer Plenković spomenuo Bleiburg i blaženoga Alojzija Stepinca. Negodovanju, zviždanju i psovkama nije bilo kraja, što su još dodatno pozdravili i odobravali posebni gosti *Antife*, bivši predsjednici Josipović i Mesić.

Zaista, kad se to sve gleda, čovjek se mora zapitati: imamo li Hrvatsku, i u čemu se to očituje?

Domalo će se licemjerje preseliti na drugo mjesto. Jer, dolazi proslava „Oluje“. Sve ono što je izgovoreno u Brezovici trebalo bi biti u suprotnosti s onim što će se izgovoriti u Kninu, kao što je svaka Jugoslavija u suprotnosti sa samostalnom Hrvatskom. No čovjek s tisuću lica i jednim (ali lošim) karakterom, sve više podsjeća na jednoga pokojnog gradonačelnika za kojega se govorilo da je u jednom danu mogao biti i Tito i Stepinac, a da mu ni Remetinec nije daleko, pa će se zacijelo pojaviti s prigodnim tekstrom i bit će mu puna usta hrvatstva, kao da ovo što je izgovorio 22. lipnja (i ranije) nije ni rekao.

Pitamo se, kako je moguće da predsjednik države i predsjednik vlade mogu sudjelovati na oba ova skupa i kako to narod brzo zaboravlja i trpi? Kako to da ne vidimo da u isti koš spada i Ivo Goldstein, koji je na jednoj tribini o „antifašizmu“ htio šakama odgovoriti na drugačije činjenice koje mu je podastro saborski zastupnik Ante Prkačinom? Riječ je o jugoslavenskom primitivizmu i lažnom prikazivanju povijesti, kojima se zabranjuje sloboda misli i govora te diskreditira Hrvatska, a istodobno brane pozicije i dobra stečena nezakonito davne 1945. godine.

A vas sam, dragi moji hrvatski politički uznici, obvezan izvijestiti da smo tešku borbu za očuvanje našega društva, njegovih aktivnosti i njegova časopisa, upravo ovih dana uspješno okončali, i da naš *Politički zatvorenik* i naši započeti projekti (*Leksikon* i *Memorijalni centar*) ipak idu dalje. Dobili smo obećanje da će nam biti odobrena minimalna sredstva za to, pa smo uvjereni kako će naš dugogodišnji trud i silna odricanja naših članova, biti u konačnici nagrađeni plodovima. Zato iskreno zahvaljujem donatorima koji time postaju zasluzni za ovaj dugi vijek našega Društva, što po svojoj kompaktnosti i dugovječnosti može biti primjer svima.

**Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

POMAGALA, INSTRUMENTI I ŽETONI

Na nedavnim su lokalnim izborima, očekivano, prema priopćenjima i šampanjima u stranačkim stožerima, pobijedili baš svi, pa mogu biti zadovoljni svi (uključujući strane platce i poslodavce nekih naših nedomoljubnih, kvazidomoljubnih i domoljubnih stranaka): rastrojeni, desetkovani i suvišni SDP blaguje medenjak u obliku predsjedanja zagrebačkom Gradskom skupštinom (smatrajući da je u pravoj poplavi poraza za nj to manja šteta od toga što time preuzima podjelu odgovornosti s Tomaševićem i družinom za razočaranja zagrebačkih građana što neminovno slijede); Plenkovićev je HDZ izgubio u srednjoj Dalmaciji, ali je dobio u Lici i na sjeveru Hrvatske (pa može održavati privid da se za nj ništa bitno ne mijenja, iako pučkoškolska matematika govori da se broj njegovih birača smanjuje svakim novim izborima, a o stanju njegova članstva rječito govore i zagrebački hadezeovski prelaznici pod skute platforme Možemo!); na tzv. desnici – to jest, među ljudima koji se, na svoju štetu, i nitko ne zna zbog čega, vole nazivati desnicom premda tek vrlo rijetko znaju što je zapravo desnica, a sami su to još rjede – novi se porazi također proglašavaju pobjedama, pa se ni iz toga uglavnog ne uspijeva ništa naučiti.

Redizajnirani Most nastavlja politikom kojoj su krajnji ciljevi vječni ostanak u opoziciji te suvišni i nepolitički, mesijanski nagon za reformiranjem drugih stranaka (što se vrlo jasno iščitava iz nepragmatične nepopustljivosti pri ustrojenju većine u više pokrajinskih predstavničkih tijela mjesne samouprave), dok Škorin ulazak u drugi krug zagrebačkih gradonačelničkih izbora (gdje je, nažalost, doživio težak poraz usprkos potpori mnogih koji zapravo nisu glasovali za Škoru, nego su htjeli dati svoj glas protiv Tomaševića, i još više protiv njegova društva), Domovinski pokret proglašava malne zvjezdanim trenutkom hrvatske povijesti, pa se za potrebe tih Potemkinovih sela prešuće ne samo potop te stranke diljem Slavonije i njezin debakl u Splitu, Šibeniku ili Zadru, nego i činjenica da Vukovar nije uzeo Domovinski pokret, već Ivan Penava sa svojom strankom, koji pritom naglašava kako je taj uspjeh – za čije mu je oživotvorene bila nužna i potpora opskurnog osuđenika i partijskog disidenta (dakako, i „antifašista“) Željka Sabe – postigao u koaliciji s Hrvatskom konzervativnom strankom koja je u Zagrebu, gle čuda, u prvome krugu podgrizala Škorine izglede sudjelujući u listi koju je predvodio Željko Sačić.

Nigdje, dakle, ni načela niti sadržaja, nigdje ni dosljednosti; dosljedni su jedino hrvatski birači u svojoj spremnosti da uvijek iznova po visokoj cijeni kupe rog pod svijetu, prisiljavajući se time da i na idućem izborima biraju najmanje od zala koja su sami pomogli stvoriti.

U tom će kontekstu najzanimljivije biti prividno nadmetanje između Hrvatske demokratske zajednice i Domovinskoga pokreta, dviju stranaka koje aspiriraju na isti dio biračkoga tijela i – poput spojenih posuda – zastupaju istu nacionalno-političku i ideološku kakofoniju, usput na sličan način za izborne potrebe raspolažući jeftino pribavljenim *žetonima* za privlačenje takozvanih desno orijentiranih i onih tobože lijevo orijentiranih birača. Plenkovićovo dugogodišnje prepustanje prevage stranačkoj i izvanstranačkoj ljevici – što je simbolički okrunjeno na nedavnom sajmu neznanja, kukavštine i sluganstva u Brezovici – zapravo je i omogućilo nastanak *sestrinskoga* Domovinskog pokreta koji bez ikakva kompleksa okuplja ljude koje međusobno povezuje jedino uvjerenje da je korito ponajviša vrijednost političke borbe.

No, najkasnije uoči ovih izbora postalo je jasno da je Domovinski pokret prerastao u jedan od glavnih instrumenata preslagivanja u Hrvatskoj demokratskoj zajednici. On će, kao što je pokazalo istupanje osječko-baranjskog župana između dvaju krugova izbora za zagrebačkoga gradonačelnika, u predstojećem razdoblju uživati potporu hadezeovskih nezadovoljnika, kako bi unutar Hrvatske demokratske zajednice jačalo nezadovoljstvo njezinim aktualnim vodstvom i pripremala se njegova smjena. U međuvremenu će – ne na posljednjem mjestu upravo za račun Hrvatske demokratske zajednice – gušiti svaki pokušaj organiziranja i nastupanja autentičnih hrvatskih nacionalističkih skupina, onih koje nisu spremne trgovati vlastitim uvjerenjima, pa su uvelike baš zato proglašene „nesposobnima“, marginalizirane, prešućivane i onemogućivane.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

JESMO LI SVJESNI LICEMJERJA?2

Zvonimir JONJIĆ

AKO IŠTA U HRVATSKOJ TREBA
ZABRANITI, ONDA JE TO CRVENA
ZVIJEZDA PETOKRAKA.....3

Alfred OBRANIĆ

MACELJ: POKOPANE JOŠ 84 ŽRTVE....5

O KOPLJIMA I TRNJU

Vlado JURCAN

HRVATSKA REPUBLIKANSKA
STRANKA I HRVATSKO PROLJEĆE.....8

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

NAŠ NUTARNJI SVIJET (49.)12

Maja RUNJE, prof.

OTOK HVAR U DRUGOME
SVJETSKOM RATU13

Dr. sc. Nikica BARIĆ

SUDBINA.....37

Ivan VUKIĆ

JOSO LISAC O SUDBINI SVOJE
OBITELJI40

Ivan VUKIĆ

DOMOVINA KAO IDEAL: U SPOMEN
NA ZABORAVLJENE BORCE48

Tomislav JONJIĆ

IN DIESER AUSGABE55

IN THIS ISSUE56

JESMO LI SVJESNI LICEMJERJA?

Idea da je Hrvatska most između Zapada i Istoka, most koji može spajati različite vjere, kulture i tradicije, u stvarnosti je poražena, iako još možda postoji u malobrojnim umovima kao vizija neke sretnije Hrvatske. Oni malobrojni Hrvati pravoslavne ili islamske vjere, na našu žalost, predstavljaju iznimku koja potvrđuje „pravilo“: Hrvatska je rubni dio Zapada koji gleda prema islamskome i pravoslavnom Istoku, i postoji usprkos tom i takvom Istoku. I, kao takva je, preko brojnih povijesnih nedaća, usvojila neke elemente ponašanja i mentaliteta koji se češće susreću na Istoku nego na Zapadu – laž koja prerasta u mitomaniju, lukavstvo koje se očituje u prijetvornosti, ambiciju bez radnih navika i bez obzira za opće dobro.

No, koliko god da smo kao narod moralno, duhovno i intelektualno potonuli, u Hrvatskoj preko rijetkih pojedinaca preživljava duh koji nas podsjeća da nismo uvijek bili dio „istočnačkog“ Balkana, duh preko kojega naslućujemo da smo u prošlosti mogli biti pametniji i da nam je danas moglo biti bolje. U Hrvatskoj je, dakle, preživjela savjest, osjećaj dužnosti da preispitujuemo sami sebe i svoju povijest, kao i slabašna želja da iz svojih pogrešaka izvučemo pouke za budućnost. Na našu žalost, takav duh i taka savjest nisu preživjeli istočno od Hrvatske, ako su tamo ikada i postojali. Gdje prestaje hrvatstvo, tamo počinje Istok i tamo se nalazi „srce“ Balkana.

Srpska nacionalistička mitomanija usmjerena protiv Hrvata i Hrvatske dobro nam je poznata, a povremeno ju prepoznamo, na zaprepaštenje svih, čak i hrvatski Jugoslaveni. Ipak, povijesnu ulogu Srba u BiH i njihov aktualni politički položaj u toj državi sami sebi još nismo rastumačili, niti smo o njemu kao narod zauzeli konkretan stav. Sigurno je jedino to da smo olako prešli preko činjenice su Hrvati raseljeni i istrijebljeni s područja koje se danas naziva Republikom Srpskom. Međutim, svakodnevna se politička borba, za sada mirnim sredstvima, vodi u Federaciji BiH između Hrvata i Muslimana koji su

Piše:

Zvonimir JONJIĆ

se devedesetih godina 20. stoljeća nazvali Bošnjacima. Posebno je zanimljivo pratiti odjeke te borbe na medijskim portalima i društvenim mrežama, baš zato što se ona vodi „istočnačkim“ metodama – lažima, mitovima, prijetvornošću i potpirivanjem mržnje.

Zanimljivo je to pratiti, jer pametni ljudi znaju da se iz svega može ponešto naučiti. Promatrajući političke prilike u BiH,

i progresivna, osoba kojoj je iskreno stalo do dobrobiti BiH. Ovakva praksa, nama koji se nalazimo izvan „bosanskog lonca“, djeluje kao tipičan primjer licemjernoga balkanskoga političkog diletantizma, no, možda je i prirodno da dio pučanstva BiH – protektorata međunarodne zajednice na čelu s njenim visokim predstavnikom – ima toliko prilagodljivo shvaćanje pojedinih načela međunarodnog prava.

Ipak, licemjni balkanski politički diletantizam prečesto za posljedicu ima genocid i ratne zločine, zato moramo uvek biti oprezni kad ga namirišemo. Budući

da politički akteri u BiH svoj položaj grade na ratnim podjelama, moramo biti oprezni kad svakodnevno slušamo i čitamo teze da su Hrvati i Srbi, odnosno Tuđman i Milošević, dogovorili krvavi raspad Jugoslavije, i da su Hrvati u toj tragičnoj povijesnoj epizodi, u odnosu prema Muslimanima i BiH, odigrali podjednako štetnu ulogu kao Srbi. Uzalud Hrvatima njihova podpora neovisnosti BiH na referendumu 1992., uzalud im prihvatanje svih predloženih mirovnih planova od 1992. do 1995. godine. Istina očito ne smije stati na put izgradnji nečijega nacionalnopolitičkog narrativa žrtve, jer taj narativ za cilj ima hegemoniju i, u konačnici, ostvarenje prikrivenih nacionalnih ciljeva.

Daleko od toga da su Hrvati svetci, ili da su to bili u prošlosti, i po tome se ne razlikujemo od drugih. No, konstantno batiranje Hrvata povijesnim krivotvorinama ima, kao i uvek, sasvim jasne političke motive – oslabiti nacionalnu svijest, povezati ideju hrvatskog samoodređenja sa zločinom, te svesti politički osviještene Hrvate na šaćicu zatucanih i politički obespravljenih *čobana*. U tome nisu uspjeli ni ozbiljnije države, pa to ne će uspjeti ni danas u državi poput BiH. Ipak, tužno je da BiH, država triju naroda koja na neki način predstavlja najdugovječniji plod južnoslavenske državne zajednice, nije naučila lekciju zbog koje je na ispit u povijesti pala i propala Jugoslavija. Povijest se očito ponavlja: prvi put kao tragedija, drugi put kao farsa...

možemo naučiti nešto o fleksibilnosti načela državne suverenosti odnosno načela nemiješanja u unutarnja pitanja druge države.

Naime, ako dužnosnik Republike Hrvatske, neke druge države, ili pak činovnik Europske unije nešto slučajno prozbori o reformi izbornog zakonodavstva u BiH, o načelu konstitutivnosti naroda ili o, ne daj Bože, preustroju cjelokupne BiH po nacionalnim linijama, takva bi osoba u nekim muslimanskim medijskim i političkim krugovima bila okarakterizirana kao netko tko se mijesha u unutarnja pitanja BiH i dovodi u pitanje suverenost BiH.

No, ako bi ista osoba izjavila da je koncept konstitutivnosti naroda zastario i da je „građansko“ uređenje BiH ključ razvjeta i napretka te države, ta bi osoba u istim krugovima bila hvaljena kao inteligentna

AKO IŠTA U HRVATSKOJ TREBA ZABRANITI, ONDA JE TO CRVENA ZVIJEZDA PETOKRAKA

Ovih dana javiše nam iz Haaga da Ratka Mladića kane doživotno zadržati u nekoj od europskih kaznionica.

S obzirom na to da se doista radi o ratnom zločincu kapitalcu, koji je iza sebe ostavio na tisuće žrtava, i da hulja ima danas 79 godina, izrečena kazna ne djeliće zastrašujuće, kako inače najdulja vremenska kazna izgleda. Osim toga, uopće ne sumnjam, da će u tome posljednjem životnom domu imati uvjete i standard kakav bi poželjeli gotovo svi ljudi te životne dobi.

Imat će on i puno više, jer osim poklonika koji ga nazivaju herojem, naći će se svjetskih odličnika, kako bi mu obogatili staračke dane. Recimo, sigurno će ga posjetiti nobelovac Peter Handke koji je obožavao Miloševića i oduševljavao se pokušajima stvaranja Velike Srbije, pa ako Mladić sprema u neku austrijsku kaznionicu, Handke će mu donositi još topli, originalni Wiener Apfelstrudl.

Nešto stariji sam od Mladića, pa mogu objektivno prosuditi, da ljudi koji dožive njegove godine čeznu za urednim domom, gdje im je osigurana hrana, toplina i zdravstvena skrb. A taj monstrum je samo u Srebrenici prekinuo život 8.500 žrtava, dječaka, staraca i ponajviše muškaraca u punini života. Dakle, nije zasluzio život, a nekmoli takvu spokojnu starost.

Najvišom mogućom kaznom osuđen je na genocid u Srebrenici kao i za stotine drugih zločina protiv čovječnosti što je srpska vojska počinila pod njegovim zapovjedništvom na tlu Bosne i Hercegovine, što će reći, za nedjela počinjena u razdoblju 1992.-1995. Bio je rijetko učinkovit zločinac, jer u samo tri godine uspjelo mu je protjerati oko 200.000 Hrvata, 400.000

Piše:

Alfred OBRANIĆ

Bošnjaka i pobiti oko 200.000 ljudi, opet uglavnom Hrvata i Bošnjaka.

Prepuštam povjesničarima i statističarima, da rangiraju Mladića na svjetskoj tablici zločinaca.

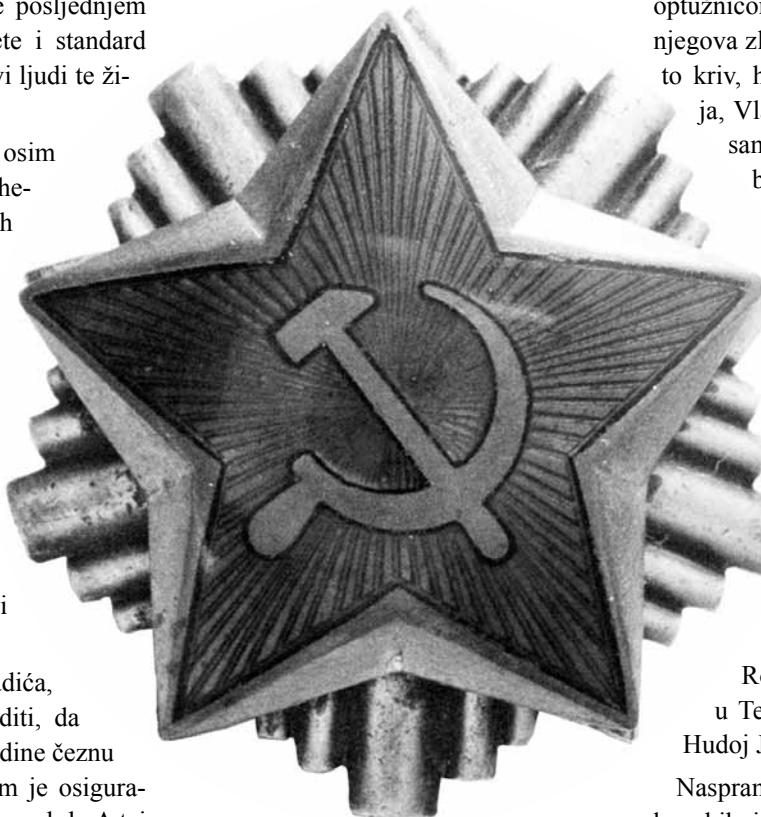
htjevan, s tenkovima i svim raspoloživim snagama 9. kninskog korpusa, kao i četnika – volontera – iz susjednih sela, opkoliti pitomo mjesto Škabrnju u zadarskom zaleđu, pobiti stanovništvo i petoricu branitelja koji su imali puške. Kadjević i Adžić ocijenili su taj zločin najvišom ocjenom i kao „talentovanog oficira“ unaprijediše Mladića pukovnika u Mladića general-majora.

Ne ulazim u raspravu zašto haškom optužnicom nije bio obuhvaćen taj dio njegova zločinačkog djelovanja; tko je za to kriv, hrvatsko pravosuđe, diplomacija, Vlada, predsjednik Republike, ali sam siguran da je za nas Hrvate to bitno. Kazna ne bi bila ni manja, niti viša, ali u našem pamćenju ostao bi otisnut još jedan dokaz, da je crvena zvijezda petokraka simbol najvećeg zla koji su Hrvati doživjeli u svojoj povijesti.

Posljednja slika pred očima žrtava prije smaknuća bila je crvena zvijezda petokraka, kako u Škabrnji, tako i u Vukovaru; kako u Nadinu, tako i u Petrinji; ali ne zaboravimo: kako u Kočevskom Rogu, tako i na Jazovki; kako u Teznu, tako i na Maclju, kako u Hudoj Jami, tako i...

Naspram tisuća anonimnih žrtava i rekao bih isto tako bezimenih izvršitelja, zna se i pamte organizatori masovnih likvidacija: Simo Dubajić na Kočevskom Rogu, Stjepan Hršak na Maclju, Šljivančanin u Vukovaru, Mladić u Škabrnji i naravno najsjajnija zvijezda petokraka bila je na čelu najvećeg sina naših naroda i narodnosti.

Ove godine, kao i svih 30 prethodnih, prve nedjelje mjeseca lipnja održava se na Maclju sveta misa u počast zarobljenika pobijenih tijekom svibnja i lipnja 1945. godine. Prvu misu u neovisnoj Hrvatskoj služio je 9. lipnja 1991. pokojni kardinal Kuharić na mjestu masovne grobnice

Posvetio bih više pažnje simbolu/znaku pod kojim je taj zastrašujući zločin počinjen. Naime, dok je bio zapovjednik vojske tzv. Republike Srpske nosio je šajkaču s kokardom ili nekakvom slično oblikovanom značkom, a znamo da je odgajan i školovan u vojnoj akademiji JNA pod znakom crvene zvijezde petokrake, te da je pod istim simbolom ispekaš svoj zločinački zanat 1991.-1992. u Hrvatskoj.

Praktični dio „diplomskog rada“ položio je napadima na Kijevo, Vrliku, Nadin i Škabrnju. Zadatak je bio posebno za-

Lepa Bukva, gdje su partizani pobili 174 zarobljenika, među njima 21 svećenika. Ove godine u grobnicu na Macelju položene su kosti 84 ubijena zarobljenika, ekshumirane prošle godine na lokaciji Križanov Jarek, tako da je do sada grobnica na Maclju primila 1.247 žrtava.

Također u lipnju, nedaleko Siska, održava se skup u znak sjećanja na prvu partizansku postrojbu koja je 22. lipnja 1941. tobože pružila otpor okupatoru, i to bi trebao biti početak ustanka – tako se govori svake godine na tim skupovima. Dakle, u istoj državi, neovisnoj i demokratskoj Republici Hrvatskoj, istoga mjeseca u godini, na udaljenosti od jedva 100 kilometara, održavaju se dva skupa koji se međusobno isključuju.

To znači da se na jednom od ta dva skupa ne govori istina. Naime, u Sisku se slave začetnici partizanskog pokreta, koji su samo 4 godine kasnije na Maceljskoj gori pobili 12.000 nevinih ljudi. Kako je to moguće?

Da bi mogli istinom spojiti ta dva događaja, nešto mora biti lažno ili na Maclju ili kod Siska. Žrtve na Maclju nisu lažne – dokaz su ekshumirani ostaci. S obzirom na to da žrtvama nije suđeno, nego su pobijeni po naređenju partizanskih oficira i dužnosnika OZN-e iz Krapine, sve žrtve možemo smatrati nevinima. A kako se ne radi o likvidaciji nekolicine zarobljenika, već o masovnom zločinu, sasvim je jasno da su izvršitelji slijedili naredbe najviših komunističkih dužnosnika.

Čak da se i ne zna tko je izvršio taj masovni zločin pobivši 12.000 bespomoćnih ljudi, trag bi nas vodio k jugoslavenskim partizanima, napose njihovim egzekutorskim postrojbama KNOJ i OZN-a.

Naime, ruke žrtava vezane su žicom, a to je tradicionalni znak –trag koji su ostavili na svim mjestima masovnih likvidacija.

Idemo tragati za istinom u okolici Siska tih dana mjeseca lipnja 1941. godine.

Iako je rat u Europi već trajao dvije godine, a u staroj Jugoslaviji okončan prije dva mjeseca, sisačke partizane je iz hibernacije probudio Hitlerov napad na SSSR. Dojučerašnji saveznici, koji su prvim zajedničkim projektom podijelili Poljsku, sad su postali protivnici, pa istoga dana iz Moskve stiže zapovijed svim komunisti-

ma diljem Europe. Od danas su Nijemci naši neprijatelji, borite se protiv njih po čitavoj Europi, jer tako spašavate prvu zemlju komunizma na čelu s drugom Staljinom, ujedno iskoristite ratnu situaciju i provedite boljevičku revoluciju i preuzmite vlast.

Primivši takvu instrukciju, sisački komunisti se povlače iz grada u šumu i tako počinje njihov revolucionarni i partizanski put, popločen tisućama ubijenih.

Podsjećam na istodobnu situaciju u Sloveniji okupiranoj od nacističke Njemačke, gdje je i njihova Osvobodilna fronta primila na znanje instrukciju iz Moskve i reklo bi se da su u zanosu proleterske revolucije zaboravili na okupatora. Naime, opće je poznato da je Osvobodilna fronta ubila 1.200 domaćih neprijatelja, Slovaca, prije nego je u proljeće 1942. ubijen prvi okupatorski vojnik. Slično je u Hrvatskoj, ali puno gore, pošto se komunistima uskoro priključuju četnici, dakle oni koji apriori ne mogu smisliti bilo kakvu hrvatsku državu.

O kakvoj revoluciji je riječ, o kakvu oslobođenju od okupatora, govori specifični podatak o 650 ubijenih katoličkih svećenika tijekom rata i porača. Slovačka je površinom i brojem stanovnika poput Hrvatske, tijekom Drugoga svjetskog rata bili su također oslojeni na Njemačku i njihovi komunisti poslušali su instrukciju iz Moskve, ustali su protiv okupatora i

pokrenuli revoluciju, ali životom je platilo 14 svećenika.

Kao što su mnogostruko više stradali svećenici, tako je i još mnogo više stradao hrvatski narod na komunističkim stratištima nakon rata na križnim putevima. Jedan od stotinu tih puteva završavao je u Maceljskom gorju, mjestu koje će s protekom vremena vjerojatno postati simbolični grob - oltar na kojem će se služiti mise za sve žrtve križnih puteva.

Svake godine na skupovima slušamo „bajke“ kako je sisački odred odmah sustradan krenuo u borbu protiv okupatora. Da je to imalo točno, spominjalo bi se da je odred napao neku postrojbu Wehrmacha ili ubio jednoga neprijateljskog vojnika. Međutim, ne, hrabri ustanici postavili su minu pod jutarnji vlak Sisak-Zagreb, a stradale su dvije kumice koje su jutarnjim vlakom nosile sir, vrhnje i jaja na Dolac. Poklonike komunističke Jugoslavije i druga Tita to ne smeta, za nekoliko dana paradirat će u okolici Siska sa zvjezdom petokrakom na barjacima propale komunističke države, ponavljajući već otrcane izmišljotine o podvizima ustanika.

Uz ovaj tekst mislio sam priložiti fotografije spominjanih zločinaca s petokrakom na kapi, ali sam se tijekom pisanja predomislio, nisu dostojni. Predlažem da slušamo riječ biskupa Miju Gorskog na ovogodišnjoj misi povodom ukopa 84 žrtve eksuhumirane prošle godine na lokaciji Križanov Jarek kod Đurmanca.

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Od početka ožujka do kraja svibnja 2021., svojim su prilozima daljnje izlaženje ovog časopisa nesobično pomogli:

HDPZ Podružnica Gospic	500,00 kn
Marija Macukić, Zagreb	400,00 kn
Božica i Predrag Zrinjščak, Zagreb	100,00 kn
Tomislav Cvetnić, Zagreb	300,00 kn
U K U P N O	1.300,00 Kn

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

MACELJ: POKOPANE JOŠ 84 ŽRTVE

Unedjelu, 6. lipnja 2021., u Macelju su pokopane još 84 žrtve jugoslavenskoga komunističkog režima. Misu je predvodio pomoćni biskup zagrebački **mons. Mijo Gorski**, a nazočnima su se obratili i predsjednik Udruge Macelj 1945. **Zdravko Čepo** te ministar hrvatskih branitelja i potpredsjednik Vlade **Tomo Medved**.

Njihove govore je na mrežnim stranicama Hrvatskoga kulturnog vijeća u cijelovitu obliku objavio **Damir Borovčak** (<https://www.hkv.hr/reportae/d-borovak/36972-damir-borovcak-pokop-84-novootkrivene-zrtve-brutalnoga-komunistickog-rezima.html>), poprativši ih fotografijama od kojih neke sa zahvalnošću preuzimamo i ovde. U svojoj propovijedi, biskup Gorski je, među ostalim, kazao:

„U današnjim čitanjima otkriva (se) model porobljavanja ljudi koji je uvijek aktualan. Na početku je zavođenje, lažno obećanje sreće, ugleda i moći: Bit ćete kao Bog! Doista primamljiva ponuda. No, povijest nam je pokazala da su svi pokušaji stvaranja raja na zemlji urodili porobljavanjem ljudi i ljudskom patnjom. Nema trajnog uspjeha ni radosti bez Boga koji je otac svih ljudi. Jer nakon počinjenog zlodjela otvaraju se oči, slijedi razočaranje, spoznaja vlastite bijede: Sakrih se jer sam gol! Zločin otkriva svu bijedu i golotinju zločinca i rađa prebacivanjem odgovornosti. Drugi je kriv što sam ja pogriješio. Sve do okrivljavanja Boga: On je kriv jer je Adamu dao Evu, on je kriv jer me takvim stvorio.“

Upravo u pokušaju opravdanja zločina vidimo svu podlost zla. Odgovornost se prebacuje na drugoga. Žrtvu se proglašava krivom što je žrtva. To je model manipulacije. Oni koji su 1945. bježali od progona krivi su jer su bježali. Danas su radnici krivi što su izgubili posao, jer su nesposobni. Treba uvjeriti svakoga da je samo i isključivo on odgovoran za vlastitu nesreću, uslijed pogrešnih odluka, oskudnog znanja, ograničenih sposobnosti ili nedovoljnog truda. Tako nesiguran i podcijenjen pojedinac i narod, opterećen osjećajem krivnje, odustat će od traženja pravih uzroka svog položaja i pobune protiv represivnog sustava, bio on ekonomski, politički ili ideološki.

Drugi je model manipulacije optužiti drugoga za suradnju sa zlom. Po ustima lažnih pravednika Isus je oklevetan i optužen da služi đavlu, odnosno, da Bog

Mons. Mijo Gorski, pomoćni biskup zagrebački

koji je izvor dobra i ljubavi služi zlome. To je toliko izopačen čin manipulacije da ga sam Isus naziva neoprostivim, jer niještanje očite istine jest djelo protiv Duha Svetoga. Tko to ne želi vidjeti, opire se djelovanju Duha i to neoprostivo. Ne zato što Bog ne bi htio ili mogao oprostiti, nego, jer čovjek zaslijepljen ideologijom ne dopušta spoznaju vlastite istine i tako sam sebe osuđuje.

Upravo ovakve metode manipulacije doživljavamo već duga desetljeća. To je taktika i bezbožne marksističke ideologije. Ako nisu druge mogli privoljeti u svoj tabor lažima, onda su svi bili oklevetani

kao narodni neprijatelji koje treba satrati. Kad istina postane žrtvom ideologije uvijek se traži ljudska žrtva u krvi. To se dogodilo u zločinu nakon Drugog svjetskog rata. Danas ćemo dostoјno pokopati posmrtnе ostatke 84 žrtve, koji su ubijeni bez dokazane krivnje, bez suđenja i desetljećima bili zakopani na mjestu njihova ubojstva kako bi se prikrio zločin. Ali, ma koliko ubojice niješali svoje zločine, opravdavali se tuđom krivnjom, klevetali i ocrnjivali mrtve i žive, zagrtali pod zemlju, u jame i rovove, mrtvi uvijek progovore. Jer zemlja ništa ne skriva, ona samo

Počasna straža nad kostima mučenika

čuva da u određeni čas otvorí svoja njedra i na svjetlo dana iznese gorku istinu.“

Potom: „Ne opravdavajmo se klevetom. Klevetnici očito govore kakvi su. Pa i klevetnici hrvatskoga naroda. To je promašen način da se oslobole svojeg lošeg stanja, to nije put osobnog čišćenja. Kad s drugog skidamo vrline sami ostajemo goli, stoga svaki klevetnik, ma koliko se trudio prikriti svoju istinu, ma koliko govorio da su drugi krivi sam izlaže svoju bijedu. Zato ne kažnjavajte klevetnike i lašce, oni su već kažnjeni, ne branite se jer nisu dostojni vaše poniznosti. Vaš mir bit će njihov nemir.

Izgrađujmo zajedništvo kao Božje djelo. Isus kaže: Ako se kraljevstvo ili kuća u sebi razdijeli ona ne može opstati. Zašto toliko dugo nakon završetka Drugog svjetskog rata, nakon Domovinskog rata, tako slabo napredujemo. Razlog je u Isusovoj riječi: razdijeljenost, a ona je djelo zloga duha. Ako se ni oko čega ne možemo složiti propast nam je pred vratima. Mrtvi čije kosti danas pokapamo obvezuju nas na zajedništvo i pomirenje. Samo tako njihova žrtva neće biti uzaludna.

Ne rješavajmo probleme silama zla. Kad god svoje probleme utapamo u alkoholu ili drogi, na nevjeru odgovaramo nevjerom, na prijevaru prijevarom, na mržnju mržnjom, svoja nezadovoljstva rješavamo sukobima i nasiljem, slabosti svoje naravi pokrivamo nijekanjem prirodnih zakona, mi istjerujemo zlo pomoću Sotone. Upravo je to način kako ljudi postaju sluge zla.

I najvažnije: Nikada ne gubimo nadu i pouzdanje u Božju blizinu i njegovu moć nad silama zla. Obnova pojedinca i oblikovanje zajednice plodovi su naše vjere. To je trajan proces u kojem se nadvladava zlo i koji se ostvaruje snagom Duha Božjega. I nije katastrofa ako vidimo znakove raspadanja -otpade, slabosti, gubitak tradicionalnih oblika crkvenosti. Važnije od toga jest da su znakovi obnove tu, da pojedinci dublje i snažnije žive vjeru, da istinski vjernici sve više postaju Božji ljudi. To je dokaz da je Kraljevstvo Božje na djelu, da vršimo volju Božju u ovome svijetu i tako postajemo Isusova braća i sestre.

Zato puni pouzdanja u Božje milosrđe danas molimo za sve žrtve čije kosti leže po raznim jamama, za one koji su već položeni u ovu grobnicu, napose za ove koje ćemo danas dostoјno pokopati. Molimo za oproštenje njihovih grijeha i vječni mir. I nećemo se umoriti u svojim molitvama i traženju istine jer Bog koji je jači od svakog zla naš je život i naša snaga.“

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA (Zagreb, Masarykova 22/IV, srijedom od 9 do 13 sati)

POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. - brojevi 202-255 na CD-u s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svi brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svi brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svi brojevi časopisa (brojevi 130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja (staro izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svi brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BELOKOSIĆ: Svećenik matični broj St. Grad. 2019, HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIĆ: Naše robijanje, RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: Hrvatske žene u okovima i pjesmi, Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: Svjetlo i sjene (pjesme), HDPZ Podružnica Žadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: Za dostojanstvo i slobodu, HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji, Izd. HDPZ - Podružnica Karlovac, 2007., tvrdi uvez, 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču, Izd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: Osamnaesto proljeće (Uspomene na godine tamnovanja), HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini, prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logara srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilače i Varcar Vakuf – Mrkonjić Grad, prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crnoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: Križni put dugačak pet godina 1945.–1950. (Svjedočenje o vremenu), HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
Slavko RADIČEVIĆ: Tri za dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske, Vlastita naklada – sunakladnici; HDPZ i HDPZ Podružnica Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika, drugo, dop. i proš. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
Mato LUKAČEVIĆ: „Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti“, Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn
Damir BOROVČAK: „GOVDANSKO, Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora“, Zagreb 2012.	120 kn
DVD Huda Jama - Rudnik Barbara - komunistički zločin 1945.	20 kn
Mara ČOVIĆ: Sjećanje – Svjedočenje. Rijeka, Riječki nakladni zavod, 1996, 111 str.	40 kn
Branimir DONAT: Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika, Zagreb, Dora Krupićevo, 358 str.	100 kn
Andrija Radoslav GLAVAŠ: Hrvatska književnost i duhovnost, Zagreb, Dora Krupićevo, 1999., 442 str., tvrdi uvez	100 kn
Jeronim KORNER: Pjesme duhovnika, Zagreb, Dora Krupićevo, 1998., 328 str., tvrdi uvez	80 kn
Tomislav DRŽIĆ: Hladne je v peklu, vlastita naklada, Zagreb, 2009.	20 kn
Monografija MACELJ 1945. , po promotivnoj cijeni	200 kn

O KOPLJIMA I TRNJU

Hvala dragom Bogu! Nešto se je počelo mijenjati u ovoj našoj Istri.

IDS je na ovim zadnjim lokalnim izborima pretrpio prve ozbiljne udarce, i to od relativno malo poznatih protukandidata. Izgubiti Pulu, Pazin, pa i Buzet, nije mala stvar. Ako je to početak urušavanja IDS-a, nije loše za početak.

No, žalosno je da ta stranka toliko dugo vlada Istrom, a da svoja najčešće nebulozna, nerealna, tipično populistička obećanja svojim biračima nije nikad ni pokušala ispuniti. A još je žalosnije što se dosad nitko (čast pojedincima, u koje spadam i ja), tu stranku nije usudio nazvati pravim imenom, kao antihrvatsku (a ne samo kao antihadezeovsku!), autonomašku i talijanašku, bez rukavica, bez pardona, bez stranačkih računica, kalkulacija i kukavnog oportunitizma.

Eh, gdje su ona dobra stara vremena! Kad sam bio nešto mlađi i nešto ljudi nego što sam sada! Ti dani mojih solo-akcija, kad sam samo sebi bliske osobe mogao nagovoriti da mi leđa čuvaju. Pa sam tako znao svoje plakate iz kućne radnosti lijepiti preko plakata onih koji su imali dovoljno novaca za mega-plakate. Obično bi ih njihovi aktivisti preko noći poskidali, pa mi je trud češće bio uzaludan. Ali odustatjao nisam.

„UZALUD KOZO MEKEĆEŠ,
NIKUD IZ HRVATSKE NE ĆEŠ!“
ili:
„KOZA DLAKU MIJENJA,
ALI ĆUD NIKADA!“

To je tek neznatan dio onoga što sam im sve radio. Bilo me je i na radiju i na televiziji, a bogme i u crnoj kronici kao „nepoznatog počinitelja“, pa i prekršajnih kazni, kad je počinitelj bio poznat.

Piše:

Vlado JURCAN

Na ove izbore, dosljedno se držeći nekih svojih načela, dakako nisam izašao. Za koga glasovati u ovoj mojoj „Istri sirotici“? Da se može glasati i „protiv“, a ne samo „za“, zacijelo bih glasovao...

protiv IDS-a. Ali ovako kako je, moj bi glas po nekakvoj... „mastodontovoj“ metodi bio ubačen u koš onih koje smisliti ne mogu.

Uostalom, koji od svih tih iskešenih kandidata i kandidatkinja razmišlja o ičemu nego o tome da svoju guzicu ili pak guzu uvali u neku ugodnu, unosnu, fotelju?

Od svih tih predizbornih i izbornih sranja, najljepši mi je bio dan izborne šutnje. Hvala Bogu da se malko odmormim od slušanja i gledanja svih tih licemjernih faca i njihovih slatkorječivih „obećanja, ludom vjerovanja“.

I ono malo što ostvare, kad dođu na vlast, u službi je njihove osobne pro-midžbe, a ne općeg dobra. To što pišem, ne izvire iz gnjeva (premda ga ne mogu suspregnuti), nego iz dugogodišnjeg iskustva. Je li me zahvatilo beznađe? Kako i ne će. Nakon svih, javnosti vrlo dobro poznatih afera i prljavština lokalnih čelnika IDS-a, nakon propasti industrijskog diva „Uljanika“, što ga je prvi prognozirao i zasigurno prijejavio Ivan Jakovčić, ipak dobar dio puka „istrijanskoga“ glasuje još uvijek za „svoje“!

IDS je kažnen, ali ne dovoljno. Pa, neka ti, o narode, bude i dalje vlast kakvu očito zasluzućeš! Neka se ti „tvoji“, kao i uvijek do sada, brinu sa svoje, a ne za tvoje!

E, a da sam munjen kao u onim dobrim starim vremenima, da sam još uvijek sklon solo-akcijama, preko IDS-ovih bih plakata možda lijepio svoje „priljepke“:

IDS je kratica za:

IZDAJICE DOMA SVOGA!

ISTARSKO DRUŠTVO
SELJAČINA!

I na kraju poruka:

IDITE DOVRAGA
SERONJE!

Da, da! Dok sam bio mlad i borben, nisam nikad bacao kopanje u trnje. Sad, kad sam star i umoran, ni kopanje mi više nije... uspravno!

Pa, neka ga u trnju!

HRVATSKA REPUBLIKANSKA STRANKA I HRVATSKO PROLJEĆE (U povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća)

Iz naše današnje perspektive, kad vlastitu političku stranku ima svaki nazovani-političar, pa, za divno čudo (i obično pod nazivom nekakve „neovisne liste“ koja je prišivena uz ime mjesnog *imperatatora*), čak i svaki gradić koji ima više od dva semafora, moglo bi nam se – osobito ako se ne potrudimo vidjeti ispraznost programa, i još veću ispraznost politika većine takvih *organizacija* – činiti sasvim prirodnim i logičnim što raspravljamo o odnosu neke političke stranke prema važnim društvenim procesima.

Iz perspektive hrvatske političke emigracije, većinom nastale padom Hrvatske pod oslobođenje i obnovom Jugoslavije u proljeće 1945., međutim, to uopće nije bilo tako: gotovo polustoljetno postojanje te emigracije u velikoj je mjeri obilježavao snažan, ne samo pragmatički nego i načelni, doktrinarни otklon od stranačko-političkog organiziranja.

Argumentacija pritom nije bila osobito originalna: kao što se danas rodoljubima opće prakse i promatračima s ruba političkih zbivanja čini da bi mehaničko okupljanje naizgled srodnih skupina i stranaka u dva ili tri snažna i ideološki jasno obilježena bloka predstavljalo formulu za rješenje svih ili barem većine hrvatskih društvenih pitanja, tako se je u razdoblju 1945.-1990. to „jedinstvo prije svega“, dakle: mehanički ujedinjen i formalno jedinstven, nestранački odnosno nadstranački nastup

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

raseljene Hrvatske (raseljene, jer ona nije iseljena – kako smo se naviknuli govoriti – budući da nije iselila svojom voljom, nego je raseljena, silom istjerana iz domovine!) nerijetko postavljalo i predstavljalo kao ključ i bezuvjetna pretpostavka hrvatskog oslobođenja.

Posve neživotno previđalo se je kako – parafrazirajmo Victora Hugoa – „gomila

ima previše glava da bi imala jednu misao“, i kako je ustrajanje na bezuvjetnom jedinstvu ne samo neostvarivo (jer ignora idejne razlike, ali previda i ljudske slabosti, taštine i ambicije, a dakako i protivnička i neprijateljska podmetanja i *diverzije*), nego je u biti nedemokratsko i zapravo protudemokratsko čak i tamo gdje, kao u hrvatskome slučaju, nisu postojale snažne grupacije koje su za sebe svojatale predvodničku ulogu, ne dopuštajući čak ni to da se o njoj raspravlja. A u hrvatsko-me smo slučaju imali još i to: imali smo snage, stranke i pokrete koji su apsoluti-zirali svoje navodno pravo na vodstvo i svoj tobožnji legitimitet na tzv. legalitetu koji bi izvirao iz rezultata prosinačkih izbora 1938. (Mačekova, kasnije Krnjevićeva Hrvatska seljačka stranka) odnosno iz činjenice stvaranja Nezavisne Države Hrvatske 1941. (Pavelićev, kasnije Heferov Hrvatski oslobo-dilački pokret).

Zato su nastajale te ponekad, rijetko, upravo iznimno i nestajale – stranke. Nestajale su jednako kao i danas: onda kad su zastupale prize-mne, privatne, nepolitičke interese, a ne načela i programe, jer – štono u *Pismima Magjarolacah* reče Ante Starčević – „medju načeli bo neima nagodbe ni pomirenja, a stranke su zastupnici načelah. Ako stranka gubi boj za bojem, ona itako neodlazi s razboja, nego na njemu predaje zastavu svojim si-novom, unukom, budućim pokolenjim svojim.“

Naslovica 4. broja Hrvatskoga književnoga lista

Ivan Oršanić, utemeljitelj Hrvatske republikanske stranke, umrijet će u prosincu 1968.

One, pak, koje su doista zastupale programe i načela, te su nastavile postojati, makar u drugim oblicima i s drugim nazivima.

A među onima što su nastale već u prvoj vali – čim su se naši *raseljenici* smjestili u nekoj od svojih novih domovina – bila je i Hrvatska republikanska stranka koju je 1951. sa suradnicima utemeljio Ivan Oršanić, jedan od prvaka predratnoga hrvatskoga katoličkoga gibanja (k tome i dinamični predstavnik ilegalne, domovinske grane ustaškog pokreta), a u vrijeme Drugoga svjetskoga rata visoki stranački i državni dužnosnik.

Njegova Hrvatska republikanska stranka, nema sumnje, nije pripadala najvećim i najbrojnijim hrvatskim emigrantskim političkim organizacijama, ali će svako pomnije istraživanje emigrantske periodike i sačuvanoga arhivskoga gradiva nesumnjivo pokazati, da je bila među onima čiji se utjecaj nipošto nije mogao niti smio zanemariti i podcijeniti. Jednim dijelom je to posljedica intelektualnog i političkoga kapaciteta njezina vodstva, a drugim dijelom – njezin časopis, *Republika Hrvatska*,

pokrenut u Buenos Airesu 1951., iste godine kad je u tom gradu utemeljena i sama stranka.

Nije to bila jedina stranačka publikacija – pokretane su i druge, na raznim kontinentima – ali je *Republika Hrvatska* kuriozitet kako po kontinuitetu svog izlaženja (časopis je, naime, bez prekida izlazio do osamostaljenja Hrvatske, a onda je još godinama objelodanjivan u domovini), tako i po svojoj vrsnoći.

Buenosaireška *Republika Hrvatska*, naime, nije bila nekakva kulturno-folklorna tribina niti skladište patetičnih reminiscencija na nedavnu prošlost i ratni poraz, a još manje oglasni stup za isticanje obavijesti o emigrantskim vjenčanjima, sprovodima i komeracijama, nego je bila i ostala politički časopis, s jasnim i dosljedno zastupanjim ideološko-političkim gledištima koja su se, logično, već i osobama njegovih pokretača, naslanjala na predratnu *Hrvatsku smotru*, zastupajući načela političkog višestranačja, demokracije i „integralne slobode“ – što je stožerna vrijednost u ideološkom pojmovniku Ivana Oršanića, utemeljitelja i stranke i časopisa – pa je u skladu s time, ne odričući se svoje političke baštine, ali kritički sudeći i o njoj, iz broja u broj pomno, trijezno i temeljito raščlanjivala i tu baštinu i sva bitna pitanja hrvatske sadašnjosti i budućnosti, unutarnjopolitička i vanjskopolitička.

Oršanić, doduše, nije doživio vrhunce onoga što danas nazivamo Hrvatskim prolećem – umro je u prosincu 1968. – ali mi možemo vrlo precizno rekonstruirati po-

glede koje su na taj proces imali njegovi suradnici na čelu s njegovim bliskim suradnikom i nasljednikom na čelu stranke, dr. Ivom Korskym, odnosno stranački sljedbenici i pristaše; i možemo sasvim precizno i s pouzdanjem kazati da su taj proces promatrali u prvom redu kao dio unutarpartijskih frakcijskih okapanja (dakle: jugoslavenskih komunističkih, dakako i federalističkih i reformističkih, ali uvjek i nužno jugoslavenskih i komunističkih!), od kojih su razni slojevi domovinskoga i izbjegličkog hrvatstva imali različita, ponajčešće nerealna očekivanja.

Na polju praktične politike, za republikance je to značilo da taj proces valja pratiti i ohrabrivati, da se mora koristiti pukotina koja se u jugoslavenskome komunističkom monolitu time možda stvara ili proširuje, i da treba priželjkivati i poticati evoluciju tog procesa i njegovih protagonisti u nejugoslavenskom i protujugoslavenskom, a uzgredno i u nekomunističkom i protukomunističkom smjeru, ali da projekcije vlastitih želja i snova, vlastite i tude nerealne nade i iluzije, ni na trenutak ne smiju poslužiti kao alibi za nacionalno-političku i ideološku kapitulaciju, niti smiju postati izgovor za odustanak od borbe za samostalnu hrvatsku državu.

republika hrvatska

SADRŽAJ

IVICA BORAS:	U Dvoru Št. Centralnog Zatvora u Sarajevu	(str. 3)
FRANJO JEPPOVIĆ:	Hrvatski vlasnici – politički kapital	(str. 7)
KAZIMIR KATAĐANIĆ:	Svrha i ustroj Hrvatskog Narodnog Predstavništva	(str. 15)
POLITICKI PREGLED		(str. 37)

75

GOD. XVIII.

LISTOPAD (OCTOBER) 1968

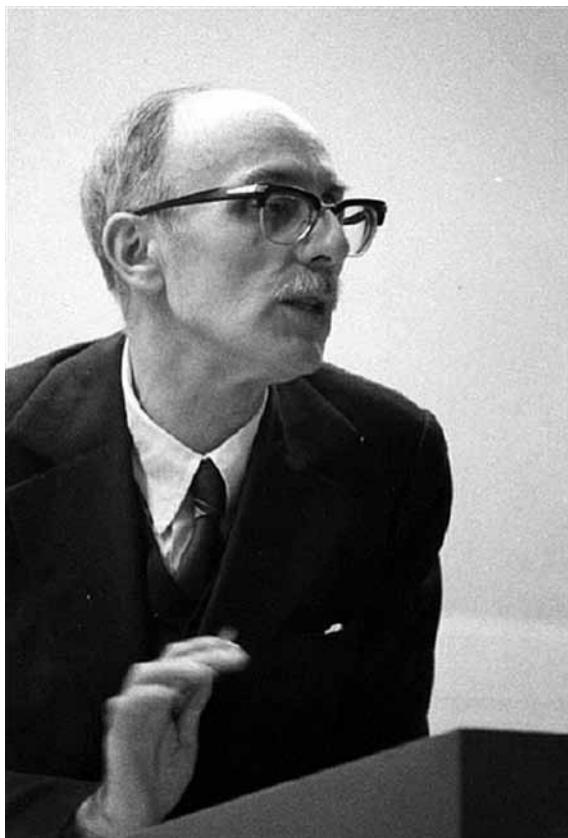
Br. (No.) 75

Središnji republikanski časopis

Zato u ondašnjemu republikanskom tisku i u korespondenciji stranačkih prvaka i njihovih prijatelja nema nikakve fascinacije zbijanjima u Zagrebu i u Hrvatskoj, ponajmanje ima oduševljenja reformističkim partijskim vodstvom – tim više što se u republikanskom vodstvu uočava da se u krugu oko ondašnjega vodstva Matice hrvatske i među sveučilištarcima možda zahtijeva više (možda čak i ono što priželjkaju represijom odavno ušutkani hrvatski nacionalisti u domovini, koji i tih važnih godina ostaju na margini, dijelom i svojom voljom, zbog opreza i rezervi prema reformističkim zahtjevima) – ali se, usprkos svemu, svim tim koncentričnim krugovima ondašnjega hrvatskoga političkog života i tim izostankom republikanskog oduševljenja zapravo želi pružiti potpora.

Stranačka politička taktika i stračko stajalište, izraženo u nizu članaka i dokumenata, možda su najjasnije sublimirani u pismu koje je tajnik stranke Kazimir Katalinić koncem svibnja 1971. uputio svom suradniku Mladenu Doliću: „Objasnit ću Vam, zašto mislimo da ne smijemo povladjivati CK, pa niti Djodanu, Veselici, Šegedinu i dr. Mi želimo da oni čim više evoluiraju u smislu hrvatske državotvorne linije. Ako ih budemo hvalili, onda ih time kompromitiramo i omogućavamo ‘unitaristima’ da ih napadaju, jer da su u tobože nekoj vezi s ‘ustašama’, a ako ih napadamo, jasno ne ‘u djture’, već dozirajući napadaje prema ponašanju svakog od njih, ali uviјek kritizirajući ih i nikad ne pokazujući da smo zadovoljni s njima, te stalno naglašavajući da trebaju još žešće zastupati hrv. interes, onda ih time s jedne strane ne kompromitiramo, a s druge strane ih podtičemo na daljnje evoluiranje u smjeru državotvorstva.“

Jasno je, dakle, što se je htjelo, a jasno je i čemu su služile i javne i tajne rezerve prema Hrvatskome proljeću. Zato smatram da već odavno možemo kazati kako je povjesni razvitak potvrdio da su takve republikanske procjene bile ispravne, kako je oprez stranačkog vodstva bio utemeljen, i kako je izabrana taktika koja

Dr. Ivo Korsky, Oršanićev
nasljednik na čelu stranke

je bila mudra i u nacionalno-političkom i uopće u ljudskome smislu: ona nije nikoga ugrožavala niti je koga makar nehotično denuncirala, a svakomu je pružala prigodu da pokaže, koliko mu je doista do hrvatskih interesa.

Pritom je ona, dakako, implicirala i kritiku nacionalne i ideološke poputbine reformističkoga komunističkog vodstva, koja je umjesna i nužna i danas – kad nerijetko imamo potrebu zamijeniti razumske i nepristrane prosudbe jeftinom patetikom – pa ju ne mogu izmijeniti nikakva naknadna proljećarska domišljanja i sugestije kojima se hoće osigurati udobnije mjesto u nacionalnoj povijesti. Stotine je takvih, i svima im je nazivnik isti; mijenjaju se samo stilske figure, doskočice i anegdote.

Kad je prije petnaestak godina pripremao za tisak knjigu svojih razgovora s Vjekoslavom Prpićem, nostalgični je Josip Šentija ustvrdio kako je u proljećarsko komunističko vodstvo jugoslavenske socijalističke republike Hrvatske

svoje nade polagala ne samo komunistička, nego, kako on reče, „i nekomunistička, pa i antikomunistička Hrvatska“, koje da su, kaže Šentija, tom vodstvu pljeskale, a neki iz njegovih redova za nj su molili Svevišnjega, ni manje ni više, nego u – bazilici svetoga Petra u Rimu.

Bit će da je posrijedi reminiscencija na razmjerno poznatu onodobnu izjavu Ivana Zvonimira Čička, da je za Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske i njegovu X. sjednicu iz siječnja 1970., molio Boga u najpoznatijoj rimskoj crkvi – u nekim drugim zgodama su se još prije Karađorđeva spominjale neke druge crkve (ne rimske, nego zagrebačke, što valjda – ako nas sposobnost zaključivanja dobro služi – ni u ono doba nije pomagalo uvjerljivosti Čičkova svjedočenja!) – ali je ona zapravo nebitna, jer je posrijedi jedna od onih anegdota koje funkcionišaju kao simboli, a ne kao zasebne činjenice.

Jednako tako, posezanje za njom i na najnižoj, faktografskoj razini, više govori o Šentiji i njegovim sentimentima odnosno sentimentima njegova naraštaja stasalog pod okriljem jugoslavenske kompartije i njegovih filijala – koji, kao i svaki drugi naraštaj, želi ostati

upamćen po tome da je uživao ono što se tako neprecizno i ovlaš naziva „narodnom potporom“ – nego što doista govori o autentičnoj „nekomunističkoj, pa i anti-komunističkoj Hrvatskoj“. Iako je, dakako, to razdoblje doživjela kao odušak od otvorenog terora i tiho se nadala njegovoj evoluciji u smjeru o kojem je pisao i Katalinić, ona je prema Hrvatskome proljeću ostala rezervirana na sličan način na koji je – dijelom iz drugih razloga – rezervirana bila hijerarhija Katoličke crkve hrvatskog jezika.

A spomenuta je anegdota i tada, 2006., kad je Šentija na nju podsjetio, i danas, 2021., kad obilježavamo pedesetu obljetnicu tih događaja, bila zapravo ilustrativna za stanje hrvatske historiografije, jer smo i danas gladni studija o pravome ondašnjem raspoloženju nekomunističkih i protukomunističkih krugova unutar jugoslavenskih granica, a i danas, iz raznih razloga, izbjegavamo rasprave i raščlambe o gledištima koje je na Hrvatsko proljeće imala Crkva u Hrvata – ne samo vjerničko mnoštvo, nego i niži kler i viša hijerarhija – koji su se u to doba našli pred novim izazovima, ali i pred teškim iskušnjima do kojih je dovela režimska represija, ali i Drugi vatikanski sabor i potom Beogradski protokol iz 1966., s dijelom usputnim, a dijelom popratnim pojavama, kao što je bilo imenovanje nadbiskupa Šepera kardinalom ili slučaj Krunoslava Draganovića.

Još više od toga nedostaju nam studije o odnosu hrvatske političke emigracije prema Hrvatskome proljeću, jer onih par fragmenata objavljenih u periodici, a još više u dnevnome ili tjednometu tisku, zapravo pokazuje – znadem da se ovakvim ocjenama ne postaje popularan – da se u današnjoj Hrvatskoj, uz sasvim malobrojne časne iznimke, zapravo vrlo malo znaće o hrvatskoj političkoj emigraciji, i da ljudi koji se neupućenima predstavljaju kao upućeni, valjda dobrim dijelom doista vjeruju kako se ta emigracija – baš u to vrijeme izložena priljevu pravog mora takozvanih „radnika na privremenom radu u inozemstvu“ – svodi na jedne i pol novine, dva časopisa i pet-šest pojedinaca koji

su u tim publikacijama dominirali, obično nastupajući kao tzv. neovisni intelektualci i imajući zapravo malo dodira s velikom većinom hrvatskih emigrantskih političkih i kulturnih organizacija, a djelujući nerijetko u protimbi s najvećima i najutjecajnijima od njih.

Zato površno sudimo i o toj emigraciji, i zato površno i patetično sudimo i o Hrvatskome proljeću i o uzrocima sloma tog pokreta.

je kriv narod koji je u rujnu 1971. neoprezeno klicao glasnije Savki i Tripalu nego Najvećem Sinu; pa je krivo ono izvođenje „Lijepe naše“ u zagrebačkoj zračnoj luci; pa je krivo Šošićeve zazivanje hrvatskoga članstva u Ujedinjenim narodima; pa su krive burne reakcije na slučaj Jure Sarica i „unitariistički puč Milutina Baltića“; pa su krivi sveučilištarci koji su svojim štrajkom poslužili unitaristima – sve je bilo krivo i svatko je u toj naknadnoj pameti i borbi za bolju prošlost bio kriv, osim onoga što je stvarno i jedino bilo krivo: Jugoslavija i komunizam.

I memoarski tekstovi velike većine protagonista Hrvatskog proljeća – napose onih koji su se u toj obiteljskoj prepirci našli na strani poraženih – pokazuju, naime, kako oni, ne samo do XXI. sjednice predsjedništva CK SKJ u Karadžorđevu, nego ni godinama, pa ni desetljećima kasnije, nisu shvatili da su, skupa s narodom iz kojeg su potekli, bili poraženi i onda kad su (1945.) na tren pomislili da su pobjednici, i kad su u ime te tobožnje pobjede razapinjali svoje sunarodnjake na drugoj strani; nisu, naime, shvatili, da se despocije ne popravljaju, nego propadaju.

Nasuprot njima, hrvatski su republikanci toga Starčevićeva ak-siomatskog poučka bili svjesni u svakom trenutku, i zato o Hrvatskome proljeću nisu imali nikakvih iluzija. Ni onda kad su se nadali, ni onda kad su i taj poraz koristili kao pouku i novi dokaz da državna neovisnost i sloboda nemaju alternative. I zato bi možda – i zbog prošlosti i zbog sadašnjosti, ali i zbog budućnosti – bilo vrijeme da se upitamo, bismo li mi danas imali neovisnu Hrvatsku, da su proljećarski reformisti ostvarili ono što su doista htjeli: reformiranu socijalističku Jugoslaviju...

*

Tekst izlaganja održanog u Matici hrvatskoj 17. lipnja 2021., drugog dana dvodnevnoga znanstvenoga skupa koji su u povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća organizirali Matica hrvatska, Hrvatski institut za povijest i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

NAŠ NUTARNJI SVIJET (49.)

GUBITAK, ŽALOVANJE

Zivot čovjeku nosi velike radosti, no nažalost i gubitke, pa i teške. Gubitcima nitko ne može izmanknuti. U djetinjstvu nam prijateljica okreće leđa, prva se mladenačka ljubav skrije u komadiće, netko nas u obitelji teško razočara, suočavamo se s bolestima.

Ali pravi gubitak, ozbiljan gubitak, je teška i neizlječiva bolest bliske osobe ili smrt bliske osobe, osobito teška bolest djeteta, ili smrt djeteta. Ali krajnje teško i bolno iskustvo je i smrt bračnoga druga. Preživjeli doživljava patnju zato što gubi najbližu osobu, onu koju je u životu možda najviše volio, ali i zato što će se njegov vlastiti život u potpunosti promijeniti. Ne staje vrijednih razgovora, razumijevanja, potpore, zajedničkih sjećanja, planova. Nestaje svakodnevne rutine, podjele poslova, izlazaka i putovanja. Mijenjaju se i odnosi s prijateljima. Također i prihodi, dakle, materijalne okolnosti.

O smrti svi razmišljamo, ali malo do kraja domislimo. Osjećamo da je strašna – zbog konačnosti. Znamo i da ne dolazi na jednostavan način. Zaista nije kao u filmovima, da smireno ležimo u krevetu okruženi najmilijima, i mirno zaspemo. U stvarnosti jedan od dvadeset ljudi umre u času, s nogu, a ostali tjednima i mjesecima prolazimo kroz nevjericu, opiranja, smetenosti, očaj i brige – opijeni morfijem koji ublažava bol ali ostavlja tjeskobu, i ne ublažava uznemirenost u razmišljanjima o tome što smo sve mogli učiniti drugačije negoli smo učinili. A najteži dani se uz to često odviju u samoći, u bolničkoj sobi, uz strane ljudе – preko 80 posto ljudi danas umire u bolnicama.

Gubitak, smrt drage osobe, donosi bol, bolnu čežnju za onim što je izgubljeno i više nikada ne će opet biti. Ožalošćeni iskuse jezu tjelesnog i duševnog razdvajanja. Daljnji im se život može učiniti besmislenim. Često osjete i suicidalne impulse, rizik od samoubojstva je tijekom prve godine žalovanja višestruko povećan.

Prva sustavnija istraživanja o suočavanju sa smrću, vlastitom i one voljene

Piše:

Maja RUNJE, prof.

osobe, su ona znanstvenice Elisabeth Kübler-Ross, iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća, o pet faza žalovanja – neprihvaćanju, ljutnji („zašto ja“?), zamisljanju čudesnog obrata, depresiji, i, na kraju, integraciji gubitka.

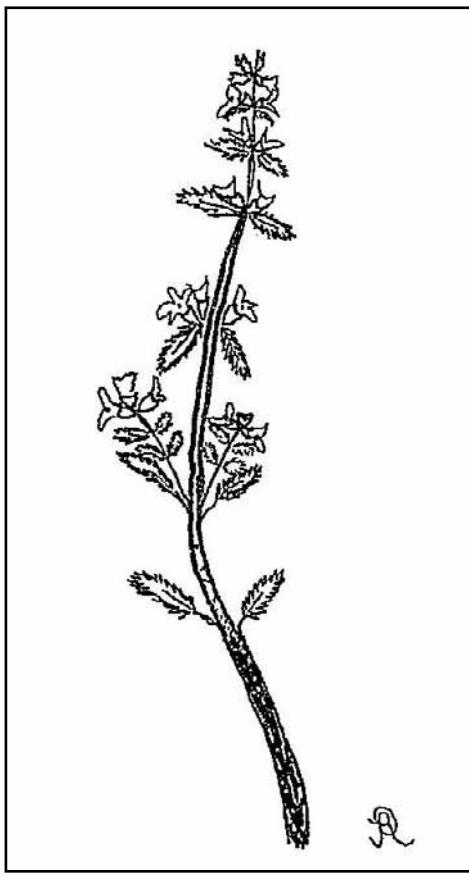
U međuvremenu se zna da model i nije uvijek primjenljiv, da je žalovanje krajnje individualno i da ne protječe uvijek u opisanim fazama. Postoje ljudi koji brzo stanu na noge i oni koji dugo ne uspijevaju. Danas se češće spominje dualni model žalovanja, kako su ga opisali znanstvenici Margaret Strebe i Henk Schut. A oni žalovanje vide kao dinamični proces tijekom kojega ožalošćeni oscilira među dvama stanjima, prvim orijentiranim prema gubitku, i drugim, orijentiranim prema oporavku. Tijekom dana osoba bude obuzeta očajem, napadima akutne боли i gubitkom sigurnosti, te doživljava krajnji stres. Ali

istodobno nastoji, i mora, obavljati svakodnevne poslove, razmišljati kako izići na kraj s osamljenošću, planirati kako platiti račune. Često primjeti da s više strana doživjava potporu, da se djeca iskreno trude, i bude joj draga. Polako, vremenom, počinje uočavati sunčani dan, pročita koju stranicu, posluša malo glazbe, i vidi da postoji i drugo osim tuge. Odlučujuće je da fleksibilno mijenja strane, da ne zapne u tuzi. I da nakon oko šest mjeseci svjetlijia razdoblja budu dulja od tamnih.

Žalovanje je krajnje težak proces. Ali oporavak je moguć. Za ožalošćene je važno da se aktivno nose sa svojim osjećajima – da ih prepoznaaju, da im gledaju ravno u lice i od njih ne bježe, osobito da ih ne pokušavaju gušiti alkoholom, cigaretama ili prevelikim radom. I ne treba uzmicati pred onim što izaziva snažnu tugu. Nije naime svrhovito misliti da više nikada ne možemo ići stazama kojima smo s mužem šetali, da ne možemo pogledati stare fotografije, da ne možemo podnijeti pogled na njegovu odjeću u ormaru. Istina, isprva će jako boljeti, ali kasnije će sve to buditi topla sjećanja. Zato je mnoge predmete, i pisma, dobro zadržati.

Ima li nešto što zaista tješi? Lijekovi – sedativi i antidepresivi – ne pomažu. Pomaže hrabrost – bez hrabrosti se vrijedan život ne može voditi niti u dobru, a kamoli bi se mogao u zlu. Tješe suze, tuga se može isplakati. I lakše je naravno onima koji imaju potporu, koji imaju prijatelje koji ne će brzo izgubiti dah, već će uvijek ponovno slati znakove da razumiju da smo vrlo tužni, i nuditi razgovor i društvo. Jako pomaže ocjena da je zajednički život imao smisla.

A najviše pomaže osjećaj da je voljeni čovjek krenuo na svoj put uvjeren u novi život. U tom slučaju možemo reći: „Gospodine, oprosti mu njegove grijehе i zaista ga primi u svoje Kraljevstvo.“ A voljenom čovjeku kažemo: „Budi mi zagovornik da moja vlastita smrt ne bude preteška. I zagovornik da i mene prime u Nebo, pa i premda moja vjera nije poput tvoje. I čekaj me, molim te, odmah blizu vrata!“

Crtež: Stipan Runje

OTOK HVAR U DRUGOME SVJETSKOM RATU

(OD PROGLAŠENJA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE DO KAPITULACIJE KRALJEVINE ITALIJE) (II.)

**Narodnooslobodilački pokret:
komunisti i partizani**

Jugoslavenski komunisti, prije rata ilegalna politička skupina, u novonastalim ratnim okolnostima, i nakon njemačkog napada na Sovjetski Savez, pokrenuli su oružanu borbu protiv sila Osovine. I dok je konačni cilj bilo revolucionarno preuzimanje vlasti i uvođenje diktature proletarijata, komunisti su te ciljeve tijekom rata prikrivali. Umjesto toga pozivali su se na politiku „narodne fronte“, odnosno narodnooslobodilačku borbu u kojoj će sudjelovati široki slojevi stanovništva, pa i članovi i pristaše predratnih političkih stranaka, kako bi zemlja bila oslobođena od „okupatora i njegovih slugu“.

U stvarnosti komunisti nisu kanili dopustiti utjecaj drugim političkim strankama, te su predstavnici tih stranaka koji su pristupili Narodnooslobodilačkom pokretu bili pod njihovim nadzorom. U nacionalnom smislu, a kao pomagalo za ostvarenje konačnih revolucionarnih ciljeva, komunisti su zagovarali ravnopravnost jugoslavenskih naroda. Zato je 1937. u sklopu Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) osnovana Komunistička partija Hrvatske (KPH).¹

U prvom dijelu ovoga priloga opisao sam kako su komunisti na Hvaru tijekom Kraljevine Jugoslavije, iako su morali djelovati ilegalno, predstavljali svakako ne dominantnu, ali zato ni nezanemarivu političku snagu. Prema nekim podatcima, u svibnju 1941. na Hvaru je bilo 108 članova KP.² Ipak, viša partitska rukovodstva nisu bila zadovoljna držanjem hvarskega komunista u novim ratnim okolnostima.

Piše:

Dr. sc. Nikica BARIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Početkom rujna 1942. Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju je, izvještavajući Centralni komitet KPH, kritički pisao o komunistima na Hvaru. Na tom je otoku bilo oko 130 članova KP, ali je ocijenjeno da je njihova „partijnost“ vrlo slaba i

dan član Kotarskog komiteta KPH Hvar, nego pojedini komunisti s Hvara koji su u radu imali dobre rezultate.³

Novi Okružni komitet KPH Brač-Hvar odmah je pokrenuo kadrovske promjene u rukovodstvu partitske organizacije na Hvaru. Sve „staro“ što „koči“ trebalo je isključiti iz Partije, a ako bi netko zbog toga počeo izražavati nezadovoljstvo, trebalo ga je uputiti u partizanske jedinice. Partiju na Hvaru trebalo je pomladiti

Panorama grada Hvara

mnogi od njih ne bi zaslužili biti ni simpatizeri KP. Pokrajinski komitet ocijenio je da odgovornost za takvo stanje leži na oportunističkome partitskom rukovodstvu na otoku. Narod na Hvaru je „dosta napredan i borben“, ali je partitsko rukovodstvo malo učinilo na organiziraju narodnooslobodilačkih odbora i provođenju oružanih akcija. Do savjetovanja na Vještica gori, koje su dalmatinski komunisti održali početkom lipnja 1942., komunisti na Hvaru nisu izveli nikakve akcije, pa im se na tom savjetovanju zaprijetilo „strogim posljedicama“, te su tek zatim na otoku osnovali partizansku četu. Zbog svega navedenog u sastav novoga Okružnoga komiteta KPH Brač-Hvar nije ušao niti je-

primanjem boljih članova Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), a u samom mjestu Hvar partitska organizacija je raspuštena.⁴

U partitskoj okružnici koja je u rujnu 1942. upućena svim komunistima na Hvaru, navedeno je da je od osnivanja KPJ partitska organizacija na tom otoku uvjek prednjačila. U Dalmaciji su samo komunisti Splita bili ispred hvarskega komunista, pa se o tom otoku govorilo kao o „gnijezdu komunista“. No, nakon što je 1941. izbio rat između „fašističkih bandi-

¹ Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006., 26-39.

² Drago GIZDIĆ, *Dalmacija 1941, Prilozi historiji Narodnooslobodilačke borbe*, Zagreb 1959., 157.

³ *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 3, kolovoz-rujan 1942., Split 1982., dok. br. 111.

⁴ Isto, dok. br. 95.

ta“ i Sovjetskog Saveza, partijska organizacija na Hvaru je „potpuno zatajila“. Manje partijske organizacije u Dalmaciji dale su puno više, dok je partijska organizacija na Hvaru u odnosu na broj članova dala „minimum“. Hvarske komunisti pri primanju novih članova nisu vodili pažnju, jesu li ti drugovi prošli partijske kursove (tečajeve) i jesu li se osposobili za članstvo u Partiji. Također se nije obraćala pažnja na ekonomski položaj ljudi primanih u KP, odnosno može li taj položaj utjecati na njihovo držanje kao komunista. Tako je KP na Hvaru malo pažnje posvećivala siromašnim seljacima i gradskom proletarijatu, nego su u rukovodstvu Partije na otoku bili boljesteojeći i imućni seljaci. Zato se je moralno pristupiti reorganizaciji Partije na Hvaru, te su iz nje isključeni „stariji i neaktivni drugovi“. Tako je partijska organizacija po broju članova smanjena, ali se radilo na širenju redova SKOJ-a, među čijim je članovima bilo više siromašnih seljaka i gradskih proletera. U okružnici je zaključeno da se treba posvetiti partijskom radu i odgoju mladih kadrova, kako bi oni postali istinski komunisti, koji će svojim držanjem stići povjerenje naroda, čime će KP na Hvaru ispuniti svoju ulogu.⁵

Okružni komitet KPH Brač-Hvar je u listopadu 1942. uputio okružnicu svim partijskim organizacijama i komunistima u kojem je naglašena važnost ideološke i političke izgradnje članova KP i SKOJ-a, budući da bez poznavanja revolucionarne teorije nema ni revolucionarne prakse:

Završavamo ovu našu okružnicu sa rječima druga Dimitrova, kormilara Komunističke Internacionale: „Treba se, drugovi, učiti, učiti i stalno na svakom koraku učiti, u procesu borbe, na slobodi i u tamnici. Učiti se i boriti se – boriti se i učiti se. Treba znati spojiti veliko učenje Marks-a-Engels-a-Lenjina-Staljina sa staljinskom čvrstinom u radu i u borbi, sa staljinskim principijelnom nepomirljivošću prema klasnom neprijatelju i odpadnicima od boljševičke linije, sa staljin-

⁵ Hrvatska, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (daleje: HR-HDA), 1821, Kotarski komiteti Komunističke partije Hrvatske, KP-326/5788, Svim partijskim članovima K.P. otoka Hvara, septembar mj.[esec] 1942 god.

HVAR JE ODUŠEVЉENO POZDRAVIO SLOBODNU DRŽAVU HRVATSKU

Hvar, 19. Cjelokupno pučanstvo otoka Hvara primilo je s najvećim oduševljenjem proglašenje slobodne i nezavisne Države Hrvatske. Općinsko poglavarnstvo u Hvaru je na temelju vijesti hrvatske radio postaje Zagreb objavilo proglašenje o ovom historijskom događaju. Nastalo je neopisivo oduševljenje i klicalo se slobodnoj Hrvatskoj i Poglavniku dr. Paveliću. Na prvi dan Uskrsa građanska glazba prošla je ulicama grada svirajući rodoljubne pjesme, dok se je građanstvo okupilo pred hrvatskim domom, gdje je bila postavljena slika Poglavnika dr. Pavelića na počasnom mjestu. Načelnik općine Marin Kovačević održao je govor u kojem je saopćio radosnu vest da je Hrvatska uskrsnula na nov život i da je slobodna i nezavisa država. Zatim je govorio upravitelj škole Fabijan Grubišić. A poslije toga P. O. Dioniz Jurićev, franjevac.

Iza burnih poklika i ovacija svirana je državna hrvatska himna, a nepregledno mnoštvo Hvarana je oduševljeno klicalo. Poslani su pozdravni brzozavi Poglavniku Države Hrvatske dr. Anti Paveliću, a poslije toga se narod u najljepšem redu razišao.

Splitsko Novo doba o raspoloženju pučanstva nakon proglašenja NDH

*skom neustrašivošću pred teškoćama, sa staljinskim revolucionarnim realizmom“.*⁶

Unatoč ovim naporima, rad partijske organizacije na Hvaru nije zadovoljavao više komunističke funkcionere ni početkom 1943. godine. **Svetislav Stefanović Ćeća**, instruktor Centralnog komiteta KPJ u Dalmaciji, u svibnju te godine ocijenio je da su pojedine partijske organizacije na Hvaru u raspadanju. Nedugo prije Stefanović je posjetio Hvar, gdje je među komunistima uočio „strahoviti oportunitam“, koji se pretvorio u „najodvratniju

izdaju“ Partije. Osim što su komunisti na Hvaru (kako sam opisao u prvom dijelu ovoga priloga) izbjegavali oružane sukobe s talijanskim vojskom, zbog oportunističkog držanja komunista na otoku počeli su djelovati „protunarodni elementi“, odnosno predstavnici i pristaše predratnih građanskih stranaka, koji su utjecali na narod koji se zatim počeo suprotstavljati komunistima. Zato je Stefanović održao sastanak s predstvincima Okružnog komiteta KPH Brač-Hvar-Vis i upozorio ih da oportunizam, kakav je prisutan na Hvaru, treba iskorijeniti „usijanim željezom“. Tako je izvršena čistka partijskih redova, neki komunisti su smijenjeni, a neki isključeni iz KP, a Stefanović je dao upute

⁶ HR-HDA-1847, Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske za Srednje-dalmatinsko područje, KP-325/5544, Svim općinskim biroima, mješnim organizacijama i svim partijcima. Na Braču, oktobra 1942 g. Okružni komitet za Brač i Hvar.

kako komunisti moraju uspostaviti i držati nadzor i utjecaj nad narodom.⁷

Na probleme partijske organizacije na Hvaru ponovno se osvrnuo Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju u izvješću koje je 20. srpnja 1943. uputio Centralnom komitetu KPH. Tako je navedeno da na Hvaru djeluje kotarski komitet, kao i pet općinskih komiteta, a ukupno je na otoku 80 članova KP (64 seljaka, 9 radnika, 5 intelektualaca i 2 obrtnika), 46 kandidata za članstvo u KP i 465 simpatizera KP. Ponovljeno je da Partija na Hvaru ima duge tradicije, ali je njezina organizacija karakteristična po oportunizmu. Objasnjeno je da su mnogi stariji komunisti na Hvaru bili pod utjecajem **Vicka Jelaska**.⁸ **Jelaska** je za vrijeme Jugoslavije bio važan član KPJ u Splitu, ali je 1939. isključen iz Partije zbog „nediscipline“ i „grupaštva“.⁹ Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju objasnio je da su upravo ti stariji komunisti na Hvaru svojim nepravilnim i oportunističkim držanjem „zarazili“ čitavu partijsku organizaciju, što je postala kočnica razvoju Narodnooslobodilačkog pokreta. Zato su ponovno poduzete kadrovske promjene, te su neki stari komunisti s Hvara upućeni izvan otoka, u partizanske jedinice ili na druge dužnosti. Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju ipak je ocijenio da partijska organizacija na Hvaru može „ozdraviti“, na način da je u njoj veća uloga dana mlađim kadrovima koji su dolazili iz SKOJ-a.¹⁰

Akcije komunista-partizana

Kao što je opisano, viša komunistička rukovodstva nisu bila zadovoljna komunistima na Hvaru, smatrajući da su oni mogli postići puno više. No, to istodobno ne znači da hvarski komunisti i njihove

pristaše nisu izvršili niz akcija, u prvom redu protiv vlasti NDH.¹¹

Tako je Oružnička postaja Stari Grad izvjestila da su u noći s 21. na 22. rujna 1941. u selu Dol Sv. Ane i Dol Sv. Marije na više mjesta ispisane „zabranjene razorne komunističke parole“, kojima je slavljen „nepobjediva crvena armija“ i napadani **Hitler, Mussolini i Pavelić**. Oružnici su zatim uhitili pet „komunista“ iz Dola Sv. Ane, kako bi se nad njima provela istraga. Također je nakon ovih događaja iz spomenutih sela domove napustilo nekoliko osoba. Te su osobe bile poznate zbog prethodne komunističke djelatnosti i očito su željele izbjegći eventualno uhićenje. No, ubrzo je iz Jelse u Stari Grad stigao talijanski satnik **Ferrari**, tada zapovjednik svih talijanskih snaga na otoku. On je smatrao da navedene parole nisu napisali komunisti, nego, naprotiv, da su ih napisali oni koji za komunizam žele optužiti one osobe koje imaju dobre odnose s talijanskim vojskom. Satnik **Ferrari** zatim je saslušao petoricu osoba koje su uhitili oružnici, te je zaključio da su one nevine. Zapovjednik Oružničke postaje Stari Grad pokušao ga je uvjeriti da nije riječ o nevinim osobama, nego o komunistima, a komuniste se u NDH, kao i u Njemačkoj i Italiji, najstrože kažnjava. No, satnik **Ferrari** je oružništvu dao određeno vrijeme da pronađe tko je napisao navedene parole, a ako to ne uspije, on će uhićene pustiti na slobodu. Oružnička postaja Stari Grad ubrzo je doznala da je satnik **Ferrari** poručio obiteljima uhićenih, kao i obiteljima onih koji su pobegli iz svojih domova, da nemaju razloga za strah, odnosno da će uhićeni biti pušteni na slobodu. U Dol Sv. Ane i Dol Sv. Marije došla je i jedna talijanska ophodnja, koja je također poručila obiteljima uhićenih i odbjeglih da se ne moraju brinuti, budući da se oružništvo nalazi pod talijanskim zapovjedništvom.¹²

Zapovjednik Oružničke postaje Stari Grad je nakon svega shvatio da će satnik

7 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 6, travanj-lipanj 1943. godine, Split 1984., dok. br. 52.

8 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 7, srpanj-kolovož 1943. godine, Split 1984., dok. br. 29.

9 O isključivanju Vicka Jelaska iz KPJ vidi: D. GIZDIĆ, *Dalmacija 1941*, 76.-77.; Ivan JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1941*, Zagreb 1972., 193.

10 *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 7, dok. br. 29.

Ferrari pustiti na slobodu uhićene, kako bi omalovažio vlasti NDH, prikazao ih „okrutnima“, a sve s ciljem da pridobije naklonjenost komunista i jugoslavenskih nacionalista. Usto su u istom razdoblju postojale glasine da će biti organizirano izjašnjavanje da Brač bude priključen Italiji. Zbog svega navedenog, kako bi se izbjeglo da talijanska vojska ponizi oružništvo, ali i zbog činjenice da ono nije moglo provesti cijelovitu istragu, zapovjednik Oružničke postaje Stari Grad odlučio je petoricu uhićenih pustiti na slobodu. Nakon toga satnik **Ferrari** ponovno je posjetio Stari Grad i poručio zapovjedniku oružnika da ubuduće bez njegova odobrenja ne smije vršiti nikakve istrage političkih djela, niti zbog takvih djela smije vršiti uhićenja.¹³

Prema podatcima Oružničke postaje Stari Grad, dana 19. listopada 1941. u poslijepodnevnim satima u selu Vrbanj:

(...) grupa komunista 80-100 prolazeći državnom cestom, koja vodi kroz selo demonstrirala je kličući slijedeće komunističke poklike: „Dolje krvavi Hitler, Musolini, Pavelić, dolje fašizam, dolje krvoloci Hitler, Musolini, Pavelić, dolje krvavi Zagreb, živjela hrabra crvena armija, živio SSSR.“ Pored ovoga u demonstracijama, koje su trajale oko jednog sata pjevali su demonstranti i razne komunističke pjesme. Demonstranti su se razišli na mjesnoj pjaci (trgu) koji se nalazi u sredini sela i muški učesnici demonstracija pri razlazu izvršili su malu nuždu u postolje velikog križa koji se nalazi na ovom pjaku.¹⁴

Nakon što je 20. listopada o ovome saznala Oružnička postaja Stari Grad, ona je o svemu obavijestila talijansku vojsku s molbom da oružnici izdažu na lice mjesta radi provođenja istrage. No, Talijani ovo nisu dopustili, nego su zatražili od oružništva da sazna imena osoba koje su sudjelovale u demonstracijama, a zatim će ih oružnici i talijanska vojska uhititi i provesti istragu. Oružništvo je prikupilo podatke o 32 osobe iz Vrboske i Vrbanja koje su sudjelovale u demonstracijama, među kojima je bilo 10 žena. Nakon toga Talijani su odredili da među 32 identificirana demonstranta bude uhićeno njih

13 Isto.

14 Isto, dok. br. 416.

četvero. To su bili **Juraj Krstić, Ksenija Miholjević**, apsolvent prava **Zlatan Sažunić** i nezaposleni radio-telegrafist **Nikoslav Stipišić**. Uhićeni su poricali da su sudjelovali u demonstracijama, a osobe od kojih je oružništvo dobilo podatke o sudionicima demonstracija, nisu željele javno svjedočiti. Tako je talijanski časnik koji je sudjelovao u istrazi, odlučio četvero uhićenih pustiti na slobodu, zaprijetivši im da će, ako ponove slično djelo, protiv njih najstrože postupiti. Oružnička postaja Stari Grad je nadređenim vlastima dostavila podatke o dijelu osoba za koje je utvrđeno da su sudjelovale u demonstracijama, označivši mnoge među njima kao „opasne“ ili „vrlo opasne“ komuniste, također izvješćujući da će nastaviti prikupljati podatke i u „danom momentu po zakonu postupiti“.¹⁵

U ranim poslijepodnevnim satima 1. studenoga 1941. nekoliko dužnosnika Ustaške mladeži je u zgradи pučke škole u Vrbanju održavalo predavanje kojem je prisustvovalo dvadesetak djece. U školu je upalo 10 omladinaca iz Vrbanja koji su prekinuli predavanje, vičući na dužnosnike Ustaške mladeži, zatim su razbili školsku tablu na kojoj su bili promidžbeni plakati, a plakate rasparali. Nakon ovoga „brutalnog postupka komunista“ okupljena djeca su se razbježala kućama, a školu su napustili i dužnosnici Ustaške mladeži koji su također bili iz Vrbanja i koje napadači nisu fizički napali. Istoga dana članovi ustaškog pokreta su u Vrbanju istaknuli promidžbene plakate, ali su ih komunisti odmah skinuli i uništili. Među onima koji su uništili plakate bili su **Juraj Krstić, Zlatan Sažunić i Nikoslav Stipišić** iz Vrboske.¹⁶ Oni su, kako sam naveo, bili uhićeni zbog sudjelovanja u komunističkim demonstracijama u Vrbanju 19. listopada 1941., ali su ubrzo pušteni na slobodu.

Odmah nakon što je Oružničke postaja u Starom Gradu saznala za ove događaje u Vrbanju, ona je od talijanske vojske zatražila dozvolu da oružnici izadu na lice mješta i provedu zakonski postupak. No, Talijani to nisu dopustili, nego su uputili svoju

¹⁵ Isto.

¹⁶ HR-HDA-491, Opće upravno povjereništvo Nezavisne Države Hrvatske kod II. armate talijanske vojske/Višeg zapovjedništva oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“, Broj: 3701/1941.; NOB u Dalmaciji, Knjiga 1, dok. br. 424.

Pogled na Stari Grad

ophodnju u Vrbosku i Vrbanj. Ta ophodnja nije poduzela ništa, štoviše u Vrbanju se „dala od komunista častiti vinom“. U vezi s ovim događajima, Oružnička postaja Stari Grad izvjestila je nadređene da je stanovništvo koje je vjerno NDH razočarano držanjem talijanske vojske prema komunistima, budući da im Talijani „idu na ruku u svakom pogledu“, o čemu je ta oružnička postaja i prethodno izvještavala. Zato stanovništvo vjerno NDH ni ne želi vlastima dati podatke o komunistima, jer strahuje da će biti izloženo njihovoj osveti. Nakon što je o ovome obaviješteno Opće upravno povjereništvo NDH u Sušaku, zaduženo da kod Zapovjedništva 2. talijanske armije posreduje oko držanja talijanske vojske na teritoriju NDH, ono je u prosincu 1941. od Talijana zatražilo da poduzmu mjere kako bi se prekinulo opisano subverzivno djelovanje komunista.¹⁷

U međuvremenu su komunisti i na Hvaru početkom studenoga 1941. proslavili godišnjicu Oktobarske revolucije, paljenjem vatri i isticanjem crvenih zastava. Zanimljiva je bila reakcija talijanske vojske na činjenicu da je povodom te proslave i na crkvi u Vrbanju istaknuta crvena zastava. Talijani su zbog ovoga uhiliti župnika **don Ivana Šeparicu** i crkovnjaka **Vicka Pavičića**, iako nije bilo vjerojatno da su oni bili povezani s isticanjem komunističke zastave. Nakon intervencije vlasti NDH, obojica su pušteni na slobodu. U vezi s ovime nadležna oružnička zapovjedništva zaključila su da je Oružnička postaja Stari Grad predala talijanskoj voj-

sci popis „najistaknutijih komunista“ na njezinu području. No, Talijani u vezi s tim osobama nisu ništa poduzeli.¹⁸

U vezi s komunističkom propagandnom proslavom godišnjice Oktobarske revolucije na Hvaru, ali i s općenitom djelatnošću komunista na području Velike župe Cetina, veliki župan **Ante Luetić** se 12. studenoga 1941. žalio da vlasti NDH na navedeno ne mogu odgovoriti, nego moraju moliti talijansku vojsku da nešto poduzme. Tako komunisti osjećaju da imaju „slobodu akcije“, pa razvijaju promidžbu „kao nikad do sada“, a kao primjer za ovo naveo je komunističke demonstracije koje su održane u Vrbanju 19. listopada 1941. godine.¹⁹

U siječnju 1942. godine Zapovjedništvo 2. armije odgovorilo je na žalbu Općega upravnog povjereništva iz prosinca prethodne godine, da talijanska vojska na Hvaru ne poduzima mjere protiv komunista, što se odnosilo na incidente do kojih je došlo 1. studenoga 1941. u Vrbanju. Zapovjedništvo 2. armije je takve tvrdnje odbacilo, navodeći da je u Vrbanju osnovana postaja talijanskih karabinjera, kao i da su uhićene određene osobe povezane s komunističkom djelatnošću. Zato su tvrdnje o talijanskom nedjelovanju zlonamjerne, te bi one koji ih iznose vlasti NDH trebale pozvati na odgovornosti.²⁰

No, ako se prethodno navedeni podatci iz izvješća vlasti NDH, posebno Oružničke postaje Stari Grad, uzmu kao utemelje-

¹⁸ NOB u Dalmaciji, Knjiga 1, dok. br. 425.

¹⁹ HR-HDA-491, Broj: 3336/1941.

²⁰ HR-HDA-491, Broj: 372/1942.

ni, zaista se može zaključiti da talijanska vojska na Hvaru nije pokazivala (preveliku) spremnost pružiti potporu vlastima NDH. To se uklapalo u talijansku spremnost da stanovništvo blagim postupkom pridobije na svoju stranu, o čemu sam pisao u prvom dijelu ovoga priloga. Osim toga, Talijani nisu poduzimali ništa, zato što tada njihovi vojnici nisu bili izravna meta komunističkih akcija.

U Bogomoljama su 8. ožujka 1942. po mjestu osvanuli komunistički natpisi. Na župnom stantu napisano je „Živio Staljin“, „Doli popovi, zabijemo vam ga“ i nacrtan srp i čekić. Na vratima crkve nacrtan je srp i čekić i napisano „S.S.S.R.“, a na zgradi pučke škole ispisano je „Živo Staljin“, „Doli rat“, „Dajte nam kruha“, „Dole Pavelić i njegova banda“. Oružniči su uklonili ove natpise, ali nisu mogli ustanoviti tko ih je ispisao.²¹

Komunisti i njihove pristaše uložili su napore da ometu proslavu prve godišnjice proglašenja NDH. Tako su uoči 10. travnja 1942. u nekoliko mjesta (Jelsa, Pitve, Svirče, Vrbanj, Vrisnik) onesposobljena crkvena zvona, kako ne bi mogla zvoniti za proslavu. Također su po mjestima ispisane komunističke parole, a u Vrbanju su prekinute i telefonske veze.²² Također je u noći s 8. na 9. travnja 1942. provaljeno i u prostorije Ustaške mladeži u Jelsi koje su bile uređene za proslavu. Iz prostorija je odnijeto pet čilima, dvije hrvatske zastave, slika Matije Gupca, dok je slika Ante Pavelića uništena, a dvorana zamazana ljudskim izmetom.²³

U Jelsi je 10. travnja 1942., u sklopu proslave prve obljetnice NDH, održana služba Božja. Nakon nje svečana povorka s glazbom zaputila se prema zgradi općinskog poglavarstva. No, tada se na jednom brdu u blizini Jelse pojavila skupina od 10 do 15 osoba koja je povorci u mjestu počela „zviždati, trubiti u robove i udarati u kante“. Prema ovoj skupini krenulo je 10 talijanskih vojnika i dva oružnika. Kada

je skupina na brdu primijetila da se približavaju Talijani, na njih su otvorili paljbu, na koju su Talijani uzvratili, a zatim su se osobe koje su ometale proslavu povukle u šumu, izmakavši potjeri. Unatoč navedenom incidentu, proslava prve godišnjice NDH u Jelsi zatim je nastavljena prema programu. Osim toga, uspjelo se osposobiti zvona u mjesnoj crkvi, pa su ona zvonila i 9. i 10. travnja.²⁴

Nedugo kasnije, 13. lipnja 1942., održana je i proslava Antunova, imendana **Ante Pavelića**. Dok je u prijepodnevnim satima toga dana u Svirču održavana služba Božja, nekoliko muškaraca poskidalo je hrvatske zastave koje su bile istaknute na župnom uredu, učiteljskom stantu i drugim zgradama u mjestu. Oružnici su utvrdili identitet muškaraca koji su odnijeli zastave, ali su oni u međuvremenu napustili svoje domove i pobegli u šumu.²⁵

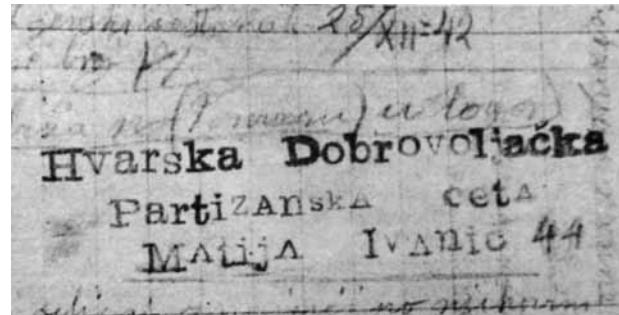
U međuvremenu je Velika župa Cetina krajem travnja 1942. ocijenila da na Hvaru nema veće djelatnosti komunista, odnosno partizana:

*U kotaru Hvar nisu registrirana djela nasilja sa strane pobunjenika u zadnje vrieme, nego jedino djela demonstrativne prirode kao: vješanje crvenih zastava, razni protudržavni nadpisi po kućama (...).*²⁶

Kao što sam prethodno opisao, Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju smatrao je da hvarske komunisti ne poduzimaju dovoljno na razvoju Narodnooslobodilačke borbe. Zato je komunistima s Hvara na savjetovanju dalmatinskih komunista održanom početkom lipnja 1942. u Vještici gori naređeno da na otoku formiraju partizansku jedinicu. Ovo je i izvršeno sredinom srpnja iste godine, kada je osnovana Hvarska dobровoljačka partizanska četa „Matij Ivanić“. Njezin 1. vod imao je logor u blizini sela Pitve, a logor 2. voda nalazio se u blizini Selaca kraj Staroga Grada. Dosta ljudstva čete činili su vojni neposlušnici, odno-

sno osobe koje se nisu željele odazvati na službu u domobranstvo, te su se zato odmetalji od svojih kuća. Četa nije imala puno ljudstva, najčešće je bila riječ o samo 25 do 50 partizana. No, kroz četu je prošlo puno više ljudi s Hvara, ali su oni upućivani na kopno, odnosno u partizanske jedinice u Biokovu.²⁷ Tako je do srpnja 1943. s Hvara u partizane ukupno otišlo više od 350 ljudi.²⁸

Pripreme za osnivanje te samo osnivanje partizanske čete na Hvaru doveli su do niza napada na oružničke postaje i razdjele rizničke straže, do kojih je došlo sredinom i tijekom druge polovine 1942. godine. Te događaja opširno sam opisao u prvom dijelu ovoga priloga. Partizani nisu bili brojni, ali su opisanim prepadiма relativno lako mogli doći do novog naoružanja. Usto su komunisti do oružja i druge opreme pokušavali doći i na druge načine. Tako je u ranim jutarnjim satima 12. lipnja 1942. nekoliko naoružanih osoba provalilo u zgradu Općinskog poglavarstva Bogomolje iz kojeg su uzeli

Otisak pečata Hvarske dobrovoljačke partizanske čete „Matij Ivanić“

36 kilograma dinamita i 61 omota štapina koji su bili vlasništvo Tehničkog odjeljka u Omišu, kao i jedan pisači stroj, jedan ciklostil i tri kilograma pisaćeg papira. Župnik **don Marijan Knežević** primijetio je da je provala u tijeku, na što je upozorio oružnike. Nakon dolaska oružnika oni su se sukobili s provalnicima, koji su se ipak uspjeli udaljiti, ali su ostavili veći dio ukradenog dinamita i štapina.²⁹ Također je Narodnooslobodilački odbor općine Stari Grad tijekom rujna 1942. uputio pisma građanima „rodoljubima“, da svoje nao-

21 HR-HDA-1450, Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, svitak D-2195, snimke 108-109, NDH, Glavni stožer domobranstva, Očev. Taj. Broj: 1555/1942.

22 HR-HDA-491, Broj: 4115/1942.; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 2, siječanj-srpanj 1942. godine, Split 1982., dok. br. 480.

23 HR-HDA-491, Broj: 4115/1942.

24 HR-HDA-491, Broj: 4047/1942., Broj: 4115/1942.

25 HR-HDA-491, Broj: 7278/1942.

26 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 492.

27 Vinko BELIĆ, Zorko MILIČIĆ, „Hvarska dobровoljačka partizanska četa ‘Matij Ivanić’“, *Hvarske zbornik*, 3, Hvar 1975., 73.-77.

28 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 37.

29 HR-HDA-491, Broj: 6947/1942.

ružanje, civilne i vojne puške, revolvere, ako ih prethodno nisu predali Talijanima, predaju Narodnooslobodilačkoj vojsci.³⁰

Pojačano djelovanje partizana ubrzo je zabrinulo **Božidara Miloševića**, predstojnika Kotarske oblasti Hvar. Nakon što su partizani 8. srpnja 1942. razoružali oružničku međupostaju Vrbanj, on je izvjestio nadređene da je atmosfera „teška“, a narod sve „zastrašeniji“, budući da su partizani sve aktivniji. Zato je tražio da se, dok ne bude prekasno, pojačaju oružničke postaje na otoku.³¹

Kako sam opisao u prvom dijelu priloga, početkom kolovoza 1942. talijanska posada povukla se iz Staroga Grada, a odmah zatim partizani su razoružali oružničku postaju u tom mjestu, što je dodatno zabrinulo **Miloševića**, koji je nadređene izvjestio:

Brzglasne i brzjavne linije prekinute. Opaža se kretanje naroda u masama načito na području obćine Starigrad koja demonstrira pjevajući komunističke pjesme. Obći nered na području kotara je na vidiku i potrebno je žurno posredovanje oružane sile. Molim ne časiti, već svaki u svojoj nadležnosti najzurnije da poduzme sve što se može i na taj način spriječi predstojeća ubistva i otimačinu.³²

No, na eventualna pojačanja snaga NDH koja bi popravila stanje na Hvaru nije se moglo računati, a postojanje njezinih vlasti u određenim mjestima, općinskim središtima, ovisilo je o tome, jesu li u njima razmještene talijanske posade. Za to vrijeme partizani su u drugim mjestima, selima, mogli slobodno djelovati. Primjerice, vlasti NDH zabilježile su više slučajeva, tijekom srpnja i rujna 1942., da su partizani dolazili u pojedine pučke škole, u njima uništavali slike **Ante Pavelića** i druge državne simbole NDH, a djecu učili da pozdravljaju sa „Smrt fašizmu – sloboda narodu“.³³

Dok su partizani napadali i razoružavali brojne oružničke postaje i razdjele rizničke straže, tek sredinom prosinca 1942. u sukobu partizana i talijanske vojske u blizini Jelse ranjen je jedan Talijan,

Hvarska dobrovoljci snimljeni u Gdinju u siječnju 1943. godine, prije prebacivanja u partizanske jedinice u Biokovu. Osoba na lijevoj strani (bez kape, u tamnoj odjeći) je don Niko Bogdanić, župnik u Gdinju

koji je kasnije umro. Također su partizani napali talijansko zapovjedništvo u Starom Gradu. Talijani su na ovo odgovorili odmazdom u kojoj su početkom siječnja 1943. stradala sela Vrboska i Dol Sv. Ane, a posebno teško Vrbanj. U prvom dijelu priloga sam opisao da je stradanje ovih sela utjecalo na raspoloženje stanovništva na otoku, koje je strahovalo da će doći do novih talijanskih odmazda, te je narod tražio od partizana da prekinu s djelovanjem, odnosno napadima na Talijane. Štoviše, u prvim mjesecima 1943., o čemu će pisati kasnije, među narodom je bilo vidljivo otvoreno neprijateljstvo prema komunistima, odnosno partizanima. Tako do sredine travnja 1943. partizani na Hvaru nisu izveli nikakve akcije.³⁴

Štab grupe partizanskih odreda Dalmacije je sredinom travnja 1943. naveo da na Hvaru postoje samo „male partizanske desetine“, dok je ostalo ljudstvo s otoka uglavnom upućeno na kopno, odnosno u partizanske jedinice na Biokovu.³⁵ **Svetislav Stefanović** Ćeća, instruktor Cen-

tralnog komiteta KPJ u Dalmaciji, nije bio zadovoljan takvim stanjem. On je sredinom svibnja 1943. bio na Hvaru, gdje je održao sastanak s partijskim rukovodstvom, pri čemu je oštro kritizirao to što izbjegavaju borbu s Talijanima, odnosno „najozbiljnije“ im je naredio da pokrenu napade na talijanske vojниke koji su se u tom razdoblju nesmetano kretali otokom.³⁶ Nedugo kasnije **Stefanović** je u izvešću koje je uputio Centralnom komitetu KPH objasnio kako je načelno stajalište bilo da su talijanske posade na Hvaru snažne, a partizanske snage male, te ih zato partizani ne trebaju napadati. No, hvarska komunisti su ovo „izvitoperili“, što je dovelo do stajališta da se uopće ne treba sukobljavati s Talijanima. Štoviše, komunisti su na narodnim zborovima govorili da ne će biti napada na Talijane, što su Talijani ubrzo doznali. Nakon toga talijanski vojnici počeli su se slobodno kretati po otoku i dolaziti u manjim skupinama u sela, gdje su nad stanovništvom vršili nasilja, nakon čega su se neometano povlačili u svoja uporišta. Istodobno su naoružani partizani, odnosno pripadnici

30 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 160.

31 HR-HDA-491, Broj: 7438/1942.

32 HR-HDA-491, Broj: 8763/1942.

33 HR-HDA-491, Broj: 8762/1942., Broj: 10.991/1942., Broj: 11.244/1942.

34 N. ANIĆ, „Oružana borba na Hvaru u toku Narodnooslobodilačkog rata 1941-1945. godine“, 328.

35 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 14.

36 Isto, dok. br. 53.

Narodnooslobodilačkog pokreta, bježali iz tih sela pred Talijanima, izbjegavajući sukobe. **Stefanović** je zaključio da se takav oportunizam mora iskorijeniti i da treba onemogućiti Talijane da neometano zalaze u hvarska sela.³⁷

U ljeto 1943. partizani na Hvaru izvršili su manje napade na Talijane.³⁸ No, zapravo će šire okolnosti, odnosno kapitulacija Italije u rujnu 1943., ići na ruku Narodnooslobodilačkom pokretu, te će se talijanske snage na Hvaru na kraju predati partizanima bez borbe.

Hvar kao partizanska „pozadina“

Uz formiranje jedinica Narodnooslobodilačke, odnosno partizanske vojske, za komuniste je bilo bitno osnovati i nova tijela narodnih vlasti – narodnooslobodilačke odbore (NOO). Formalno su ta tijela trebala okupljati sve rodoljube, odnosno i članove predratnih političkih stranaka, iako su u stvarnosti bili pod nadzorom komunista. Kotarski NOO Hvar osnovan je početkom kolovoza 1942., a zatim su osnivani i općinski i mjesni narodnooslobodilački odbori.³⁹

NOO Hvar je u kolovozu 1942. izdao oglas u kojem je stanovništvo upozorenje da je, u okolnostima kada prijeti glad, potrebno djelovati zajednički. Zato je NOO kao „privremena vlast“ pozvao narod da obradi sve poljoprivredne površine, a neobrađeno zemljište trebalo je obraditi zajedničkim radom. Budući da je bilo krađa poljoprivrednih površina, navedeno je da će NOO odrediti poljare koji će najstrože postupiti protiv kradljivaca.⁴⁰

Tako je tijekom rujna 1942. NOO općine Stari Grad organizirao zajedničke poljoprivredne radove. Također je pružena pomoć siromašnim stanovnicima, kojima su podijeljene određene količine ulja i grožđa, a siromašnima i bolesnima i određene količine mesa. Navedena pomoć prikupljena je na način da je ostalim selja-

cima nametnuta taksa od 2 % grožđa kojega su morali predati. Ulje je zaplijenjeno od jednog „špekulantu“, a meso od mesara koji nisu pomagali Narodnooslobodilački pokret. Također je uveden i porez ribarima, koji su morali dati 2 % prihoda od ribe koju su ulovili toga ljeta.⁴¹

Do studenoga 1942. pred narodnooslobodilačke odbore na Hvaru postavio se i zadatok rješavanja različitih sporova, primjerice između dvaju sela, pa je Kotarski NOO dao naputak da se ti sporovi rješavaju „drugarski i prijateljski“, pri čemu je pred narodom uvijek trebalo djelovati na pomirujući način. Također je odlučeno da odbori počnu izdavati oblikom ujednačene propusnice za kretanje, budući da će to biti „dobra propaganda“. Kotarski NOO odobrio je zaključak mjesnog NOO Bogomolje da se iz sela protjera jedan trgovac zbog „pljačkanja naroda“, a odlučivalo se i jesu li pojedini trgovci „narodni neprijatelji“ ili na njih samo treba utjecati da „dobrovoljno“ pomažu Narodnooslobodilački pokret.⁴² Kada je riječ o „dobrovoljnim“ prilozima za Narodnooslobodilački pokret, jedan dužnosnik NDH iz Omiša koji je u ožujku 1943. posjetio Hvar, izvjestit će:

Kako naše stanovništvo nema nikakve sigurnost za svoj život, partizani to iskorištavaju pa ucjenjuju ljudе, tako da mnogi moraju davati i velike svote novaca /do 100.000 Kuna/.⁴³

I dok su narodnooslobodilački odbori radili na tome da pomognu stanovništvu, ipak je njihov cilj bio da sredstva stanovništva budu iskorištena za potrebe partizanske vojske. O tome dobro svjedoči dopis koji je Predsjedništvo NOO-a Dalmacije krajem ožujka 1943. uputilo Kotarskom NOO Hvar.

U njemu je navedeno da se „svijest naroda“ može „pravilno i trajno“ podići isključivo kroz „upornu borbu, stalne napore i odricanja“, pa zato narod treba „naučiti na žrtve“ bez kojih nema slobode. Dakle, „osnovni interes naroda“ je

izboriti se za slobodu, a to može osigurati samo Narodnooslobodilačka vojska. Zato je u „interesu“ naroda „sve dati za vojsku“, što Kotarski NOO Hvar i njemu podređeni odbori nisu „shvatili“. Tako su na Hvaru zaboravili da Narodnooslobodilački fond postoji zbog potreba vojske, te se iz njega najviše 30% sredstava može izdvajati za potrebe naroda. Predsjedništvo NOO-a Dalmacije je zato istaknulo kako narodu na Hvaru neprestano trebalo ukazivati da nije doživio žrtve i razaranja kao neki drugi krajevi, da nije trebao uzdržavati tisuće partizana kao neki krajevi, te je od Hvarana trebalo prikupiti što više doprinosa za partizane. Usto je Predsjedništvo NOO Dalmacije ocijenilo da je Kotarski NOO Hvar postupio „nepravilno“ i „oportunistički“ kada nije dopustio da se dio sredstava prikupljenih za stradale u talijanskoj kaznenoj ekspediciji (Vrbanj) odvoji za potrebe partizanskih jedinica.⁴⁴

Pokrajinski NOO Dalmacije je nekoliko mjeseci kasnije, krajem srpnja 1943., ipak ocijenio da je Kotarski NOO Hvar jedan od najboljih u Dalmaciji. Taj kotarski odbor imao je tada pod sobom šest općinskih i 22 mjesna narodnooslobodilačka odbora, koji su djelovali i u mjestima u kojima su postojale talijanske posade. Narodnooslobodilački odbori na Hvaru imali su značajnu ulogu u osiguranju opskrbe partizana u Biokovu, kojima su slali hranu, odjeću i druge potrepštine. Osim toga, na Hvaru su postojale znatne poljoprivredne površine namijenjene isključivo prehrani Narodnooslobodilačke vojske.⁴⁵

„Ekonomski akcije“ i likvidacije „narodnih neprijatelja“

Povezano s prethodnom temom djelovanja narodnooslobodilačkih odbora, odnosno njihove uloge u osiguravanju opskrbe partizanske vojske, do potrebnih sredstava stizalo se i na druge načine. Tako je **Josip Broz Tito** kao vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije početkom 1942. izdao naredenje u vezi s opskrbom jedinica. U njemu je navedeno da se vojska „u prvom redu“ opskrbljuje putem „pomoći“ koju, u dobrima i novcu,

37 Isto, dok. br. 52.

38 Primjerice vidi: *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 7, dok. br. 159, dok. br. 310.

39 Miroslav UJDUROVIĆ, „Narodnooslobodilački odbori otoka Hvara u prvoj godini svog djelovanja (1942-1943)“, *Otok Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, Split 1987., 70.-80.

40 *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 3, dok. br. 80.

41 Isto, dok. br. 160.

42 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, *Zbornik dokumenata*, Knjiga 4, listopad-prosinac 1942. godine, Split 1983., dok. br. 80.

43 HR-HDA-237, Glavno ravnateljstvo za promjenu pri Predsjedništvu vlade NDH, V. T. Broj: 103/1943.

44 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, *Zbornik dokumenata*, Knjiga 5, sjecanj-ozujak 1943. godine, Split 1983., dok. br. 111.

45 *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 7, dok. br. 37.

daje narod, kao i kupovinom za gotov novac. Također je, prema potrebi, trebalo vršiti „rekviziciju“ od viškova „imućnijih građana“, uz izdavanje potvrde za oduzeto. Osim toga, na raspolaganju je bila i „konfiskacija“ kao mjera koju je trebalo provoditi protiv „svih narodnih neprijatelja“ kojima je, u „korist naroda“, i na temelju odluka vojnih vlasti, trebalo oduzeti cjelokupnu imovinu.⁴⁶

Slično ovome i pripadnici Narodnooslobodilačkog pokreta na Hvaru često su poduzimali različite oblike „rekvizicija“, „konfiskacija“, odnosno „ekonomskih akcija.“ Tako su komunisti u noći sa 7. na 8. travnja 1942. iz jednoga skladišta u Starom Gradu odnijeli 800 kilograma kukuruznog brašna i četiri kante ulja, koje je trebalo iskoristiti za potrebe partizana. Iste noći partizani su u Rudini oduzeli 400 kg kukuruznog brašna i jednu kantu ulja.⁴⁷

Prema podatcima vlasti NDH, 29. svibnja 1942. oko ponoći „pljačkaška banda“ provalila je u skladište Prehrambenog odbora Bogomolje, odakle je odnijela hranu u vrijednosti od nešto više od 21.000 kuna.⁴⁸

Partizani su, kako sam opisao u prvom dijelu ovoga priloga, u noći s 22. na 23. lipnja 1942. izvršili neuspješni napad na Oružničku postaju Bogomolje. Nepochodno prije napada na oružnike, partizani su prisilili poštaricu da im otvori poštanski ured iz kojega su odnijeli jedan radio-aparat. Nakon toga, dok je trajao napad

na oružničku postaju, partizani su napali i obližnji župni ured:

*Dok se je vodila borba oko postaje drugi su partizani napali župski ured koji se je također nalazio u blizini oružničke postaje i pozvali g. Don Marijana Kneževića ovdašnjeg župnika da im izruci crkveno zlato koje se kod njega nalazi inače da će ga lišiti života a kada im je ovaj odgovorio da zlata nema opalili su na njega iz pušaka kroz prozore i stali su kamenjem da razbiju vrata, na što je oružnički vodnik [Ivan] Miličević opadio 5 komada metaka i tako su se udaljili od župskog ureda (...).*⁴⁹

46 Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Tom II, Knjiga 2, Dokumenta Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije 1941 – 1942., Beograd 1954., dok. br. 115.

47 Drago GIZDIĆ, *Dalmacija 1942, Prilozi historiji Narodnooslobodilačke borbe*, Zagreb 1959., 162.-163.

48 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 504.

Nekoliko partizana je 4. srpnja 1942. u poslijepodnevnim satima došlo u dućan Ivana Pavičića u Starom Gradu, te su od njega, u ime „partizanskog zakona“, zatražili da im predava veću količinu kože, pa su odnijeli kožu u vrijednosti od 30.000 kuna.⁵⁰

Skupina partizana je 5. srpnja 1942. u večernjim satima došla u selo Veliko Grable, gdje su od župnika don Jakova Račića oduzeli radio aparat. Partizani su mu izjavili da su „bore za narodnu slobodu“, da se ne mora bojati i da će mu radio aparat vratiti. Partizani su zatim otišli, ali su prisilili jednoga seljaka da im nosi oduzeti radio aparat.⁵¹

Partizani su u noćnim satima 20. srpnja 1942. iz tvornice sardina „Neptun“ u Vrboskoj odnijeli 40.000 kutija sardina i 2500 do 3000 kilograma ulja, što su zatim podijelili stanovništvu u okolini. Vlasnici tvornice nisu prijavili ovu kradu, pa je Oružnička postaja Stari Grad o ovome izvjestila nadređene tek 28. srpnja.⁵²

Skupina naoružanih partizana je 30. srpnja 1942. u kasnim prijepodnevnim satima ušla u zgradu poreznog i općinskog ureda u Starom Gradu, gdje su pod prijetnjom oružja oduzeli tri pišća stroja, 190.000 kuna državnog novca, kao i razne dragocjenosti u vrijednosti od 13.000 kuna, a zatim se udaljili.⁵³

Dva partizana su 17. rujna 1942. iz poštanskog ureda u Jelsi uzeli 2.210.000 kuna. Navedeni novac bio je namijenjen za isplate mjesnim trgovcima vina. Partizani su ukradeni novac iskoristili za potrebe Narodnooslobodilačkog fonda.⁵⁴

50 HR-HDA-491, Broj: 7315/1942.; NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 534.

51 HR-HDA-491, Broj: 7444/1942.

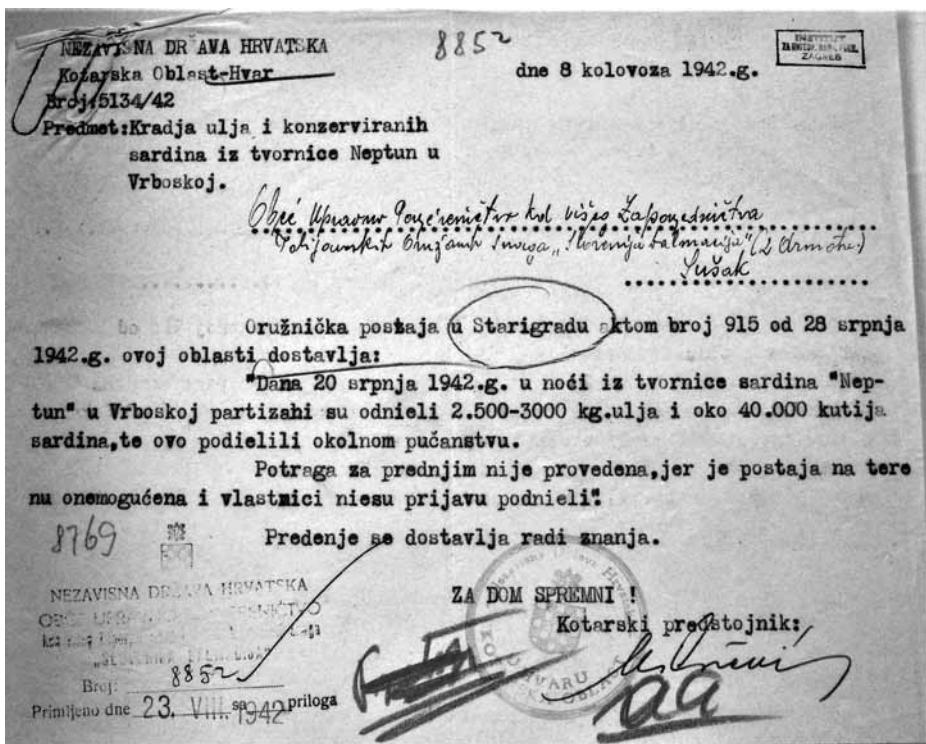
52 HR-HDA-491, Broj: 8852/1942.

53 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 266.

54 Veselko HULJIĆ, „Partizanska akcija 17. rujna 1942. u pošti Jelsa“, *Otok Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, Split 1987., 346-352.

Jelsa

Kotarska oblast u Hvaru 8. kolovoza 1942. izvješće da su partizani odnijeli sardine i ulje iz tvornice „Neptun“ u Vrboskoj

Prema podatcima Mjesnog biroa KPH Stari Grad s kraja rujna 1942. godine, borbeni grupe članova SKOJ-a je od jednog „špijuna“ oduzela 100 kg pšenice. Ista grupa je, zajedno s partizanima, od jednog „švercera“ u uvali Dubovica zaplijenila određene količine ulja, pšenice i druge imovine.⁵⁵

U večernjim satima 19. listopada 1942. nekoliko partizana upalo je u Carinski dom u Hvaru iz kojega su odnijeli različitu robu. Carinskom vježbeniku i čuvarici rekli su da kradu smiju prijaviti tek nakon dva dana.⁵⁶

Osim opisanih „ekonomskih akcija“, vođena je i borba protiv „narodnih neprijatelja“. Primjerice, Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije je u veljači 1942., u vezi s djelovanjem narodnooslobodilačkih odbora, također odredio:

*Borba protiv špijuna, izdajica, plaćenika i agenata neprijatelja, protiv sabotera i panikera pripada u prvom redu vojnim vlastima uz saradnju N. O. O. Krivice po ovim djelima sude vojni sudovi.*⁵⁷

⁵⁵ NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 160.

⁵⁶ NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 363.

⁵⁷ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, Tom II, Knjiga 2, dok. br. 199.

Prema podatcima Velike župe Cetina, „pet naoružanih komunista“ je 10. travnja 1942. u blizini Staroga Grada napalo načelnika te općine, Luku Radonića, kojega su „izudarali i oduzeli mu cipele i bossa ga uputili u grad“.⁵⁸ Navedena akcija bila je povezana s namjerom komunista da ometu proslavu prve godišnjice proglašenja NDH, budući da je Radonić, kada je napadnut, bio na putu za Stari Grad kako bi prisustvovao toj proslavi.⁵⁹

Kotarska oblast Hvar je 6. srpnja 1942. izvjestila pretpostavljene vlasti o ubojstvu ustaše Frane Duževića u blizini Staroga Grada:

Dana 4 srpnja 1942 godine u 16 sati od strane partizana ubijen je poviše sela Selca na svojoj njivi gdje je žeo žito Frane Dužević sin Antin iz Dola sa kojim je bio njegov otac Ante te su kod istih došli 10 partizana od kojih je bilo 5 naoružanih sa puškama vojničkim te istoga Franu ubili zbog toga što je bio ustaša koji je ostao na mjestu mrtvog te po izvršenom ubistvu partizani su se povukli u šumu Borovik. Ubijeni je star 20 godina. Otac ubijenog prepoznao je većinu partizana koji su bili

⁵⁸ NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 480.

⁵⁹ HR-HDA-237, Taj. Broj: 777/1942.

iz Dola. Lieš je od strane oružnika i talijanskih vojnika prenesen u Starigrad.⁶⁰

U vezi ovoga, kao i drugih akcija partizana, kotarski predstojnik Božidar Milošević je od nadređenih vlasti zatražio da najžurnije poduzmu mjere, budući da nije isključeno da će partizani početi ubijati načelnika općine, kojima već šalju prijeće pisma, odnosno da bi mogli ubiti i njega osobno.⁶¹ Prema podatcima partizana, Frane Dužević likvidiran je zato što je bio „ustaški i okupatorski špijun“.⁶²

Skupina partizana je 5. kolovoza 1942. oko 20 sati u blizini Staroga Grada iz sjedje dočekala i napala Juraja Milašića, donačelnika općine Stari Grad i trgovca Nikolu Franetovića. Franetović je ubijen, dok je Milašić uspio pobjeći.⁶³

NOO Hvar je tijekom kolovoza 1942. u jednom oglasu stanovništvu upozorio:

*Već duže vremena se prati zločinački rad špijuna i doušnika. Po zadnji put se opominju da se kanu ove protunarodne zločinačke rabote. U protivnom slučaju će ovaj odbor biti prisiljen da ih preda u ruke Narodnooslobodilačke vojske da nad njima izvrši zaslужenu kaznu.*⁶⁴

U večernjim satima 3. rujna 1942. u Starom Gradu napadnut je ustaša Jakov Čubretović na svome motornom brodu. On je na brodu bio sa svojim ocem i majkom i došli su u Stari Grad kako bi ukrcali vino. Partizani su na Čubretovića prvo pucali iz lovačke puške, ali on nije pogoden, a zatim je na njegov brod bačena ručna bomba koja je ranila Čubretovića i njegove roditelje, pa su prevezeni u bolnicu u Split. Talijanski vojnici otvorili su paljbu na mjesto s kojega je na brod bačena ručna bomba, ali nisu nikoga pogodili.⁶⁵ Mjesni biro KPH Stari Grad ocijenio je da atentat na „špijuna“ Čubretovića nije „potpuno uspio“ jer bačena bomba nije „nijednog ubila“. Akciju su izvršili partizani s „našom omladinom udarnicima“.⁶⁶

Nepoznati napadači su 27. listopada 1942. iz vatrenog oružja teško ranili pre-

⁶⁰ HR-HDA-491, Broj: 7315/1942.; NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 534.

⁶¹ Isto.

⁶² NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 15.

⁶³ HR-HDA-491, Broj: 8763/1942.

⁶⁴ NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 80.

⁶⁵ HR-HDA-491, Broj: 10.159/1942.

⁶⁶ NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 160.

glednika rizničke straže **Ivana Luetića**, zapovjednika Razdjela rizničke straže Vrbosko. U vezi s ovime Razdjel rizničke straže Jelsa izvijestio je da su riznički stražari zbog prijetnje partizana gotovo onemogućeni u djelovanju i nezaštićeni:

(...) naročito je opasnost službenicima koji nijesu iz ovdašnjih krajeva, koji su došli i rođeni u drugim pokrajinama kao Bosni, Hercegovini i Slavoniji, jer se smatraju ti službenici da su opasni Ustaše i bezuvjetno su po odmetnicima takovi sudjeni na smrt.⁶⁷

Partizani su 3. studenoga 1942. u poslijepodnevnim satima u selu Dol Sv. Marija opljačkali kuću **Ante Duževića**, a zatim su njega, njegovu suprugu i 18 godina staroga sina **Dragoslava**, kao i njihovog radnika **Marka Vučetića** odveli u šumu. **Dragoslav Dužević** uspio je pobjeći dok je sudbina ostalih bila nepoznata.⁶⁸

Nakon svih ovih događaja, Velika župa Cetina je početkom prosinca 1942., izvješćujući Ministarstvo unutarnjih poslova NDH o stanju na Hvaru, navela:

*Rad odmetnika može se ocrtati uništavanjem državne imovine i ubijanjem pojedinih istaknutijih ljudi odanih današnjem državnom poredku. Tako je (...) na otoku Hvaru [ubijeno] 7 ljudi.*⁶⁹

Komunisti, odnosno njihovi organi vlasti nastavili su voditi brigu o neprijateljskim elementima. Općinski NOO Sućuraj je u vezi sa stanjem početkom 1943. godine optimistično ocijenio kako narod na tom području shvaća da mu samo partizani mogu donijeti „bolju budućnost“. Tako u mjestu Sućuraj nema „špijuna“ i nitko „ne koleba za okupatorom“. Ipak se sumnjalo da bi dvije-tri osobe željele kada bi „došla Engleska“ i obnovila Kraljevinu Jugoslaviju. U istom je razdoblju Općinski NOO Bogomolje odredio „povjerljiva lica“ koja su trebala pratiti kretanje i djelovanje „sumnjivih lica“, kako bi se mogla ustanoviti njihova „špijunska djela“.⁷⁰

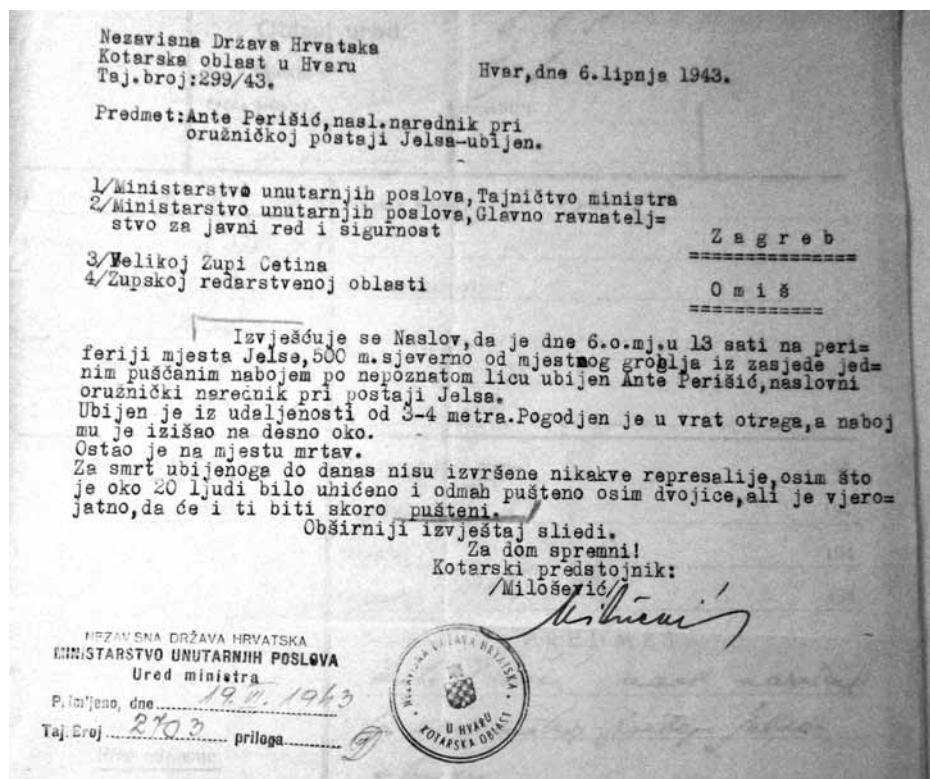
U izvješću od 5. lipnja 1943., kotarski predstojnik **Božidar Milošević** je u vezi s nepovoljnim stanjem na otoku pesimistično naveo:

67 HR-HDA-238, Taj. Broj: 348/1942.

68 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 376.

69 Isto, dok. br. 384.

70 NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 51.

Kotarska oblast u Hvaru 6. lipnja 1943. izvješće o atentatu na oružničkog naslovnog narednika Antu Perišića

*U Bosni se bar zna neprijatelj, pa se čovjek zna vladati, ali ovdje ga ne znaš, ne vidiš, a iz zasjede odvodi i puca u leđa izpravnim i lojalnim gradanima.*⁷¹

Dan kasnije, 6. lipnja, u ranim poslijepodnevnim satima na periferiji Jelse iz zasjede je dočekan i iz vatrenog oružja ubijen naslovni oružnički narednik **Ante Perišić**. Kotarska oblast u Hvaru izvijestila je da je motiv za ubojstvo ovoga oružnika bilo to što se on istaknuo u suradnji s talijanskim vojskom i u borbi protiv partizana. U vezi s ovim događajem kotarski predstojnik **Milošević** nije propustio istaknuti da talijanska vojska nije pretjerano zainteresirana poduzeti odlučne mjere, odnosno provesti odmazdu. Naveo je da su Talijani nakon attentata na **Perišića** uhićili oko 20 osoba, ali su one odmah puštene, osim dvije, ali je **Milošević** smatrao da će i one ubrzo biti puštene na slobodu.⁷² Kasnije će i Zapovjedništvo oružničkog krila Omiš navesti da je motiv za ubojstvo narednika **Perišića** bila njegova „požrtvovnost i ispravnost u službi“, zbog čega je bio „trn u oku partizana“.⁷³

71 HR-HDA-223, Ministarstvo unutarnjih poslova NDH, U. M. Taj. Broj: 2851/1943.

72 HR-HDA-223, U. M. Taj. Broj: 2852/1943.

73 NOB u Dalmacija, Knjiga 6, dok. br. 304.

Sredinom lipnja 1943. vlasti NDH raspologale su podatkom da su partizani „osudili na smrt“ **Julija Zaninovića** iz Staroga Grada, upravitelja trgovачkog društva „Obnova“. **Zaninović** nije bio na Hvaru, nego u unutrašnjosti zemlje gdje je radio na nabavi živežnih namirnica za stanovništvo otoka. Njegovi prijatelji obavijestili su ga da mu, u slučaju povratka na Hvar, prijeti opasnost, nakon čega je **Zaninović** odlučio ostati u Zagrebu.⁷⁴

Krajem lipnja 1943. u Starom Gradu izvršen je novi atentat:

*30. lipnja u 0800 sati jedan nepoznati partizan izvršio je ubojstvo nad podvornikom poreznog ureda u Starigradu Milašić Ivanom u vremenu kada je ovaj odključavao uredovne prostorije. Partizan se je došuljao pozadi njega u hodnik i sa dva naboja iz samokresa i jednim udarcem noža u vrat na mjestu ga ubio, zatim je netragom pobjegao.*⁷⁵

Kotarska oblast u Hvaru je u vezi s ovim slučajem navela da je **Milašić** pretodno bio ustaški opredijeljen, ali se u međuvremenu „povukao“. Odmah nakon attentata talijanska vojska i oružnici blo-

74 HR-HDA-223, U. M. Taj. Broj: 3044/1943.

75 Isto.

Nezavisna Država Hrvatska
Kotarska oblast u Hvaru
Taj. broj: 338/43.
Predmet: Milašić Ivan pk. Simuna, podvornik
poreznog ureda u Starigradu, ubi=jen.

Hvar, dne 3. srpnja 1943.

1/Ministarstvu unutarnjih poslova, Tajničto ministre
2/Ministarstvo unutarnjih poslova, Tajničto ministre
stvo za javni red i sigurnost
3/Velika Župa Cetina
4/Zupski redarstvena oblast

Z a g r e b
Z a g r e b
O m i š

Dne 30. lipnja 1943. oko 8 sati podvornik poreznog ureda u Starigradu Milašić Ivan pok. Simuna, star 28 godina, neženjen u časnu otvaranje iza ledja iz udaljenosti od 1 m. sa dva samokresna naboga kal. 9 mm. u tevljen. Isti je prije bio ustaški orijentiran i aktivan, ali se je poslije povukao i kao takav ostao. Odmah po dogodjaju odnosna gradska četvrt bila je blokirana po italijanskoj vojsci i oružničtvu. Izvršeni su pretrssi stanova, okoline i pritvorenje nekoliko osoba, ali se iztragom nije ustanovilo ništa drugo, osim što su 2 do 3 osobe čale 2 pučnja. Ovo se djelo pripisuje partizanima. Jasno je, da misle likvidirati sve one Hrvate, koji su i malo iztaknuti. Na tome rade i postepeno plan prosvjete. Pritvorene su Italijani već pustili na slobodu, pa će i ovaj slučaj biti dan zaboravi kao i svi do sada.

Prednje se dostavlja ne mjerodavnost.

Za dom spremni!
Kotarski predstojnik:
Milošević

Milošević

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA
Ured ministra
P. imljeno, dne 3. VII. 1943
Taj. Broj 3042 priloga

Kotarska oblast u Hvaru 3. srpnja 1943. izvješće o atentatu na Ivana Milašića, podvornika Poreznog ureda u Starom Gradu

kirali su dio Staroga Grada u kojem se nalazio Porezni ured, izvršen je pretres stanova i pritvoreno nekoliko osoba, no sve bez uspjeha. Pritvorene osobe Talijani su ubrzo pustili na slobodu. Kotarski predstojnik Milošević ocijenio je da je cilj partizana postupno likvidirati sve koji su i „malo iztaknuti“ Hrvati, pri čemu Talijani nemaju namjere tome stati na kraju, te će i ubojstvo Milašića biti prepušteno „zaboravu“, kao i prethodne slične likvidacije.⁷⁶ Podjednako je pesimistična bila i Velika župa Cetina, koja je u vezi s ubojstvom Milašića ocijenila:

Imenovan je ubijen s razloga, što se je kao ustaša u početku stvaranja države djelatno izticao. Prilike u Starigradu vrlo su teške i može se očekivati još sličnih događaja. – Ubijstva se spremaju i izvršuju po bielu danu i na očigled talijanskih vojnih vlasti.⁷⁷

76 HR-HDA-223, U. M. Taj. Broj: 3042/1943.

77 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 292.

Nekoliko dana kasnije, 3. srpnja 1943., partizani su u Brusiju došli u kuću Ivana Vickovića (62 godine) i odveli ga u nepoznatom pravcu. On je odveden zato što su partizani sumnjali da talijanskoj vojsci dostavlja podatke o njihovim skrovištima i kretanju.⁷⁸

Komunisti su u rujnu 1942. raspolažali podatcima o Dušanu Bojaniću koji je živio u Starom Gradu. On je navodno bio upravitelj policije u Splitu za vrijeme Jugoslavije i predstavnik „velikosrpske reakcije“, a trenutno je surađivao s Talijanima.⁷⁹ Partizani su 7. srpnja 1943. likvidirali Bojanića s „dva revolverska metka“, kad se vraćao s jedne sahrane na groblju u Starom Gradu. Velika župa Cetina će navesti da je odvjetnik dr. Bojanić prethodno pripadao „nehrvatskim“ političkim strujama, a prije nego je ubijen održavao je bliske odnose s Talijanima, a

78 HR-HDA-223, U. M. Taj. Broj: 3041/1943.

79 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 160.

i njegova supruga bila je Talijanka.⁸⁰ Nakon ubojstva Bojanića, talijanska vojska je uhitila četiri osobe u Starome Gradu, koji su kao taoci odvedeni u Split.⁸¹

Komunističko „pokoravanje“ Hrvatske seljačke stranke

Hrvatska seljačka stranka (HSS), do rata glavna i vladajuća politička snaga, nakon proglašenja NDH našla se u novim okolnostima. U novoj državi, na čelu s ustaškim pokretom, HSS više nije mogao javno djelovati. Vlasti NDH držale su vođu HSS-a, dr. Vladku Mačeku, pod strogim nadzorom, kako bi onemogućile njegovo političko djelovanje. Dio članstva HSS-a pristupio je ustaškom pokretu, a upravo se dr. Josip Berković, do rata narodni zastupnik HSS-a za Hvar i Korčulu, angažirao da privuče HSS-ovce u ustaške redove. Istdobro je HSS i dalje imao svoje predstavnike u izbjegličkoj Vladi Kraljevine Jugoslavije. Različiti predstavnici HSS-a koji su ostali vjerni Mačeku, svoje su razmišljanje i planove temeljili na uvjerenju u pobjedu zapadnih saveznika, te poslijeratnu obnovu Jugoslavije u okviru koje će Hrvatska imati svoju posebnost. U sklopu takve politike HSS je trebao zadržati distancu i prema ustašama i prema komunistima.⁸²

Redarstvenim vlastima NDH je u veljači 1944. dostavljeno izvješće o HSS-ovcima s otoka Hvara koji su tada živjeli u Zagrebu. To su bili profesor Mate Dulčić, koji je tada radio za neke novine, pravnik dr. Antun Maroević, dr. Marko Posinković, liječnik dr. Niko Stančić i pravnik dr. Julije Zaninović, šogor Antuna Maroevića. U izvješću je navedeno da su svi oni protivnici NDH, odnosno ustaškog pokreta, da vjeruju u pobjedu zapadnih saveznika i u predstavnike HSS-a u izbjegličkoj Vladi Kraljevine Jugoslavije. U istom su krugu bili i pojedini HSS-ovci s otoka Visa, među kojima i Ivanko Farolfi, koji je bio zamjenik dr. Josipa Berkovića kad je ovaj bio zastupnik u Skupštini Kraljevine Jugoslavije. U izvješću je navedeno da je, nakon proglašenja NDH, Farolfi „žestoko odgovarao“ Berkovića

80 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 294.

81 Isto, dok. br. 310.

82 Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941. - 1945.*, Zagreb 1996., 21.-31.

Vrboska

od pristupa ustaškom pokretom i sudjelovanje u vlastima NDH. U istom je izvješću spomenuto da **dr. Antun Maroević** trenutno radi u Odboru za prehranu Dalmacije u Zagrebu, a prethodno je bio zaposlen u Zajednici za prehranu Velike župe Cetina.⁸³

I komunisti su posvetili pažnju HSS-ovcima. Centralni komitet KPH je početkom rujna 1941. objavio letak upućen svi organizacijama i pristašama HSS-a. U letku je navedeno da im Komunistička partija „bratski pruža ruku“, da se priključe borbi protiv sila Osovine, za „oslobodenje hrvatskog naroda i svih naroda Jugoslavije“. Pri tome su HSS-ovci upozorenici ne „nasjedaju“ onima koji govore da nije vrijeme za borbu i kako ta borba neće imati utjecaja na ukupan razvoj događaja.⁸⁴ Zanimljiva je pojedinost da je Oružnička postaja u Hvaru prijavila da je 4. listopada 1941. jedan primjerak ovoga letka pro-

nađen istaknut na zidu jedne kuće u tom mjestu.⁸⁵

Zaista su HSS-ovci, kao i predstavnici drugih predratnih stranaka, dijelom i priступili Narodnooslobodilačkom pokretu na Hvaru, primjerice kao članovi narodnooslobodilačkih odbora, što je bilo u skladu s komunističkom politikom stvaranja Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte (JNOF).⁸⁶ No, razumljivo, komunizmu nije bio potreban HSS kao ravno-pravan partner, nego su im bili potrebni HSS-ovci kako bi se uz Narodnooslobodilački pokret vezalo što više stanovništva koje je tu stranku prethodno podržavalo.

Krajem 1942. pojavio se dokument „Upute pristašama Hrvatske seljačke stranke u Dalmaciji“. U njemu je navedeno da će rat završiti porazom sila Osovine, a završetkom rata HSS će preuzeti vlast. Kad je riječ o komunistima, u „Uputama“ je objašnjeno da oni „već sada“ žele preuzeti vlast. HSS s komunistima ne može surađivati, ali zato treba pripremiti svoje ljudi za kraj rata. Tada će biti obnovljena Jugoslavija, s čime se ni HSS ne sl-

že, ali će to morati prihvatići, budući da je njezina obnova želja zapadnih saveznika. Ipak, ta obnovljena Jugoslavija bit će labava zajednica u kojoj će Hrvatska sačuvati „punu samostalnost“. Zato su pristaše HSS-a pozvani da sačuvaju opreznost i mudrost, kako bi dočekali „veliki dan“ koji je možda i vrlo blizu, budući da je vrlo vjerojatno kako će doći do sloma Italije, a zatim će upravo HSS-u u Dalmaciju biti lako stupiti u vezu sa zapadnim saveznicima:

*Vjerujemo iz svega što znamo da će nam uspjeti spasiti Hrvatsku u kojoj će postojati narodna vlast, a ne neki ustaški ili partizanski diktatori*⁸⁷

Nedugo kasnije, nakon što su partizani na Hvaru ubili jednog talijanskog vojnika i napali Talijane u Starome Gradu, početkom siječnja 1943. došlo je do oštре talijanske odmazde u kojoj su stradali sela Dol Sv. Ane i Vrboska, a posebno Vrbanj. Stradanje ovih sela zabrinulo je stanovništvo među kojim se pojavilo razmišljanje da do talijanske odmazde, u kojem je stanovništvo stradalo, ne bi bilo došlo da ona nije bila isprovocirana partizanskim napadima na Talijane. Nakon stradanja

83 HR-HDA-1549, Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkog pokreta, I-53/1018-1021, H.S.S.-ovci intelektualci sa otoka Hvara, podatci. Broj 570. dana 18. veljače 1944. dostavlja sljedeće.

84 *Grada za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 – 1945.*, Knjiga I (ožujak – prosinac 1941), Zagreb 1981., dok. br. 134.

85 NOB u Dalmaciji, Knjiga 1, dok. br. 410.

86 Marko ANDRIJIĆ, „Izgradnja JNOF na Hvaru“, *Otok Hvar u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945.*, Split 1987., 86.-97.

87 Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb 1983., 320.-321.

spomenutih sela osnovan je odbor koji je trebao organizirati pružanje pomoći stradalima, a prema podatcima komunista u rad tog odbora uključili su se „frankovci“, odnosno proustaški elementi, kao i „mačekovci“, odnosno HSS-ovci, dok je sam odbor osnovan na inicijativu talijanske vojske. U takvoj situaciji općinski NOO Stari Grad nije se dobro snašao, iako je on trebao nadzirati rad spomenutog odbora i iako je i NOO radio na tome da pruži pomoć onima koji su stradali u talijanskoj odmazdi. Tako je partijska organizacija na području Staroga Grada zaključila da su neki od onih koji su prethodno podržavali Narodnooslobodilački pokret ipak pokazali da su „mračnjaci“, a seljaci s područja Dola, pristaše HSS-a, koji ionako nikada nisu podržavali partizane, poslužili su kao potpora „reakciji i protunarodnim elementima“.⁸⁸

Komunisti su u međuvremenu i na Hvaru došli do spomenutih „Uputa pristašama Hrvatske seljačke stranke u Dalmaciji“, te je zaključeno da i HSS-ovci na području Staroga Grada djeluju u skladu s njima:

(...) njihov stav i odnos spram narodno-oslobodilačke borbe odgovara duhu direktive datih im u okružnici, koja nam je dopala u ruke. U toj okružnici savjetuje se pristašama Mačeka da ne učestvuju u narodno-oslobodilačkoj borbi, te da se strogo pridržavaju upustva datih u toj okružnici. Ova okružnica bez naslova i bez potpisa ima za cilj da podpuno drži u zabludi pristaše vodstva HSS obećavajući im i uvjeravajući ih u konačno oslobođenje hrvatskog naroda uz podršku Engleske, a naročito Amerike.⁸⁹

Zato su komunisti pokrenuli vlastitu propagandnu akciju, te su narodu tumačili „protunarodno i štetno“ djelovanje pristaša vodstva HSS-a. Također je izdana brošura *Račun bez krčmara*, čiji je cilj bio odgovoriti na „Upute pristašama Hrvatske seljačke stranke u Dalmaciji“ i ukazati na „reakcionarnu i protunarodnu“ ulogu vodstva HSS-a na čelu s Mačekom.⁹⁰

88 HR-HDA-1847, KP-325/5555, Općinski part. [ijski] biro Starigrad, Izvještaj za mjesec januar 1943 god., Okružnom komitetu K.P. za Brač-Hvar. Starigrad, 31. I. 1943 god.

89 Isto.

90 Isto.

Komunisti na području Staroga Grada su tijekom veljače 1943. zaprijetili osobama za koje se smatralo da vode akciju HSS-a, da s takvim djelovanjem prekinu, što je imalo „vidnog uspjeha“. Ipak je ocijenjeno da te reakcionarne elemente treba budno pratiti i čekati pogodan trenutak kada će biti uhvaćeni „na djelu“, kako bili potpuno razbijeni.⁹¹

Prethodno sam spomenuo kako je, nakon talijanske odmazde u Dolu Sv. Ane, Vrbanju i Vrboskoj, narod tražio od partizana da više ne provociraju i ne napadaju talijansku vojsku, kako bi se izbjegle nove slične odmazde i stradanja. Osim toga, Oblasni NOO Dalmacije je u veljači 1943. proveo mobilizaciju ljudstva za popunu partizana, te su i ljudi sa srednjodalmatinskih otoka upućeni na kopno. No, budući da je u međuvremenu počela velika operacija osovinskih snaga protiv partizana u Bosni, muškarci s otoka nisu se mogli priključiti partizanima na kopnu, te su se počeli vraćati na otoke.⁹² Tako su se vratili i na Hvar, na koji su stigli i oni koji su u partizane krenuli s Korčule i Visa. Prema podatcima do kojih je početkom travnja 1943. došlo oružništvo, ugledniji seljaci iz svih mjesta u okolici Jelse održali su sastanak i zaključili da se spomenuti povratnici moraju vratiti redovitu životu, da se ne smiju udaljavati od kuća, niti nositi partizanske simbole. Kad je riječ o dobrovoljcima s Korčule i Visa koji su stigli na Hvar, zaključeno je da im seljaci ne smiju pružiti nikakvu pomoć. Tko se o navedeno ogriješi, trebao je biti prijavljen vlastima NDH ili talijanskoj vojsci.⁹³

No, najširi i najizraženiji otpor komunista buknuo je kad su krenuli u pripremu proslave 1. maja (svibnja), međunarodnog praznika rada. To nezadovoljstvo predvodili su i HSS-ovci, kao i pristaše predratnih režimskih stranaka, koji su onima što su za 1. maj kanili paliti vatre, isticati zastave i pisati komunističke parole, prijetili i „oružanom silom“. **Svetislav Stefanović Ćeća**, instruktor Centralnog komiteta KPJ u Dalmaciji, o ovim će do-

gađajima krajem svibnja 1943. opširno izvijestiti Centralni komitet KPH. **Stefanović** je za takav razvoj događaja krivio partijsku organizaciju na Hvaru, koja je premalo pažnje posvetila „raskrinkavanju izdajica iz redova HSS“, pa su oni počeli „da dižu glavu“. Ti „protunarodni elementi“ počeli su govoriti narodu da ne samo da na Hvaru ne treba napadati talijansku vojsku, nego treba onemogućiti partizane da se kreću po selima, kako bi se izbjegla eventualna talijanska odmazda nad tim selima. Nakon toga narod po selima počeo je s nezadovoljstvom reagirati kada bi partizani došli u njihovo selo, te su seljaci partizanima i prijetili:

Koliko se u tome pogledu otišlo daleko ti protunarodni elementi su u Vrisniku sazvali zbor mimo narodno-osl.[obodilačkog] odbora na kome je prisustvovalo 2/3 sela, na kome su zahtevali da se u njihovom selu ne održi proslava 1. Maja, da se ne pale vatre, ne pišu parole i ne vješaju zastave. Naša part.[ijska] jedinica u Vrisniku (koja broji 8 članova) bojkotovala je zbor zato što nije bio sazvan redovnim putem. U Svirči na Hvaru pod uticajem protunarodnih elemenata selo šalje delegaciju Talijanima koja se ogradije od t.zv. partizanske bolnice u Svirčima (mi smo u Svirčima bili smestili tri ranjenika). U Vrbanju i Dolu delili su se letci u kojima se upozorava naroda, da u nar.[odno] osl.[obodilačkim] odborima sede komunisti, zelenashi, mladunci koji će upropasti narod. U Pitvama se preti da će se sa oružjem odupreti protiv nas. U Gdinju pod pritisom protunarodnih elemenata predsednik n.[arodno]-o.[slobodilačkog] odbora skinuo je crvenu zastavu koja je bila izvešena na školu.⁹⁴

Kao odgovor na ovo, i sličnu djelatnost HSS-a u drugim dijelovima Dalmacije, Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju je 7. svibnja 1943. uputio okružnicu svim partijskim komitetima i cjelokupnom članstvu. Ona se bavila djelovanjem „izdajničkog vodstva“ HSS-a na čelu s **Mačekom**. Upozorenje je da ono postaje glavno uporište reakcionarnih snaga u Hrvatskoj, pa i najopasniji protivnik Narodnooslobodilačkog pokreta. Ti dijelovi HSS-a se, s jedne strane, infiltriraju u tijela vlasti NDH, a istodobno imaju svoje

91 HR-HDA-1821, KP-326/5793, Općinski part. [ijski] komitet Starigrad, Izvještaj za mjesec februar 1943 god., Kotarskom komitetu K.P. Hvar, Starigrad 28. II. 1943. god.

92 Sibe KVESIĆ, *Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi*, Split 1981., 174.-182.

93 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 283.

94 Isto, dok. br. 52.

predstavnike u Vladi Kraljevine Jugoslavije u izbjeglištvu, te njihovi predstavnici djeluju u Dalmaciji, pa i na Hvaru.⁹⁵

Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju u svojoj je okružnici upozorio na to da je do jačanja takve djelatnosti HSS-ovaca došlo zato jer komunisti nisu posvetili dovoljno pažnje raskrinkavanju njihova „rovarenja“ i „intriga“ na terenu. Da bi se onemogućio daljnji utjecaj HSS-a na narod, da bi ga se „utuklo i onesposobilo“, komunisti Dalmacije morali su započeti s agitacijom koja će „raskrinkati“ Mačeka i ostale „izrode“ iz redova HSS-a, sve dok ih hrvatski narod u potpunosti ne odbaci kao „sluge okupatora“ i suradnike NDH i četnika. Također je trebalo provesti fizičku likvidaciju onih HSS-ovaca koji su dovoljno „raskrinkani“, kao „narodni neprijatelji, špijuni, saboteri“. Istodobno je u narodu trebalo afirmirati ono što su komunisti nudili kao oblik rješavanja hrvatskog pitanja, odnosno Narodnooslobodilačku vojsku Hrvatske i Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH). Također je, u „duhu današnje osnovne političke linije Partije“ u okviru JNOF trebalo okupljati sve „poštene rođoljube“ iz redova HSS-a koji „osuđuju izdajnički rad svog vodstva“.⁹⁶

Dakle, trebalo je onesposobiti HSS kao samostalnu političku snagu koja bi eventualno mogla ugroziti komunističke ciljeve, dok je „poštene“ HSS-ovce trebalo uključiti u Narodnooslobodilački pokret, gdje bi bili pod nadzorom komunista. Spomenuta okružnica nastala je u okolnostima sloma sila Osovina u sjevernoj Africi, kada je i sam Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju bio svjestan da ubrzo može doći do „sloma fašizma“, odnosno velikih promjena u Kraljevini Italiji.⁹⁷ Dakle, približavala su se okolnosti koje su još krajem 1942. opisane u „Uputama pristašama Hrvatske seljačke stranke u Dalmaciji“, odnosno mogućnost da se na istočnom Jadranu iskrcaju zapadni saveznici.

Svetislav Stefanović je sredinom svibnja 1943. bio na Hvaru, te je od partiskske organizacije zatražio da, u skladu s okružnicom Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju, započnu „raskrinkavati izro-

de“ iz redova HSS-a i drugih građanskih stranaka, dok je „najizrazitije“ među njima, koji su se „izrodili u otvorene špijune okupatora“ trebalo likvidirati.⁹⁸

Prema podatcima vlastima NDH, partizani su 16. svibnja 1943. odveli općinskog bilježnika **Antu Bogdanića** i studenta **Matu Pavičića**, obojica iz Staroga Grada. Oni su bili pristaše bivšega HSS-a i protukomunistički nastrojeni. Njihova daljnja sudbina nije bila poznata, a prema neprovjerjenim podatcima partizani su ih ubili. U vezi s ovim dogadjajima Velika župa Cetina primjetila je da su partizani prethodno obračunavali samo s ustašama i onima koji su se isticali kao protivnici partizana, ali u posljednje vrijeme partizani odvode i ubijaju „istaknute Hrvate“ bez obzira na njihovo političko opredjeljenje, pa tako i pristaše bivšega HSS-a.⁹⁹ Naknadno su vlasti NDH ipak utvrđile da partizani nisu odveli i likvidirali **Bogdanića** i **Pavičića**, nego su oni, u strahu od partizana, pobegli iz Staroga Grada.¹⁰⁰

Dana 19. svibnja 1943. u Kotarsku oblasti Hvar došao je zemljoradnik **Ivan Kunčić-Posinković** iz sela Dol. On je izjavio kako je doznao da su nekoliko dana prije, 13. svibnja, partizani održali sastanak u predjelu Rudine kraj Staroga Grada. Na tom su sastanku odlučili da će nastaviti sa svojim metodama „terora i diktature“. Navodno su partizani primijetili da im narod više nije naklonjen i da im se sve više opire. Budući da su smatrali da su za takvo raspoloženje naroda odgovorne vode HSS-a, odlučili su pristupiti njihovoj likvidaciji. **Kunčić-Posinković** u svojoj je izjavi također naveo da je jedan od „glavnih kolovođa“ na tom sastanku partizana bio **Ivan Pavičić**. Upravo toga dana, zbog čega je sve odlučio i prijaviti Kotarskoj oblasti, **Kunčić-Posinković** je saznao da je i njegov život u opasnosti, kao i život još nekih ljudi iz Dola. Uostalom, on je smatrao da nestanak **Ante Bogdanića** i **Mate Pavičića** potvrđuje njegove izjave.¹⁰¹

Nakon što je dao ovu izjavu, Kotarska oblast u Hvaru izdala je **Kunčiću-Posinkoviću** propusnicu, kako bi mogao napu-

stiti Dol i skloniti se na sigurno. No, on to nije učinio. Desetak dana kasnije, 30. svibnja, kada se iz Staroga Grada vraćao u Dol, odveli su ga partizani. Nakon toga u Dol je stigao prethodno spomenuti **Ivan Pavičić** koji je seljanima izjavio da je **Kunčić-Posinković** odveden zato jer je sudjelovao u „Mačekovoj akciji“ i zato što je talijanskoj vojsci i vlastima NDH dostavljao podatke o partizanima. Oružniči i talijanska vojska izvršili su potragu za **Kunčićem-Posinkovićem**, ali bez uspeha. Nakon toga Talijani su uzeli kao taoce dvoje djece jednoga partizana i objavili da će nad njima provesti odmazdu ako **Kunčić-Posinković** ne bude oslobođen u roku od 48 sati.¹⁰²

Velika župa Cetina je u svome tjednom izvješću od 31. svibnja 1943., osim što je zabilježila da su partizani zarobili „bivšeg H.S.S.-ovca i protivnika komunizma“ **Kunčića-Posinkovića**, također navela:

(...) da mnogi bivši H.S.S.-ovci, osobito na otoku Hvaru, napuštaju otoke i u većim mjestima traže zaštitu naših vlasti, jer partizani pojačavaju svoju borbu protiv njima i priete im strieljanjem.¹⁰³

Iako su Talijani, kako je navedeno, nakon odvođenja **Kunčića-Posinkovića** uzeli taoce i zaprijetili odmazdom ako ga partizani ne puste na slobodu, Kotarska oblast Hvar je u izvješću od 5. lipnja 1943. navela da ta odmazda nije, a vrlo je vjerojatno da ni ne će biti provedena. Nakon svih ovih dogadaja i **Mate Radonić**, blagajnik općine Stari Grad napustio je svoju dužnost, pa je ta općina zatvorena. Među službenicima i činovnicima vladao je strah, jer su se bojali da bi partizani i njih mogli oteti.¹⁰⁴

U međuvremenu je i Oružnička postaja Stari Grad prikupila podatke o akciji komunista protiv HSS-ovaca, pa se došlo do podataka da su komunisti odlučili likvidirati pravake i pristaše HSS-a:

Prvi na redu trebao bi biti kao vođa te organizacije Dr. Berković Josip, izv. [anredni] poslanik i opunomoćeni ministar [NDH] potom Dr. Maroević Ante, odvjetnik iz Starigrada sada sa stanom u Zagrebu na kojega se u Starigradu vreba,

95 Isto, dok. br. 31.

96 Isto.

97 Isto, dok. br. 39.

98 Isto, dok. br. 53.

99 HR-HDA-491, Broj: 4985/1943.

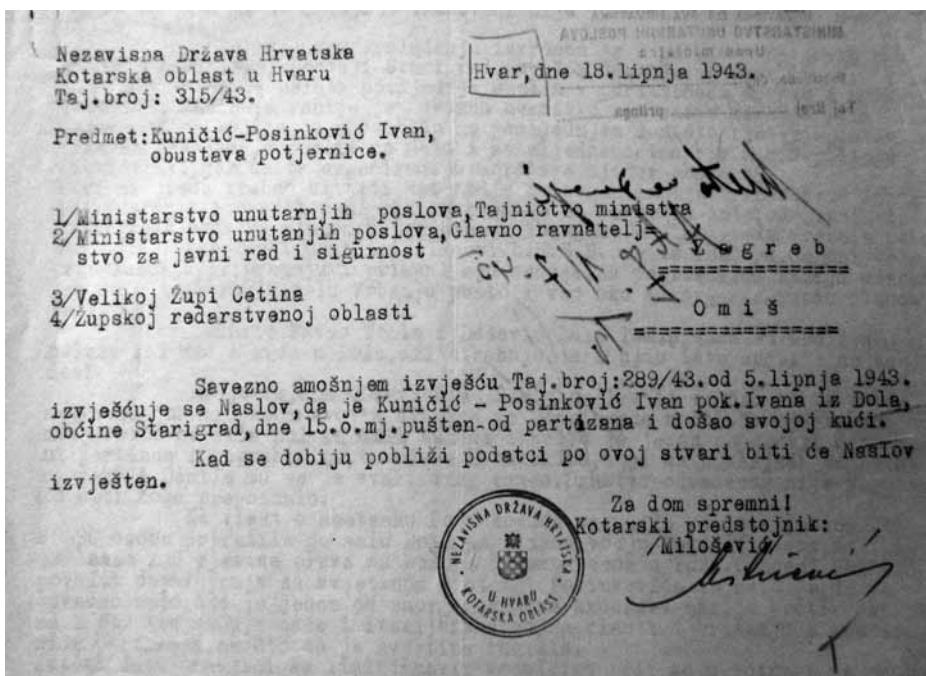
100 HR-HDA-491, Broj: 5250/1943.

101 HR-HDA-223, U. M. Taj. Broj: 2851/1943.

102 Isto.

103 HR-HDA-491, Broj: 5370/1943.

104 HR-HDA-223, U. M. Taj. Broj: 2851/1943.

Kotarska oblast u Hvaru 18. lipnja 1943. izvješće da su partizani pustili na slobodu Ivana Kunčića-Posinkovića, pristašu HSS-a

a potom ostali iztaknuti prvaci i članovi b.[ivše] H.S.S. sve iz razloga, da oni vrše organizaciju, pripremaju i prikupljaju oružje, da partizanima zadaju udarac jer da u tu svrhu u selu Vrbanju postoji već oko 40 organiziranih članova H.S.S.¹⁰⁵

Konačno, sredinom lipnja 1943., partizani su ipak pustili na slobodu **Ivana Kunčića-Posinkovića**. Kako je navedeno u izvješću Velike župe Cetina, on je odveden kako bi nad njime bila izvršena smrtna kazna, ali su ga partizani ipak oslobodili nakon što su Talijani uzeli kao taoce djecu partizana koji je sudjelovao u njegovoj otmici. Nakon puštanja na slobodu **Kunčić-Posinković** nije bio u stanju govoriti, budući da je od pretrpljenog straha zapao u živčano rastrojstvo.¹⁰⁶

Na sastanku Kotarskog NOO Hvar održanom početkom srpnja 1943., izloženi su rezultati borbe protiv reakcionarnog HSS-a. U Bogomoljama je pronađen jedan HSS-ovski letak, pa je zbog ovoga uhapšena i ispitana jedna osoba, ali je ustavljeno da je „ispravna“ te je upućena u partizane. U općini Jelsa među pristašama HSS-a nisu primjećeni protivnici, nego je ocijenjeno da svi podržavaju Narodnooslobodilački pokret. U općini Stari Grad su nedugo prije likvidirana dva „špjuna“,

čime je reakcija „razbijena potpuno“, pa su sve „poštene“ pristaše HSS-a počele prilaziti Narodnooslobodilačkom pokretu. I u Vrbanju je reakcija „ušutkana“, dok je Vrboskoj postojala dosta snažna „reakcija“ i „špjunaža“, ali se u vezi s ovim ništa konkretno nije moglo otkriti. Na temelju svega navedenoga zaključeno je da je „reakcija“ na otoku Hvaru „prilično ušutkana“, što je izvršeno obračunom sa „špjunima“ i prilaženjem „poštene“ HSS-ovaca Narodnooslobodilačkom pokretu.¹⁰⁷

Krajem srpnja 1943., neposredno nakon što je u Italiji s vlasti oboren **Mussolini**, u mjestu Hvar pojavili su se partizanski letci, na talijanskome i hrvatskom jeziku, u kojem su Talijani pozvani da napuste otok jer će biti napadnuti. Prema podatcima oružništva, 8. kolovoza 1943. u Hvarskom polju održan je sastanak brojnih mještana Hvara s partizanima. Oni su navodno od partizana zahtijevali da ne napadaju talijansku vojsku i oružnike, kako to ne bi izazvalo talijansku odmazdu, što su partizani prihvatali i povukli se u unutrašnjost otoka.¹⁰⁸ Ako su navedeni podatci točni, onda se ponovno pokazalo ono što su viša partijska rukovodstva još od početka 1943. oštro kritizirala kao

„opportunizam“ hvarske komuniste, koji su spremni izbjegći sukobljavanje s Talijanima, kako se ne bi zamjerili narodu.

No, nakon svega, komunisti su mogli biti zadovoljni. Kako se približavala kapitulacija Italije, talijanska vojska se tijekom kolovoza 1943. povukla u mjesta Hvar i Sućuraj, te komunistima više ništa nije stajalo na putu da preuzmu odnosno učvrste vlast na gotovo cijelom otoku. U takvim okolnostima u Jelsi je 8. rujna 1943. održana konferencija „poštene HSS-ovaca“ kotara Hvar na kojoj su oni, „slijedeći nauk braće Radić“, dali punu potporu Narodnooslobodilačkom pokretu, a istodobno osudili „reakcionarno vodstvo“ HSS-a na čelu s **Mačekom**.¹⁰⁹ Tako su, moglo bi se reći, hvarske komunisti na kraju proveli smjernice koje im je Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju u vezi s HSS-om uputio svojom okružnicom s početka svibnja 1943. godine.

Prehrana

Hvarani su se pred Drugi svjetski rat uglavnom bavili vinogradarstvom, maslinarstvom i uzgajanjem smokvi. Pred rat se godišnje proizvodilo oko 1400 vagona vina, od čega se većina izvozila s otoka. Bilo je i koza i ovaca, a držale su se i košnice pčela. Prihodi seljaka od vlastite proizvodnje nerijetko nisu bili dostatni, među ostalim i zbog niskih cijena njihovih proizvoda. U Hvaru, Jelsi, Sućurju, Starom Gradu i Vrboskoj ljudi su se bavili i ribarstvom. U tim su mjestima privatni posjedovali i veće motorne jedrenjake kojima se s otoka izvozilo vino, ulje i smokve i dopremalo što je stanovništvu bilo potrebno. Na otoku je bilo i nekoliko tvornica sardina. Dijelom je bio razvijen i turizam, s hotelima u mjestu Hvaru, ali i drugim mjestima na otoku.¹¹⁰ Ipak, kako pokazuje primjer Staroga Grada, gospodarsko stanje još od kraja 19. stoljeća, i za cijelo vrijeme prve jugoslavenske države, nije bilo povoljno. Mogućnosti za razvoj gospodarstva i infrastrukture bile su ograničene, a broj stanovnika Staroga Grada

¹⁰⁵ M. ANDRIJIĆ, „Izgradnja JNOF na Hvaru“, 92.-93.

¹⁰⁶ Ivo ČURIN, „Hvar u vrijeme sloma Kraljevine Jugoslavije“, *Otok Hvar u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945.*, Split 1987., 449.-450. Uspoređi s: Ivo RUBIĆ, *Naši otoci na Jadranu*, Split 1952., 121.-124.

¹⁰⁷ NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 12.

¹⁰⁸ Isto, dok. br. 322.

neprestano se smanjuje još od kraja 19. stoljeća.¹¹¹

Za vrijeme NDH, posebno s jačanjem partizanskog pokreta i sve nesigurnijim ratnim prilikama, postojao je ozbiljan problem opskrbe stanovništva hranom. U krajevima u kojima se proizvodila hrana, primjerice u Slavoniji i Srijemu, trebalo je zaštititi poljoprivredne površine od napada partizana i osigurati prikupljanje, odnosno otkup hrane.¹¹² Poseban je problem bila doprema hrane u „pasivne krajeve“, što je podrazumijevalo i dijelove Dalmacije koji su bili u sastavu NDH. Budući da državni sustav opskrbe tih krajeva hranom nije bio učinkovit, ubrzo su ljudi iz pasivnih krajeva počeli na svoju ruku dolaziti u poljoprivredna područja kako bi nabavili hranu. To je opet remetilo državni sustav opskrbe, pri čemu je krijumčarenje hrane bilo rašireno. Također su ljudi iz pasivnih krajeva odlazili u Slavoniju i Srijem kao poljoprivredni radnici, za što su bili plaćeni u hrani koju su zatim nosili svojim domovima, kako bi prehranili obitelj.¹¹³

Uza sve navedeno, na području obalnog pojasa pojavio se i problem „odljeva“ živežnih namirnica u dio Dalmacije koji su anektirali Talijani. Primjerice, krajem listopada 1941. s Hvara je u Split, a zatim u ribarnicu Livorno, trebalo izvesti 200 barila slanih srdela. Carinarnica I. reda u mjestu Hvar primjetila je da je ovaj izvoz suprotan propisima. No, intervenirala je talijanska vojska, zaprijetivši hrvatskim carinicima da će srdele biti izvezene, ako je potrebno i silom. Carinarnica je o ovome izvjestila Opće upravno povjereništvo NDH u Sušaku. Ono je zatim interveniralo kod Zapovjedništva 2. armije koje je odgovorilo kako je uputilo talijansko zapovjedništvo u Hvaru da poštuje hrvatske carinske propise. No, do tada su sporne srdele već bile izvezene. Zato je

¹¹¹ Mladenko DOMAZET, „Stari Grad na Hvaru u meduratnome razdoblju 1918.-1941. godine“, *Spalatumque dedit orium, Zbornik povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu*, Uredili: Ivan BASIĆ, Marko RIMAC, Split 2014., 513.-534.

¹¹² Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945.*, Zagreb 1977., 132.-134.

¹¹³ Nikica BARIĆ, „Brod na Savi i krijumčarenje hrane na željeznicama za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske“, *Prilozi za povijest Broda i okolice*, Knjiga 2, Uredio: Marijan ŠABIĆ, Slavonski Brod 2015., 163.-193.

Kotarska oblast u Hvaru brzojavom iz siječnja 1942. traži od Ministarstva unutarnjih poslova NDH da na otok bude žurno upućena hrana

Opće upravno povjereništvo ponovno zahtijevalo od Zapovjedništva 2. armije da njezine postrojbe poštuju zakonske propise NDH, a također i da budu uplaćene carinske pristojbe za izvezene srdele.¹¹⁴

Do početka 1942. godine stanje prehrane na Hvaru bilo je nepovoljno. U brzojavu Kotarske oblasti Hvar koji je Ministarstvo unutarnjih poslova NDH zaprimilo 9. siječnja te godine, navedeno je:

*Obća glad na području kotara. Prijeti opasnost od nereda. Krađe sve češće. Molim najhitniju liferaciju 10 vagona hrane.*¹¹⁵

U tom je razdoblju Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju raspolažao podatcima da su gradani u Starome Gradu i Vrbanju organizirali demonstracije na kojima su od vlasti zahtijevali hrana. Nakon toga su u Starome Gradu narodu zaista i podijeljene određene količine brašna.¹¹⁶

Također je Kotarska oblast Hvar 12. siječnja 1942. izvjestila Opće upravno povjereništvo da je nedugo prije u Vrboskoj provaljeno u skladište općinskoga prehrambenog odbora i iz njega ukradena hrana. Nije bila riječ o velikoj količini hrane, ali je ocijenjeno da se navedeno dogodilo zato što je narod gladan, te je ponovno upozorenje na nedostatnu opskrbu.¹¹⁷

¹¹⁴ HR-HDA-491, Broj: 2787/1941.

¹¹⁵ HR-HDA-223, Broj: 242/1942., I. A.

¹¹⁶ NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 11.

¹¹⁷ HR-HDA-491, Broj: 1131/1942.

Kotarska oblast Hvar je 20. ožujka 1942. uputila dopis Ministarstvu unutarnjih poslova NDH. U njemu je objašnjeno da se dopremljena hrana dijeli stanovništvu putem općinskih aprovizacija. U međuvremenu je bilo slučajeva da je Ministarstvo obrta, veleobrta i trgovine NDH izdao pojedincima s Hvara otpremna odobrenja, kojima im je dopušteno da na otok dopreme određene količine hrane. Navedeno je bilo suprotno odredbama Ministarstva unutarnjih poslova kojima je pojedincima zabranjeno da na svoju ruku nabavljaju hrana i time remete državni sustav opskrbe. Kotarska oblast Hvar upozorila je da povlašteni pojedinci koji, suprotno odredbama, dopremaju hrana na otok, time samo stvaraju nove probleme. Kada drugi ljudi saznaju da su neki uspjeli na taj način doći do hrane, onda i oni, pod različitim izlikama, putuju u „aktivne krajeve“, kako bi tamo kupili hrana i dopremili je na Hvar. Osim toga, kada ljudi koji hrana primaju isključivo putem aprovizacije vide da su povlašteni pojedinci uspjeli doći i do živežnih namirnica kojih nema u aprovizaciji, među njima se stvara nezadovoljstvo.¹¹⁸

Velika župa Cetina je početkom travnja 1942. obavijestila Ministarstvo obrta, veleobrta i trgovine u Zagrebu da je otkup i dopremu hrane koje je to ministarstvo odredilo za Veliku župu Cetina obavljala Zadruga „Hrvatskog radiše“, putem svoje podružnice u Omišu. No, početkom ožuj-

¹¹⁸ HR-HDA-223, Broj: 2766/1942., I. A.

ka te godine, ta zadruga povukla se iz tog posla. Nakon toga je Velika župa Cetina organizirala novi sustav otkupa i dopreme hrane za svoje potrebe. Velika župa je za svaki svoj kotar sklopila ugovor s jednim poduzećem, te je od Ministarstva obrta, voleobrta i trgovine zatraženo da isključivo tim poduzećima dopusti nabavu racioniranih živežnih namirnica. Istovremeno je otvorena mogućnost da u Zagrebu bude osnovana središnja poslovница u kojoj će biti predstavnici navedenih poduzeća s područja Velike župe Cetina.¹¹⁹

U sklopu navedenog Velika župa Cetina je 23. ožujka 1942. sklopila ugovor s odvjetnikom **Antunom Maroevićem** iz Staroga Grada kao zastupnikom „Obnove“ – trgovačke i pomorske zadruge s.o.j. iz Staroga Grada. Ugovorom je zadruga preuzela opskrbu kotara Hvar racioniranim živežnim namirnicama.¹²⁰

Inače je od 1. rujna 1941. do sredine travnja 1942. na Hvar ukupno dopremljeno 382 tone kukuruza, 315 tona pšenice, odnosno kukuruznog i pšeničnog brašna, kao i puno manje količine ječma, što očito nije bilo dovoljno za solidnu opskrbu, a osim toga ta je hrana stizala neredovito. Također, na otok nisu dopremljene nikakve druge količine racionirane hrane.¹²¹ Stanje nije bilo bolje ni godinu dana kasnije, te je Zapovjedništvo oružničkog krila Omiš u vezi sa stanjem tijelom prve polovine travnja 1943. godine izvjestilo da su „glad i nevolja“ potpuno demoralizirali stanovništvo:

*Samo u gradu Hvaru leži i boluje od gladi 40 osoba kojima otjeće glava i udovi, postupeno gube svjest i svakog časa očekuje se smrt. Po selima je još gore.*¹²²

Stanje se je nešto kasnije ipak popravilo, jer su pristigle određene količine krumpira i kukuruza, dok je i „Caritas“ za siromašno stanovništvo otoka dopremio u Omiš određene količine hrane. Ipak je oružništvo ocijenilo da ni navedeno nije dovoljno, a i dalje je postojao problem neredovite dopreme hrane.¹²³

¹¹⁹ HR-HDA-1501, Velika župa Cetina, Preh. Broj: 572/1942.

¹²⁰ HR-HDA-1501, Preh. Broj: 420/1942.

¹²¹ HR-HDA-491, Broj: 4792/1942.

¹²² NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 283.

¹²³ Isto, dok. br. 286.

I komunisti su shvaćali važnost pitanja prehrane. Kada su krajem rujna 1941. oružnici u Dolu Sv. Ane i Dolu Sv. Marije primijetili ispisane komunističke parole, među njima je bilo i onih koje su izražavale nezadovoljstvo zbog nestašice hrane, „Dajte nam kruha, kruha“ ili „Kruha, kruha, dolje fašizam“. Kasnije će, kako sam prethodno pisao, komunisti kroz mrežu narodnooslobodilačkih odbora težiti organizirati poljoprivrednu proizvodnju i druge gospodarske djelatnosti, čime je trebalo pomoći stanovništvu, ali u znatnoj mjeri i opskrbi partizanske vojske.

I Talijani su pitanje prehrane koristili i kako bi pridobili stanovništvo na svoju stranu, ali i kako bi na njega izvršili pritisak. Tako je talijansko zapovjedništvo u Starom Gradu krajem rujna 1942. zabranilo podjelu hrane stanovništvu te općine, odnosno podjelu je trebalo izvršiti pod talijanskim nadzorom. U vezi s ovime veliki župan **Ante Luetić** u Omišu ocijenio je da takav postupak, kojemu nedostaje „takta“, pa i „učitivosti“, karakterizira odnos talijanske vojske prema vlastima NDH koji je suprotan svim ugovorima i sporazumima između NDH i Italije.¹²⁵

Krajem prosinca 1942. Kotarska oblast Hvar žalila se Velikoj župi Cetina da podjela hrane koju na njezinu području vrši talijanska vojska, ne može biti ni točna niti pravedna, budući da Talijani ne raspolažu podatcima o točnom broju stanovnika. Na temelju navedenoga čini se da je do tada talijanska vojska preuzeila podjelu hrane ne samo u općini Stari Grad, nego na cijelome otoku. Kotarska oblast Hvar dalje je navela kako je namjera talijanske vojske uskratiti hranu obiteljima čiji su članovi u partizanima, i tako ih kazniti. No,

ni taj cilj Talijani ne mogu postići, budući da ne raspolažu točnim podatcima tko se nalazi u partizanima. Zato bi bilo najbolje kada se talijanska vojska ne bi miješala u podjelu hrane, budući da time stvara „još više nezadovoljstva“ među narodom. Ako Talijani određena sela žele isključiti iz sustava aprovizacije, to su mogli narediti vlastima NDH koje će to provesti. No, podjelu hrane i dalje je trebala voditi Kotarska oblast Hvar, kako je to činila i prije i pri čemu nije bilo prigovora ni s koje

¹²⁴ NOB u Dalmaciji, Knjiga 1, dok. br. 407.

¹²⁵ NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 287.

strane. Po primjeku ovoga dopisa Velika župa Cetina prosljedila ga je nadležnim višim vlastima u Zagrebu, sa zahtjevom da se žurno posreduje kako bi se podjela hrane prepustila vlastima NDH.¹²⁶ No, ne raspolažem izvorima kako je navedeno pitanje riješeno.

Talijansko preuzimanje podjele hrane imalo je posljedice na držanje stanovnika. Općinski NOO Stari Grad će početkom 1943. u jednom izješću navesti da su Talijani, uskraćujući aprovizaciju „mnogim selima“ vršili pritisak na seljake, „kupovali“ su ih podjelom hrane, a zauzvrat su oni postajali talijanski doušnici.¹²⁷

Na još jedan način Talijani su pitanje prehrane mogli upotrijebiti da pridobiju stanovništvo na svoju stranu. Tako je Ured za promidžbu Velike župe Cetina krajem rujna 1942. upozorio da bi Talijani upravo na Hvaru, kao i Braču, mogli iskoristiti prehranu za vlastitu promidžbu. Pri tome je naveden primjer mjesta Hvar, gdje stanovništvo gladuje, ali se zato „izvanredno hrane“ talijanski optanti i članovi fašističke omladinske organizacije *Gioventù Italiana del Littorio*.¹²⁸ Zaista je Kotarska oblast Hvar sredinom travnja 1943. upozorila da se u posljednje vrijeme znatan broj djece premjestio u mjesnu talijansku školu. Kotarska oblast smatrala je da su hrvatska djeca prešla u tu školu zato što ona ima svoju kuhinju. Kotarska oblast Hvar ocijenila je da bi roditelji djece povukli iz talijanske škole, kad bi se ona u hrvatskim školama mogla hraniti. Zato je od prepostavljenih vlasti zatraženo da se i u hrvatskim školama otvore kuhinje, budući da je „šteta“ da se djeca „odnarođuju“ na opisani način.¹²⁹

Pomorstvo i ribarstvo

Rimskim ugovorima od 18. svibnja 1941. kojima je utvrđena granica između NDH i Italije, također je uspostavljen i Razvojačeni pojas koji se protezao duž dijela obale i zaleđa koji je pripao NDH. U tom pojasu, odnosno na dijelu jadranske obale koji je pripao NDH, ona nije smjela držati ratnu mornaricu. Ipak je u Zagrebu osnovano Zapovjedništvo Mornarice

¹²⁶ HR-HDA-491, Broj: 1976/1943.

¹²⁷ NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 50.

¹²⁸ HR-HDA-491, Broj: 10.946/1942.

¹²⁹ HR-HDA-491, Broj: 4264/1943.

NDH pod čijim su zapovjedništvom bila lučka zapovjedništva duž hrvatskog dijela obale. Pod Lučkim zapovjedništvom Makarska nalazila su se i lučka poglavarstva Hvar i Stari Grad, kojima su bile podređene tri lučke postaje (Jelsa, Sućuraj, Vrboska).¹³⁰

No, nakon što je talijanska vojska u rujnu 1941. preuzeila upravu nad Razvojačenim pojasom, u lukama na tom području raspoređeni su talijanski mornarički časnici. Vrlo brzo došlo je do nesuglasica, budući da su predstavnici NDH smatrali da se ti talijanski časnici preko mjere upliče u lučku službu.¹³¹ Tako su Talijani 24. listopada 1941. zabranili isticanje hrvatske zastave na zgradi Lučkog poglavarstva Stari Grad, odnosno tvrdili su da bi, uz hrvatsku zastavu, trebala biti istaknuta i talijanska. Nakon intervencije predstavnika NDH, Zapovjedništvo 2. talijanske armije je u veljači 1942. priznalo pogrešku podređenih, kojima su dane upute da ne sprečavaju isticanje hrvatske zastave.¹³²

Kasnije je mornaričko osoblje NDH postalo i meta napada partizana. U rujnu 1942. partizani su zarobili različitu opremu i hranu namijenjenu za lučka poglavarstva na otoku Hvaru, o čemu je Oružnička postaja Stari Grad izvjestila:

Dana 20. rujna 1942 godine 6 km. sjeverno od Starigrada kod rta Skorušica jedna grupa partizana sačekala je motorni jedrenjak Pavičić Marka iz Starigrada, koji je za sobom vukao 2 čamca, jedan lučkog poglavarstva Starigrad sa dočasnikom Kovačević Lukom (...), a drugi čamac sa lučnim poglavarom iz Hvara, a koji su u tim čamcima vozili spremu i hranu, pozvali ih uz obalu i oteli im 10 dočasničkih odijela, 8 pari cipela, 30 kg. brašna, 4 kg. cukra, 2 kg. masti, 5 kg graha, 45 kg. krumpira, jedan fenjer i 1 kišnu kabanicu, pa ih potom uputili da sa čamicima produže put.¹³³

130 Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, Beograd 1973., 248.-249.

131 Nikica BARIĆ, „Pomorstvo Nezavisne Države Hrvatske u okolnostima talijanske prisutnosti na istočnom Jadranu (1941. – 1943.)“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademija znanosti i umjetnosti u Zadru*, Sv. 58, Zagreb-Zadar 2016., 359-363.

132 HR-HDA-491, Broj: 3130/1941., Broj: 1645/1942.

133 HR-HDA-491, Broj: 11.243/1942.

Usto su Talijani za svoje potrebe preuzeли i prostorije u prizemlju zgrade Lučkog poglavarstva Hvar, a u ljetu 1943. tražili su da hrvatska strana isprazni i prvi kat te zgrade, budući da je bio potreban Talijanima.¹³⁴

Sredinom 1942. Talijani su na svjetioniku na otočiću Pločica uz hrvatsko osoblje postavili i svoga svjetioničara. Lučko zapovjedništvo Makarska naredilo je Lučkom poglavarstvu Hvar da hrvatskom osoblju tog svjetionika nastavi isplaćivati plaće i osiguravati mu opskrbu hranom. No, talijansko mornaričko zapovjedništvo na Hvaru je nedugo kasnije odbilo izdati propusnicu glavaru Lučkog poglavarstva Hvar da posjeti svjetionik Pločica, s obrazloženjem da se taj objekt nalazi pod talijanskim nadzorom. Opće upravno povjereništvo NDH se oko ovoga žalilo Zapovjedništvu 2. armije, a ono je u rujnu 1942. odgovorilo da otočić Pločica u Korčulanskom kanalu pripada Kraljevini Italiji, pa i svjetionik pripada pod talijansku upravu. Kada je o ovome obaviješteno Ministarstvo vanjskih poslova NDH, ono je krajem 1942. zauzelo stajalište da hrvatski svjetioničari i dalje vrše službu na svjetioniku Pločica, da NDH uzdržava taj svjetionik, dakle on je u „našim rukama“, a također je naglašeno da prema razgraničenju utvrđenom Rimskim ugovorima otok Pločica pripada NDH. Zato je preporučeno Općem upravnom povjereništvu da, ako to smatra primjerenim, eventualno ponovno posreduje kod Zapovjedništva 2. armije, kako bi se glavaru Lučkog poglavarstva Hvar dopustio dolazak na svjetionik Pločice, radi „vršenja svojih starješinskih dužnosti“. Pri ovome je ipak preporučen oprez, kako ustrajnim traženjima položaj NDH u tom pitanju ne bi bio pogoršan. Opće upravno povjereništvo ocijenilo je da nova intervencija kod Zapovjedništva 2. armije ne bi imala smisla. Zato je cijeli predmet početkom 1943. proslijedjen Poslanstvu NDH u Rimu, kako bi ono kod središnjih talijanskih vlasti poduzelo korake, kojima je trebalo osigurati probitke NDH u vezi s Pločicom.¹³⁵ Nemam podataka kako je dalje rješavano ovo pitanje.

134 HR-HDA-491, Broj: 6472/1943.

135 HR-HDA-491, Broj: 13.983/1942.

Kao što sam pisao u prvom dijelu ovoga priloga, talijanska vojska je krajem studenoga 1942. napustila Sućuraj, ali ga je ponovno zaposjela sredinom siječnja 1943. godine. Talijani su u tome mjestu rasporedili topništvo i uspostavili svoj lučki ured, što je trebalo služiti nadzoru prometa Hvarskim kanalom kojega je u tom razdoblju počela ugrožavati partizanska mornarica.¹³⁶ U vezi s ovime Talijanska vojna misija u Hrvatskoj je krajem siječnja 1943. zatražila da se, radi osiguranja noćne plovidbe i vojnih potreba, talijanskim vojno-pomorskim oblastima na raspolažanje stavi svjetionik Sućuraj i njegovo osoblje. Zapovjedništvo Mornarice NDH je nedugo kasnije odredilo da se navedeni svjetionik, s osobljem i opremom, stavi na privremeno raspolažanje talijanskom Zapovjedništvu svjetionika i signalizacije Dalmacije (*Commando fari e segnalamenti marittimi della Dalmazia*) u Splitu. Glavar Lučke postaje Sućuraj trebao je izvršiti privremenu predaju svjetionika Talijanima, pri čemu je trebalo zapisnički utvrditi stanje njegove opreme. Upravitelj svjetionika trebao je i dalje primati plaću i službenu odjeću od Lučkog zapovjedništva Makarska, dok je u službenom i stegovnom pogledu podređen navedenom talijanskom zapovjedništvu u Splitu.¹³⁷

Talijani su nakon sloma Kraljevine Jugoslavije preuzeли brodove njezine ratne mornarice, ali su uspostavili i svoju upravu u parobrodarskim društvima „Jadranska plovidba“ (Sušak) i „Dubrovačka plovidba“.¹³⁸ Ovo je utjecalo i na održavanje pomorskih veza duž dijela obale koji je nakon Rimskih ugovora ostao u sastavu NDH. Tako je i Hvar izravnu parobrodsku vezu imao samo sa Splitom, koji je bio talijanski teritorij, a početkom 1943. parobrodi „Dubrovačke plovidbe“ koji su plovili između Dubrovnika i Splita uopće nisu pristajali na Hvaru. Vlasti NDH ovaj su problem pokušavale riješiti usposta-

136 Nikola ANIĆ, „Sućuraj u drugoj polovini 1942. i prvoj polovini 1943. godine“, *Hvarski zbornik*, 4, Hvar 1976., 80.-84.

137 HR-HDA-1450, svitak D-2220, snimka 213, Ministarstvo oružanih snaga, Glavni stožer, Izvještajni odjel, Broj: 645/1943.

138 N. BARIĆ, „Pomorstvo NDH u okolnostima talijanske prisutnosti na istočnom Jadranu“, 364.

Stari Grad na Hvaru

vom linije Makarska – Jelsa koju su održavali motorni brodovi.¹³⁹

Uprava talijanske vojske nad obalnim pojasom NDH utjecala je i na ribarenje. Kotarska oblast Hvar je sredinom travnja 1942. obavijestila nadležne vlasti kako je talijanska vojska naredila da ribari na tom otoku još samo do 1. svibnja mogu noću loviti ljetnu ribu sa svjetilkama pričvršćenim na plovilima iznad površine vode. S obrazloženjem da zbog potreba protuzračne obrane treba osigurati noćno zamračenje, Talijani su zahtijevali da ribari nakon 1. svibnja počnu koristiti nove, podvodne električne svjetiljke. Kotarska oblast Hvar objasnila je da bi uvodenje takvih novih svjetiljki bilo skupo i složeno, što više pretpostavljala je da Talijani zapravo žele takve svjetiljke, koje su bile talijanske proizvodnje, učiniti obveznim, kako bi ih mogli prodati. S druge strane, ako Talijani ne dopuste ribarima rad s postojećim svjetilkama, prijetila je opasnost da će oni ostati bez zarade, a stanovništvo bez ribe koja je važan izvor prehrane. Budući da se približavao svibanj, kada je ribe najviše i

kada je lov na nju najintenzivniji, Kotarska oblast Hvar zahtijevala je da se žurno poduzmu koraci kako bi Talijani odustali od obveznog korištenja novih svjetiljki.¹⁴⁰ Talijani su očito pristali da se na određeno vrijeme odgodi korištenje novih svjetiljki. Lučko poglavarstvo Hvar je početkom rujna 1942. ponovno zatražilo od Općega upravnog povjereništva NDH da kod Talijana ishodi da se odgoda uvođenja novih svjetiljki produlji do kraja te godine, te da se do tada može ribariti s postojećim zasjenjenim fenjerima.¹⁴¹

No, sredinom kolovoza 1942. talijansko Vojno-pomorsko zapovjedništvo Dalmacije u Splitu ocijenilo je da na Hvaru i Braču treba provesti zapljenu, odnosno prikupljanje plovila u pristaništima koja su pod nadzorom talijanskih snaga.¹⁴² Talijani su odlučili provesti ovu mjeru kako bi onemogućili nedopušteni promet između obala i otoka. S ovime je bila povezana i mjera uvođenja područja dozvoljenog ribolova. Pri tome Talijani nisu izabrali područja u kojima ima najviše ribe, nego

ona koja su mogli nadzirati. Tako je ribolov, dnevni i noćni, ograničen na područja u neposrednoj blizini mjesta u kojima su postojale talijanske posade.¹⁴³

Okružni komitet KPH Brač-Hvar je početkom rujna 1942. ocijenio da će, nakon talijanske odluke o prikupljanju plovila, biti teže prebacivati ljudstvo koje je s Hvara trebalo uputiti u partizanske jedinice na kopnu.¹⁴⁴ I dok su opisane talijanske mjere otežale partizanima održavanje veza, one su pogodile i ribare. Zapovjedništvo Mornarice NDH je 19. rujna 1942. nadležnim vlastima žurno proslijedilo izvješće Lučkog zapovjedništva u Makarskoj. U njemu je navedeno da Talijani već gotovo mjesec dana na području od Omiša do Stona, uključujući i otoke Brač i Hvar, ne dozvoljavaju ribolov na plavu ribu. Talijani su svjećaricama dozvolili da idu u lov samo ponekad i to samo na „vrlo ograničenim i skučenim morskim zonama“.

Ovog mraka plava riba pojavila se u većoj količini na ovom području i plovi sad

139 HR-HDA-491, Broj: 295/1943., Broj: 4703/1943.

140 HR-HDA-491, Broj: 4123/1942.

141 HR-HDA-491, Broj: 9462/1942.

142 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 254.

143 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 126.

144 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 95.

Hrvatski Jadran (foto Tošo Dabac, Hrvatski krugoval 1941.)

kanalima pred očima gladnih ribara, koji ne smiju i ne mogu poći na ribolov.¹⁴⁵

U skladu s navedenim, Zapovjedništvo Mornarice NDH zatražilo je od nadležnih da poduzmu korake, kako bi Talijani dozvolili redovni ribolov jer je riječ o egzistenciji ne samo obitelji ribara, nego, u trenutnim okolnostima slabe opskrbe hranom, i cijelokupnog stanovništva.¹⁴⁶ No, navedeno nije bilo provedeno, budući da je Zapovjedništvo oružničkog krila Omiš sredinom studenoga 1942. godine izvjestilo da Talijani i dalje nisu vlasnicima vratili brodove koje su prikupili u kolovozu te godine. Tako je narod ostao bez ribe, koju mu je mogla poslužiti za prehranu tijekom predstojeće zime.¹⁴⁷

Prema talijanskim podatcima, tijekom siječnja 1943. na otoku Hvaru bilo je „koncentrirano“, odnosno pod nadzorom talijanskih snaga, 438 plovila. Navedena mjera nastavila se primjenjivati i tijekom predstojećih mjeseci, pa je tijekom lipnja

iste godine pod talijanskim nadzorom na Hvaru bilo 319 plovila.¹⁴⁸

Zdravstvene prilike

Na traženje Ministarstva zdravstva NDH da dostavi podatke o liječnicima na području svoga kotara, Kotarska oblast Hvar je tijekom druge polovine 1941. izvijestila da dužnost kotarskog i općinskog liječnika u mjestu Hvar obnaša **dr. Ivo Mariani**. Osim njega, u mjestu Hvar kao privatni liječnici radili su i **dr. Jerko Machiedo** i **dr. Leonida Novak**, inače umirovljenici. Također je u mjestu Hvar radio i **dr. Orest Žunković**, također privatni liječnik, ali i liječnik Okružnog ureda za osiguranje radnika. Nasuprot ovome, u drugim mjestima otoka bila su samo tri liječnika, **dr. Vojtjeh Brida** u Jelsi (udružena zdravstvena općina Jelsa), **dr. Vjekoslav Pavković** u Bogomoljama (udružena zdravstvena općina Bogomolje – Sućuraj) i **dr. Baldo Politeo** u Starom

Gradu (udružene zdravstvene općine Stari Grad – Vrboska).¹⁴⁹

U još jednom dopisu koji je Kotarska oblast Hvar krajem srpnja 1941. uputila Ministarstvu zdravstva NDH, navedeno je da na tom otoku postoji neravnomjeran raspored liječnika. U samom mjestu Hvar ima ih četvorica, a na cijelom ostalom dijelu otoka samo trojica. Kada je riječ o **dr. Orestu Žunkoviću**, zaključeno je da je on u mjestu Hvar „suvisan“, s obzirom na njegovu „marksističku orientaciju i rad“. Kad je riječ o **dr. Politeu** u Starome Gradu, objašnjeno je da se on pretvodno istaknuo svojim jugoslavenskim djelovanjem, zbog čega je došao u sukoba s mještanima, pa mnogi bolesnici iz tog mesta radije odlaže liječniku u Jelsu (**dr. Brida**). Zato je predloženo da u Starom Gradu bude imenovan novi liječnik, dok je **Politeo** trebalo premjestiti u Bogomolje. Istodobno je trenutnog liječnika u Bogomoljama, **dr. Pavkovića**, trebalo premjestiti na neku drugu dužnost, budući da je on, zbog svoje povučenosti i osebujnog

145 HR-HDA-491, Broj: 10.501/1942.

146 Isto.

147 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 376.

148 NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 198, Knjiga 7, dok. br. 176.

149 HR-HDA-226, Ministarstvo zdravstva i udružbe NDH, Glavno ravnateljstvo za zdravstvo, Broj: 20.466/1941., Broj: 47.439/1941.

ponašanja, bio u čestim zavadama s mješnim stanovništвом. Kada je riječ o mjestu Sućuraj, Kotarska oblast Hvar ukazala je na činjenicу da je ono 19 kilometara udaljeno od Bogomolja, a veza između ta dva mjesta je vrlo slaba, te se sastoji od uske planinske staze. Zato je ocijenjeno kako bi bilo bolje kad stanovništво Sućurja ne bi bilo upućeno na liječnika u Bogomoljama, nego na općinske liječnike u mjestima Gradac i Trpanj, s kojima je Sućuraj u redovitim okolnostima povezan parobrodskom vezom. No, Ministarstvo zdravstva u Zagrebu nije poduzelo nikakve mjere u vezi s prijedlozima Kotarske oblasti Hvar.¹⁵⁰

Spomenuti dr. Žunković, kojega su vlasti Kraljevine Jugoslavije zbog komunističke djelatnosti osudile na višemjesečnu zatvorsku kaznu, uhvaćen je u prosincu 1941. kada je s još nekoliko osoba prevozio oružje. Talijanski vojni sud u Šibeniku osudio ga je na dugogodišnju zatvorsku kaznu, ali su ga zatim Talijani s partizanima razmijenili za talijanske zarobljenike. Dr. Žunković je početkom 1943. poginuo u partizanima.¹⁵¹

Inače je Općinsko poglavarstvo Stari Grad sredinom rujna 1941. uputilo dopis Ministarstvu zdravstva NDH. U njemu je navedeno da su za vrijeme bivše Jugoslavije otoci Hvar, kao i Brač, bili potpuno zapušteni u zdravstvenom pogledu. Asanacijski radovi po selima nisu obavljeni, iako su bili potrebni zbog stalne pojave tifusa i drugih zaraznih bolesti. Zato uskrsmuće „naše narodne države“ budi nadu da će spomenuti otoci dobiti uređenu zdravstvenu službu. U tom je smislu Općinsko poglavarstvo Stari Grad predložilo da u tome mjestu bude osnovan dom narodnog zdravlja s higijenskim i bolničkim odjeljenjem. Iako je navedeno da su manje bolnice načelno razmjerno skuplje od velikih, upozorenje je da to ne može biti argument kada je riječ o Starome Gradu. Naime, i prethodno je prijevoz bolesnih s Hvara u bolnicu u Split nerijetko predstavljao teškoću, ali u trenutnim okolnostima, kada je parobrodarski promet vrlo ograničen, slanje bolesnika u Split postalo je gotovo

150 HR-HDA-226, Broj: 26.418/1941.

151 Tonko NOVAK, „Dr. Orest Žunković – hvarske liječnik i revolucionar“, *Hvarske zbornik*, 3, Hvar 1975., 65.-71.

nemoguće. Upravo zato u Starome Gradu treba osnovati dom narodnog zdravlja s bolničkim odjeljenjem. Osim toga, Stari Grad je u središtu Hvara, a također je i blizu Braču, pa bi i zato bio najbolje mjesto za smještaj doma narodnog zdravlja koji bi osigurao zdravstvenu skrb za stanovništvo oba otoka. No, po primitku ovoga dopisa Ministarstvo zdravstva NDH je početkom 1941. odgovorilo da otvaranje doma narodnog zdravlja u Starome Gradu trenutno ne dolazi u obzir, budući da se planira otvaranje državne bolnice u Makkarskoj.¹⁵²

Prisilni boravak Židova na Braču

Nakon proglašenja NDH ona je, po uzoru na Njemački Reich, uvela zakonske i druge mjere protiv Židova. Njezine vlasti započele su s upućivanjem Židova u svoje sabirne logore, gdje su najvećim dijelom izgubili život. Tijekom 1942. dio Židova iz NDH deportiran je u njemački logor Auschwitz, gdje su također stradali. Pred ovim progonom dio Židova sklonio se u krajeve koje su Talijani anektirali Rimskim ugovorima, odnosno u Razvojačeni pojas nad kojim je talijanska vojska u rujnu 1941. preuzela upravu. Pitanje tih Židova dovelo je do nesuglasica između Nijemaca i Talijana. Nijemci, kao i predstavnici NDH, zahtijevali su od Talijana da izruče Židove koji su izbjegli u dijelove NDH pod nadzorom talijanske vojske. Pred ovim pritiscima, Talijani su sredinom 1942. te Židove odlučili internirati u nekoliko logora na području Razvojačnog pojasa.¹⁵³

Zapovjedništvo 2. armije je 6. kolovoza 1942. obavijestilo Vladu za Dalmaciju u Zadru da će 1500 Židova, koji su u posljednje vrijeme iz NDH ušli u anektiranu Dalmaciju, biti premješteno u obalno područje NDH, na lokacije koje su pod nadzorom talijanske vojske, pa je 500 od tih Židova trebalo biti upućeno na otok

152 HR-HDA-226, Glavno ravnateljstvo za zdravstvo, Broj: 41.035/1941.

153 Nikica BARIĆ, „Otok Brač u Drugome svjetskom ratu (od proglašenja Nezavisne Države Hrvatske do kapitulacije Kraljevine Italije) (IV.)“, *Politički zatvorenik, glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika*, br. 284, Zagreb 2020., 17.

Hvar.¹⁵⁴ Prema nekim izvorima, na Hvar je dopremljeno nešto više od 400 Židova. Bila je riječ o Židovima koji su prethodno pobegli iz Sarajeva, kao i Židovima iz Mostara.¹⁵⁵

General Mario Roatta, zapovjednik 2. armije, početkom prosinca 1942. odredio je da Židovi sabrane u Razvojačenom pojusu treba staviti pod nadzor i potpunu internaciju. No, Zapovjedništvo XVIII. armijskog zbora odgovorilo je da na Hvaru, kao i na Braču, gdje je također upućen dio Židova, ne raspolaže opremljenim barakama koje bi mogle poslužiti kao sabirni logor.¹⁵⁶

Tako je dio Židova koji su dopremljeni na Hvar smješten po privatnim kućama u Jelsi, a ostali u pet hotela u mjestu Hvar.¹⁵⁷ Čini se da su Židovi smješteni u Jelsi kasnije premješteni u spomenute hotele. Početkom 1943. talijanska vojska morala je riješiti i pitanje plaćanja troškova smještaja Židova, odnosno plaćanja vlasnicima kuća u Jelsi i hotela u mjestu Hvar.¹⁵⁸

Sredinom studenoga 1942. Zapovjedništvo 2. armije odredilo je da se Židovima počnu dijeliti dnevni obroci hrane jednaki onima koje su Talijani dijelili svim osobama koje su držali u internaciji, a koje u internaciji nisu korištene kao radna snaga.¹⁵⁹

U vezi sa zahtjevom Zapovjedništva 2. armije da se nad Židovima provede stroga internacija, Zapovjedništvo XVIII. armijskog zbora je u ožujku 1943. izvijestilo da su Židovi u mjestu Hvar smješteni u pet međusobno blizu smještenih hotela, što je olakšavalo nadzor nad njima. S druge strane ti hoteli nalazili su se u središtu mesta, te se Židove nije moglo potpuno

154 HR-HDA-1450, svitak D-204, snimka 706, [Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili], N. 8272/1942.

155 Jaša ROMANO, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*, Beograd 1980., 146.

156 HR-HDA-1450, svitak D-206, snimke 67-68, Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili, N. 13762/1942.

157 HR-HDA-1450, svitak D-206, snimke 75-78, Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili, N. 2422/1943.

158 HR-HDA-1450, svitak D-206, snimke 79-80, Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili, N. 3229/1943.

159 HR-HDA-1450, svitak D-206, snimke 464-466, Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili, N. 12756/1942.

izolirati, nego im je bilo dopušteno kretanje, ali pod strogim nadzorom.¹⁶⁰

No, u tom su razdoblju Talijani odlučili Židove u logorima u Razvojačenom pojasu premjestiti u sabirni logor na otoku Rabu.¹⁶¹ Tako su i Židovi s Hvara sredinom lipnja 1943. otpremljeni na Rab.¹⁶²

Raspoloženje naroda

U ovom dijelu navest će neke izvore o tome kako su predstavnici vlasti NDH gledali na političko raspoloženje stanovništva na Hvaru.

Milivoj Gracin, promidžbeni izvjestitelj u Velikoj župi Cetina, u travnju 1942. ocijenio je da je raspoloženje naroda u toj župi plod, kako se izrazio, „psihološke predispozicije“ stvorene tijekom prethodnih desetljeća. U zagorskim dijelovima žive siromašni seljaci koje odlikuje „visoka hrvatska svijest“. Nasuprot tome, u priobalnom dijelovima postoje „predrasude“ prema NDH i prema silama Osovine, odnosno crta „starog iskvarenog svijeta“ koji mrzi ustaše. Tako se s obalnog područja novače „odmetnici i bjegunci“ koje vode komunisti. Poseban pak „mentalitet“ postoji među stanovnicima otoka Brača i Hvara. **Gracin** je ocijenio da stanovnici tih otoka nisu prožeti „borbenim hrvatskim duhom“ i lako nasjedaju „smicalicama“. No, također su politička opredjeljenja otočana „nestalna“ i na njih utječu egzistencijalne prilike. Kada su te prilike nešto bolje, primjerice nakon što je osigurana doprema hrane, ljudi odmah postaju mirniji, odnosno u sebi „guše“ inače prisutno neraspoloženje prema NDH.¹⁶³

Zapovjedništvo 6. oružničke pukovnije u Mostaru je u ljeto 1942. ocijenilo da u središnjoj Dalmaciji represivne mjere talijanske vojske, slabo gospodarsko stanje i osjećaj nezaštićenosti dovode do toga da su komunisti sve snažniji i da imaju potporu i među onim dijelovima stanovništva koji im prethodno nikada nisu bili naklonjeni.¹⁶⁴

Poručnik Ivan Pavlović, zapovjednik Oružničkog voda Hvar, koji je tijekom

160 HR-HDA-1450, svitak D-206, snimka 81, Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili, N. 2907/1943.

161 J. ROMANO, *Jevreji Jugoslavije*, 143.

162 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 287.

163 HR-HDA-237, Taj. Broj: 496/1942.

164 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 266.

druge polovine svibnja 1943. zajedno s talijanskim vojskom sudjelova u akciji čišćenja istočnog dijela otoka, od Jelse do Sućurja, u vezi s raspoloženjem stanovništva na tom području će izvijestiti:

*Pučanstvo cijelog ovog područja, koje je pod dominacijom pobunjenika, ostavlja dojam jednog najzapuštenijeg predjela, više divlačkog nego li uljudbenog izgleda. Nikog ne pozna, a najmanje svoju državu, dok jedino znaju samo za pobunjenike, koji su ih do ovog stupnja uljudbe doveли. Svaki pučanin od najstarijeg čovjeka do djeteta od 4 godine, od straha i osvete partizana ne smije rieći progovoriti, sve je plašljivo i uz nemireno. Djeca pozdravljaju sa stisnutom šakom i poklikom „Smrt fašizmu sloboda narodu“, nema pojma što je Hrvat i Hrvatska država.*¹⁶⁵

Pavlović je smatrao kako bi se stanje moglo izmijeniti kada bi na Hvaru bili pojačano oružništvo i na otok upućene domobranske snage. Onda bi se moglo uništiti partizane, nakon čega bi se stanovništvo na otoku uvjeroilo u opstojnost i moć NDH i vratilo redovitom životu.¹⁶⁶

Zapovjedništvo 6. oružničke pukovnije u Mostaru je u istom razdoblju ocijenilo da se stanovništvo istočnog dijela Hvara nalazi između dvije vatre. Ako ono dojaví podatke koji će pomoći borbi protiv partizana, izlaže se njihovoj odmazdi. S druge strane, isti ti ljudi moraju strahovati od odmazde koju će Talijani izvršiti nakon partizanskih napada.¹⁶⁷

Velika župa Cetina je u svome mješevnom izvješću o stanju tijekom lipnja 1943. godine o raspoloženju stanovništva na otoku Hvaru izvijestila:

Jedan službeni organ, koji je dobio zadatak da na području obćine Jelsa, Bogomolje, Sućuraj, Vrboska crta političku situaciju dostavlja izvješće: Na području gore navedenih obćina uobiće se ne zapaža naša državna vlast a priznaje se partizane kao jedinu postojeću vlast, jer nije nitko u stanju da to spriječi, kad nema uobiće naših oružanih snaga, a talijanske vojne vlasti ništa ne poduzimaju. – Kad se zade u razgovor s tim ljudima obično se govorio

165 HR-HDA-1450, svitak D-2220, snimke 486-487, Ministarstvo oružanih snaga, Glavni stožer, Izvještajni odjel, Broj: 4052/1943.

166 Isto.

167 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 300.

*politici i o pripadnosti pojedinaca, te kad ga se zapita kojoj stranci pripada otvoreno i javno odgovara: Ja sam komunista, a drugi ja sam partizan, koji želim pobjedu Engleske. O ustaštvu i hrvatstvu nema ni traga, jer tamošnje pučanstvo uobiće nije osjetilo našu vlast, a ono pojedinaca, koje je pripadalo Ustaškom pokretu ili je izbjeglo ili se pridružilo partizanima. Ove su obavesti posve točne, a mogu se manje primijeniti na čitav otok Hvar i otok Brač.*¹⁶⁸

I Zapovjedništvo oružničkog krila u Omišu je sredinom srpnja 1943. ocijenilo da bi na njegovu području trebalo raspoređati postrojbama NDH koje bi se mogle suprotstaviti partizanima, ali bi one također prisilile stanovništvo da ispunjava svoje obaveze prema državi. Upozorenje je da se ovo posebno odnosi na stanovništvo Brača i Hvara koje je „obijesno“, budući da nije proživjelo stradanja s kojim se suočio narod na kopnu, koji je morao trpjeti nasilja četnika, partizana i talijanske vojske.¹⁶⁹

U izvješću Zapovjedništva oružničkog krila Omiš, sastavljenom početkom rujna 1943., nekoliko dana prije objave talijanske kapitulacije, pesimistično je navedeno da zbog represivnih mjeru koje provodi talijanska vojska, primjerice nedugo prije na Braču, među narodom postoji uvjerenje kako NDH uopće ne postoji, budući da ih ne štiti od Talijana. Tako se narod masovno priklanja partizanima, u njima vidi zaštitnike, te im se „slijepo pokorava“. To što su zapadni saveznici zauzeli Siciliju također je dalo poletu partizanima, ali je utjecalo i na dio naroda koji je prethodno povučeno pratio događaje, pa je sve bilo „opijeno“ neprijateljskom promidžbom. Među narodom je vladalo uvjerenje da će Talijani ubrzo napustiti Dalmaciju, a zatim će vlast preuzeti partizani i time „pripremiti teren Anglosasima“.¹⁷⁰

Kao što se vidi, iz perspektive vlasti NDH pesimistično se promatrao na raspoređenje stanovnika Hvara. Među ostalim, talijanska prisutnost ograničila je djelovanje tih vlasti, koje osim toga nisu bile uspješne u rješavanju problema kao što

168 HR-HDA-223, U. M. Taj. Broj: 3044/1943.

169 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 297.

170 Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 8, rujan-listopad 1943., godine, Split 1985., dok. br. 458.

je redovita opskrba hranom. Također, kao što sam opisao, nerijetko talijanska vojska nije ni željela pomoći vlastima NDH, a onda je, u drugim slučajevima, nakon partizanskih napada provodila odmazde nad stanovništvom, što vlastima NDH ponovno nije odgovaralo jer su smatrali da te odmazde pogadaju nevino hrvatsko stanovništvo.

U takvim okolnostima komunistima se pružala dobra mogućnost djelovanja. Osim toga, upravo je na Hvaru komunistička organizacija imala znatnu snagu još od vremena Kraljevine Jugoslavije. Dakle, komunisti su imali pristaše, a dio stanovništva su, koristeći slabost vlasti NDH, mogli pridobiti svojom propagandom, ali su također likvidirali ili zastrashivali svoje stvarne ili eventualne protivnike.

No, kako sam prikazao u ovome prilogu, i uspjeh komunista bio je relativan. Kada su partizani krajem 1942. ubili jednog talijanskog vojnika i napali Talijane u Starome Gradu, uslijedila je talijanska odmazda u kojoj je početkom siječnja 1943. teško stradao Vrbanj, a također i Dol Sv. Ane i Vrboska. Očito su mnogi na Hvaru nakon navedenih događaja smatrali kako je besmisleno da zbog partizanskih napada na Talijane na kraju teško strada civilno stanovništvo. Zato je narod tražio od partizana da prekinu sa svojim akcijama, a prema sredini 1943. bilo je prisutno znatno nezadovoljstvo, pa i otpor komunistima, koji su poveli predstavnici predratnih stranaka, uglavnom HSS-a. Dakle, činjenica da narod znatnim dijelom nije bio raspoložen prema NDH, istodobno nije značila da je on jednoznačno bio naklonjen komunistima, odnosno partizanima. Tako je Mjesna organizacija KPH Stari Grad još u ljeto 1942. smatrala bitnim istaknuti:

(...) kako u narodu prevladava mišljenje, da bi ludo i nesmisleno bilo upuštati se sa okupatorima, na ovom našem uskom prostoru, u otvorenu borbu, jer da bi nas u

Grad Hvar (Z. Dugački, Zemljopis Hrvatske, Zagreb, 1941.)

tom slučaju Talijani sa malo većim svojim snagama potpuno blokirali i uništili.¹⁷¹

Razumljivo je da su ovakva razmišljanja postala još izraženija nakon stradanja Vrbanja i obližnjih sela, što je zastrašilo narod. Komunisti su ocijenili kako se narod boji da bi, u novim talijanskim odmazdama, mogao izgubiti svoje domove koje je podigao napornim radom:

(...) stoga i tolika strepnja kod njih da im okupator ne opustoši i ne popali kuće, koje su ljudi izgradili i stvorili teškom mukom i velikim naporima.¹⁷²

Tako početkom 1943. na Hvaru zamiru akcije partizana, a u srpnju te godine Kotarski NOO Hvar je zaključio da je nastala i „stagnacija“ u slanju ljudstva s otoka u partizanske jedinice na kopnu, a u vezi s ovim pitanjem na području Jelse, ocije-

njeno je kako će biti potrebno „mnogo upornog političkog rada“ da se podigne „duh borbenosti“ i time i odaziv ljudi u partizane.¹⁷³ Istodobno s ovim je partijska organizacija na Hvaru morala provoditi mjerne suzbijanja „reakcionarnog“ djelovanja HSS-ovaca. No, zatim je širi razvoj događaja, odnosno slom Italije u rujnu 1943. godine, otvorio mogućnost komunista da preuzmu potpunu vlast na cijelom Hvaru, koja je trajala nekoliko idućih mjeseci.

Pad Kraljevine Italije

Obaranje **Mussolinija** s vlasti u srpnju 1943. godine, bio je uvod u krupne promjene, odnosno talijansko napuštanje sila Osovine i prelazak na stranu zapadnih saveznika. Do sredine kolovoza 1943. talijanska se je vojska povukla iz Bogomolja, Jelse i Staroga Grada. S njom su se povukli i oružnici. Tako je talijanska vojska držala samo krajnje točke na otoku, odnosno mjesta Hvar i Sućuraj, a

evakuirani oružnici razmješteni su u oružničke postaje u ta dva mesta. Nakon talijanskog povlačenja ostatak otoka našao se pod nadzorom partizana. Zapovjedništvo oružničkog voda Hvar je 18. kolovoza 1943. upozorilo nadređene kako raspolaže pouzdanim podatcima da će talijanska vojska ubrzo u potpunosti napustiti Hvar, čime će i položaj oružnika ostati neodrživ. Zato je zatraženo da se na Hvar, kao i na Brač, upute domobranske snage, kako otocima ne bi ovladali partizani.¹⁷⁴

Usto su Talijani u Jelsi, nedugo prije evakuacije, razoružali oružnike, a isto su postupili i s oružnicima u Sućurju. Talijani su objasnili da su napravili jer su saznavali da ih partizani kane razoružati.¹⁷⁵

173 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 12.

174 HR-HDA-491, Broj: 6713/1943., Broj: 6780/1943., Broj: 6792/1943.; NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 320.

175 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 245, Knjiga 8, dok. br. 458.

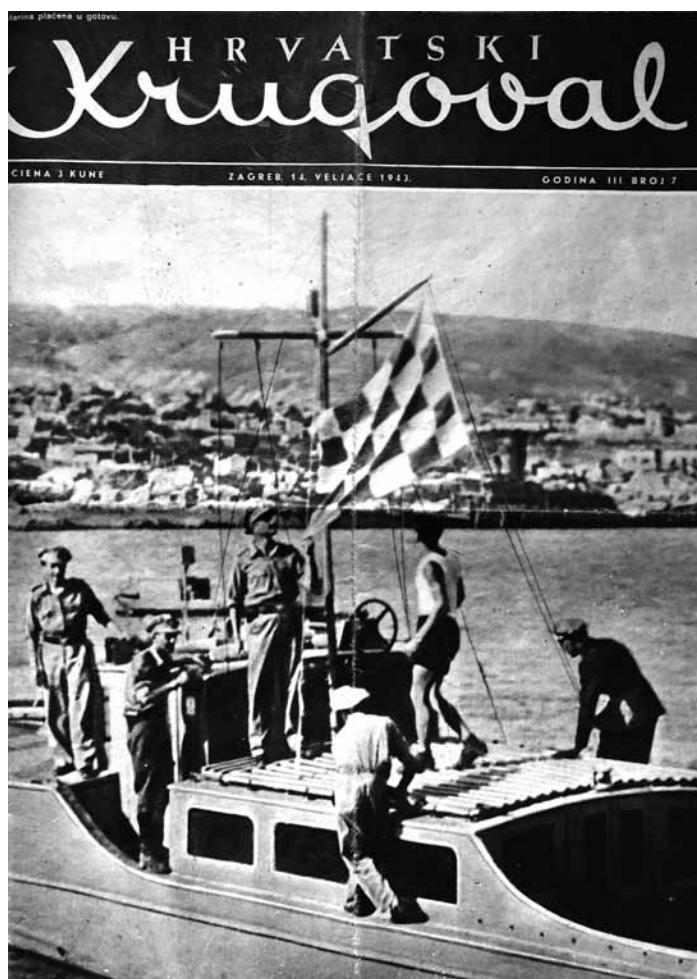
Lučko zapovjedništvo Dubrovnik je 3. rujna 1943. izvijestilo nadređene o događajima na Hvaru. Tako je navedeno da je talijanska vojska 15. kolovoza napustila Jelsu, pri čemu su odvezli sve brodove iz mjesne luke. Brodove koje nisu mogli povući, Talijani su spalili ili potopili. Istoga dana Talijani su se povukli i iz Staroga Grada. Već 16. kolovoza u Lučko pogravarstvo u Starom Gradu došla je skupina partizana, koji su naredili da se s poglavarsvta skine grb NDH, a sliku **Ante Pavelića** su uništili. Partizani su iz Lučkog poglavarsvta oduzeli kopljje za zastave, dviće hrvatske zastave, kao i 18 kanti petroleja, za što su izdali priznanicu s pečatom NOO-a Stari Grad. Ostale stvari, kao i blagajnu u Lučkom poglavarsvtu, nisu dirali, dok je osoblje poglavarsvta ostalo na svojim dužnostima.¹⁷⁶

I prema podatcima oružništva, talijanska vojska je tijekom povlačenja iz Jelse i Staroga Grada za svoje brodove privezala i odvukla ribarske i ostale brodove, a ostale su uništili, čime je stanovništvu napravljena golema šteta. Odmah nakon povlačenja Talijana iz Staroga Grada, u njega su 16. kolovoza svečano ušli partizani, te se u tom mjestu cijeloga dana „slavilo“ i „pjevalo u znak veselja za ovaj čin“. ¹⁷⁷

U međuvremenu je talijanska vojska, nakon što su partizani 5. kolovoza 1943. zarobili talijansku posadu u Bolu na Braču, od 9. do 12. kolovoza za odmazdu spalila veći broj mjesta na tom otoku.¹⁷⁸ Za ove događaje ubrzo se saznalo na Hvaru, te je na njemu zavladao strah od slične

talijanske odmazde. Kako je izvijestilo oružništvo:

Od katastrofe koja je zadesila otok Brač, strahuje sada i stanovništvo cijelog otoka Hvara. Po svim mjestima kopaju se

Naslovica Hrvatskoga krugovala iz veljače 1943.

*podzemni rovovi i sklanjaju se najpotrebije životne potrebe.*¹⁷⁹

Na Hvaru se nisu ponovili događaji s Bračem, ali su talijanski brodovi 1. rujna 1943. ipak otvorili paljbu na Stari Grad, iz kojega su se Talijani nedugo prije povukli. U talijanskom bombardiranju uništeno je, odnosno spaljeno nekoliko javnih i privatnih objekata u Starom Gradu.¹⁸⁰ Prema podatcima talijanskoga XVIII. armijskog zbora u Splitu, budući da je na talijanske brodove iz Staroga Grada otvarana paljba, talijanske jedinice su se 2. rujna ponovno iskrcale u tom mjestu, natjeravši u bijeg partizane i zapalivši nekoliko objekata i čamaca.¹⁸¹

176 HR-HDA-1450, svitak D-2221, snimke 270-271, Ministarstvo oružanih snaga, Glavni stožer, Izvještajni odjel, Broj: 5998/1943.

177 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 322.

178 Opširno o tome vidi: Nikica BARIĆ, „Otok Brač u Drugome svjetskom ratu (od proglašenja Nezavisne Države Hrvatske do kapitulacije Kraljevine Italije) (V.)“, *Politički zatvorenik, glasilo Hrvatsko društva političkih zatvorenika*, br. 285, Zagreb 2020., 12.-19.

179 HR-HDA-491, Broj: 6715/1943.

180 NOB u Dalmaciji, Knjiga 8, dok. br. 474.

181 Isto, dok. br. 329.

No, samo nekoliko dana kasnije, 8. rujna 1943., objavljeno je da je Italija sa zapadnim saveznicima sklopila primirje, što je bio uvod u raspad talijanske vojske u Dalmaciji. Kako je u svome izvješću navelo Zapovjedništvo oružničkog krila Omiš:

Sve talijanske posade na otocima Braču i Hvaru automatski su po zaključenom primirju pale u ruke partizanima, a jednovremeno time i naše oružničke postaje Milna, Suštin, Sućuraj i Hvar.¹⁸²

Par mjeseci kasnije, redarstvenim vlastima NDH bit će dostavljeno izvješće kako su se ti događaji odigrali u mjestu Hvar. Tamo se talijanska vojska, nakon objave kapitulacije, nije kanila predati partizanima, nego je počela evakuirati se u Split. No, kad se saznalo da su i u Splitu partizani preuzeeli vlast, talijanski vojnici u Hvaru predali su partizanima oružje i opremu. Kasnije su ovi Talijani su brodovima krenuli za Vis i Lastovo, kako bi se vratili u Italiju:

*Čim su Talijani [u Hvaru] saobčili predaju ušlo je u mjesto 6 naoružanih partizana uz ogromne manifestacije pučanstva. Svatko je izvjesio hrvatske zastave sa petokrakom zvezdom, osim svećenika, koji su izvjesili samo hrvatske zastave, ali su im partizani kasnije prikopčali petokraku zvezdu.*¹⁸³

Tako je završilo jedno razdoblje Drugoga svjetskoga rata na otoku Hvaru, na kojem su nakon talijanskoga sloma partizani nekoliko mjeseci držali vlast. Krajem 1943. godine na otok se iskrcala njemačka vojska, pred kojom su se partizani povukli na Vis, a na otoku je ponovno uspostavljena uprava NDH.

(Svršetak)

182 Isto, dok. br. 474.

183 HR-HDA-1549, I-54/50-54, Dogadaji na otoku Hvaru nakon kapitulacije Italije. Broj 581. dana 6. XI. 1943. dostavljla sliedeće.

SADBINA

Nakon preokreta 4. travnja 1945. i pokolja Gospićana koji su izvršili jugoslavenski partizani s pridruženim četnicima, Gospic je postao grad udovica i siročadi. Mnogođi djeci ubijeni je otac, nekima i otac i majka, a go-to svima netko iz obitelji.

Nad gradom se nadvrio strah, vladala je velika glad, preživljavalo se kupujući hranu prodajom obiteljske zlatnine novopodobnim Gospičanima i lihvarima za malo hrane. Kupovalo se i na točkice, a i tada su udovice ubijenih Hrvata bile zakinute. U školi su djeca ubijenih Hrvata proživljivala nasilje od djece pobednika, a pojedini učitelji i učiteljice govorile bi o ustašama koljačima koji su bili katolici, dakle Hrvati, a izvršili su strahotne zločine nad nedužnim srpskim narodom. Potom bi pozvali neka ustanu djeca palih boraca. Ustalo bi petero, šestero djece i pobednički bi gledalo, što je primjereno toj dobi, preostalu većinu koja je ostala sjediti. Ponašanje učitelja i djece pobednika izazivalo je prezir i gnjev preostale većine, jer su djeca pobijenih Hrvata nosila u sebi još svježa sjećanja na svoje ubijene drage roditelje i rodbinu.

U školi je umjesto sloge i zajedništva promicana odbojnost i netrpeljivost, nerado smo išli u školu. Mladići, a i djevojke, kada bi postali punoljetni, bježali su zbog državnoga terora preko granice na Zapad. Svaki uspjeli bijeg izazvao bi oduševljenje kod Hrvata, a neuspjeh tugu zbog osude uhićenoga na zatvorsku kaznu.

Kako su godine prolazile, napetosti su se smirivale i postupno je zavladala kakva-takva snošljivost. U početku su hrvatske obitelji u siromaštvu bile sve izjednačene, a kako su godine prolazile, nastupilo je raslojavanje na bolje i slabije stopeće obitelji. Slabije stopeće bile su one bez zemlje, iz kojih nitko nije bio zaposlen, koje nisu dobivale pakete iz inozemstva od svoje prognane rodbine i uglavnom obitelji s više djece.

Djeca su se sramila svoga siromaštva, lošije su bila odjevena i obuvena, povlačila su se u sebe, pomirila su se s položajem

Piše:

Ivan VUKIĆ

gubitnika i držala se sa strane, na začelju. Svi smo obavljali neke kućanske poslove, vodili kravu na pašu ili pomagali majkama u vrtu, a oni slabijega imovinskoga stanja morali su s majkama nadničariti, raditi na gospodarstvima imućnih za malo pšeničnoga i kukuruznog brašna, kupusa i krumpira.

Djevojaka je bilo više nego mladića, i kad je došlo doba za ženidbu, mnoge djevojke nisu bile zaprošene, nije bilo že-

bilo je i razbijenih glava i uredovanja milicije. Gospičani su posebno s prezirom gledali kćeri ubijenih Hrvata, mahom ustaša i domobrana, koje su postale *oficiruše*. Kako su podoficiri i oficiri JNA iznenada došli, kao najezda skakavaca, tako su naglo i otišli iz Gospića sa svojim oficirušama.

Prsten

Moja susjeda, lijepa i zgodna, tiha i povučena, kći ubijenog ustaše, bila je iz one skupine gubitnika. Živjela je s majkom i sestrom u trošnoj drvenoj kućici ispred koje je bio mali njegovani cvjetnjak, a na

nika. U to doba u Gospic je došlo puno mladih tek završenih školaraca, podoficira JNA. Smještaj su našli kod gospičkih obitelji, pa i kod onih koje nisu mogli smisliti crvenu zvijezdu, ali otrpjele su to zbog zarade, jer im je iznajmljivanje sobe bilo dobro plaćeno. Djevojke su se počele zabavljati, pa potom udavati za te podoficire i oficire i postale bi *oficiruše*, kako su ih Gospičani posprdno zvali.

Ispočetka je bilo tučnjave između domaćih mladića i pridošlih podoficira JNA,

dva mala prozora cvijeće u lončanicama. Teško je s majkom radila kao nadničarka za golo preživljavanje. U školi bi u doba nastave od velikoga umora ponekad zaspala. Domaćih prosaca nije bilo, pa nije mogla odbiti prosidbu podoficira iz Srbije, crnog kao tava. Udalala se za njega i s njim kao *oficirušu* otišla iz Gospića, a u Gospic je dolazila ljeti na odmor.

Jednog ljeta u doba školskih praznika tih mi je prišla i, jedva skrivajući nelagodu, rekla: „Ive, ti znaš da je moj otac

ubijen jer je bio ustaša, branio je svoju obitelj, svoj dom, branio je Gospic, branio je Hrvatsku, a za grob mu ne znam. Nakon ubojstva tate ostali sam bez zaštitnika i hranitelja, ti znaš kako smo velika sirotinja bili i kako smo teško živjeli. Udaljao sam se za čovjeka koji sigurno ne bi bio po volji mojega oca, ne bi mi dao blagoslov da se udam za njega. Udaljao sam se zbog neimaštine i gladi i iznevjerila sam oca. Želim od novčane naknade za očevu žrtvu za Hrvatsku, od krvarine mojega oca, jer je ubijen samo zato što Hrvat i što je branio Hrvatsku, kupiti prsten koji će nositi i osjećati da me otac drži za ruku, a kad umrem, i on će počivati u grobu sa mnom.“

Iz njezinih tamnih očiju potekle su suze, slijevale se niz obraze i natapale bluzu. Grčevito se držala za vrtnu ogradu koja je bila između nas. Bio sam smeten, tješio sam je, bodrio je da bude jaka, jer bi to i njezin otac želio. Rekao sam joj da će napisati molbu za priznavanje statusa političkoga zatvorenika za njezina oca, te neka mi donese napisane podatke koje o ocu ima.

Idući dan donijela mi je napisane očeve podatke: ocu se izgubio svaki trag nakon 4. travnja 1945. godine. Rekao sam da joj, nažalost, ne mogu pomoći, jer joj je otac ubijen tijekom rata i po zakonu ne može dobiti status političkoga zatvorenika. Uputio sam je na Udrugu ratnih veterana Hrvatski domobran u Zagrebu, neka ih putem brzoglasa nazove, dat će joj naputak po kojem ćemo postupiti.

Minulo je ljeto i te godine nisam je više video. Iduće ljetu ponovno je došla u Gospic. Kad me je ugledala, na trenutak je u hodu zastala, odmahnula glavom i tužnim glasom rekla: „Ne daju mi da moj otac bude sa mnom, bio je ustaša.“

Tužno me je gledala, u njenom pogledu očitavala se sva dubina bola njezine ranjene duše. Toga ljeta nismo se više vidjeli, a iduće godine ulicom se pronio glas da je umrla. Ona je umrla, u vječnosti se stala s ocem, a u mojim sjećanjima živi, i što sam stariji, sve više se sjećam nje i nepravde koja joj je nanesena, a ne samo

njoj, jer njena sloboda slična je slobodi mnogih Hrvatica.

Čudan smo mi narod, u svemu smo podijeljeni, dijelimo mrtve, pale za Hrvatsku, po odorama koje su nosili, a vođeni su istim idealima i položili svoj život za Hrvatsku. Od ovih odvajamo bezbroj onih bez ikakvih oznaka, koji su u ratu i poraču ubijeni samo zato što su Hrvati. Eto, dijelimo i političke zatvorenike, odvajamo one koji imaju sudske presude u kojima su navedeni svi podatci, od onih koji su robijali bez upisanih podataka, često i ne-upisanog imena i prezimena, bez sudske presude, a svima je zajedničko da su Hrvati i da su bili protivnici Karađorđevića i Titove Jugoslavije.

Veliki „domoljub“ i političar Pupovac sve zna, on je vidovit i njemu nacionalistički Hrvati ne mogu lagati. Kad smo u Zadru tri mjeseca živjeli bez struje i vode pod okruženjem njegovih sunarodnjaka, koji su po gradu pucali iz svega teškoga i lakoga oružja kojim su raspolagali, a raspolagali su svime što je posjedovala JNA, kad su noću raketama osvijetlili grad, kad se vidjelo kao u podne, a potom nas zasuli smrtonosnom paljbom iz svojih aviona i topništva, posljedica je bio razoren grad i bezbroj ranjenih i mrtvih.

Mi smo branili Zadar, nisu ga Pupovčevi sunarodnjaci osvojili, jer smo za dom bili spremni. Za dom – spremni smo bili i obranili Zadar, a isto tako obranjena je i Hrvatska.

Vidoviti Pupovac zna da mi lažemo, on vidi, pa po tome zna, da mi nismo branili Zadar od njegovih okrutnih sunarodnjaka, već smo se borili za fašizam, nacizam i, još gore, za ustaštvo. Svi mi, koji pozdravom Za dom – spremni izražavamo svoju ljubav prema Hrvatskoj, spremnost služiti joj, braniti je i izgrađivati je i drugim narodima osigurati miran suživot s Hrvatima, lažemo, jer vidoviti Pupovac sve zna, on nas je prozreo.

Eto, koliko je moćan taj Pupovac, HRT mu osigurava udarne termine u svome programu, on neuki hrvatski puk poučava da je pozdrav Za dom – spremni poguban i štetan, ali neuki Hrvati nikako to ne mogu shvatiti. U svojoj vidovitosti

prozvao je katoličku crkvu u Hrvata, kaže kada bi ona htjela upozoriti vjernike da je pozdrav Za dom – spremni štetan, lako bi se potom bez problema izglasao zakon o njegovoj zabrani. Za dom – spremni šteti i pozdravu Hvaljen Isus i Marija, jer ova pozdrava hrvatski vjernici koriste kada žele iskazati svoju ljubav i privrženost Bogu i Hrvatskoj.

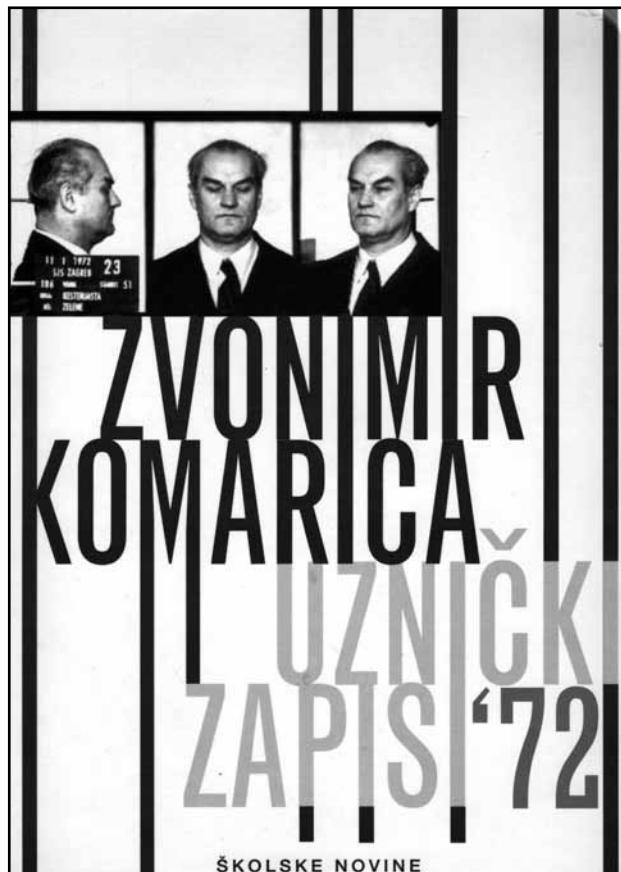
Vidoviti Pupovac prozvao je i hrvatsko školstvo jer se u povijesti uči o dr. Ante Starčeviću, koji je Srbe nazvao pasminom, a po Pupovcu se tako nazivaju životinjske vrste. Pupovac vidovito vidi da dr. Ante Starčević pod Srpskom pasminom nije mislio na vjerolomne, prevrtnjive, nepouzdane i grabežljive Srbe koji lažu i lako posežu za tuđom imovinom, već je Srbe nazvao životinjskom pasminom. Kao mladić volio sam slušati stare ljude, upamtio sam da su za pojedine djevojke, mladiće i obitelji rekli da su dobre pasmine, danas bi rekli da su dobre, čestite i moralne osobe iz isto takvih obitelji. Kada se u moje mlađenačko doba pod pasminom to tako mislilo, a onda u doba dr. Ante Starčevića, koji je iz našega kraja, to je bilo neupitno.

Vidoviti Pupovčevi napadi događaju se u doba kada jednaki takvi napadi dolaze iz Srbije, svojataju dijelove Hrvatske, hrvatsku književnost, uopće umjetnost i kulturu, negiranju postojanje Hrvata kao naroda koji su, po tim vidovnjacima i kradljivcima, pokatoličeni Srbi.

Eto, vidoviti Pupovče nisu nam dozvoljavali da pjevamo Vilu Velebita, Ustani bane, Lijepu našu, posjećujemo grob dr. Ante Starčevića, uklonili su spomenik banu Jelačiću. Vaši sunarodnjaci u miličijskim odorama pendrecima su nas sprječavali da štujemo naše svetinje, lomili su nam kosti, zatvarali nas, ali nisu uspjeli. Nećete uspjeti ni vi vidoviti Pupovče i isto tako ni vidoviti velikosrbi iz Srbije i Hrvatske i hrvatski jugoslaveni.

NENARODNI I ONI DRUGI REŽIMI

„Dan 163. Srijeda, 21. lipnja 1972. (...) Ante Marin je jučer oslobođen optužbi. Sudac **Primorac** postupio je hrabro. Drago mi je da **Vidović** nije jedini sudac kojemu je ispod ljudskog dostojanstva biti sudac u ovo vrijeme crnog apsolutizma u Hrvatskoj. **Duško Suić** je na sjednici Gradskog komiteta Zagreba postavio pitanje o tome kako se sudac usudio oslobođiti jednog ‘nacionalista’. Zaključeno je da će SK tražiti materijale od suda i objasniti svoj stav. **Ivica Račan** iz CK SKH obećao da će se oni ‘pozabaviti kadrovima u sudstvu’.“

*

„Dan 240. Srijeda, 6. rujna 1972. Nema događaja među ovim zidinama sudskih uza u Petrinjskoj 18. Java je siva, a snovi su usahli. Jedino zidovi rade. Ispijaju snagu i životne sokove. Želja za suncem i toplim zrakama stravično me nagriza. Nikad u životu ne primih manje sunčeve topline negoli u ovoj kobnoj 1972. godini.

Ako izuzmem tranzistor s prigušivačem, tada moram zaključiti da je režim življjenja u ovom kazamatu gori i teži od onoga koji imadoh u logoru Kerestinec 1941. ili u Lepoglavi 1942. godine. Imali smo sobe političkih zatvorenika i šetnji na suncu pet puta više nego u ovom zagrebačkom zatvoru.“

*

„Dan 255. Četvrtak, 21. rujna 1972. Novo obzorje. Jutro mi komandir **Veić**

IZ KNJIGE BEZIMENIH (1947.)

NEUGASIVI ŽAR

U srdu našem još gori plam
Topline miloga doma,
U dušu našu ta Bog je sam
Stavio bljesak groma.

Što gori vatrom olujne noći
Poslije vedroga dana.
I noć će proći,
I dan će doći
I nova će prolistat grana.

A dotle, srdece, izgaraj žarom
Ljubavlju vječito starom,
Ljubavlju vječito novom
Za našim starinskim krovom.

Ratimir GORANIN
(Mladen KABALIN)

HRVATSKA 1945.

Kolone smrti, samrtno proljeće,
Napušteni dom...
Od Save do Alpa krvav trag,
Jauk, jecaj, slom.
Po Europi zvona zvone:
Nastao je mir.
U Hrvatskoj štekću puške –
Krvavi je pir.

Bosih nogu šum
U pogrebnom hodu
Uz plač cijele nacije
Ubiše slobodu.

Hrvoje LEDENIČKI
(Jure PRPIĆ)

(Zvonimir KOMARICA,
Uznički zapisi '72, Školske novine, Zagreb, 1999.,
str. 123., 178., 200.-201.)

JOSO LISAC O SUDBINI SVOJE OBITELJI

Uz cestu sjeverozapadno od Staroga Ličkog Osika proteže se selo Mušaluk. U njemu je stolovao pop Marko Mesić, oslobođitelj Like od Turaka. Do Mušaluka je moje rodno Malo Selo. Moji roditelji, otac Ivan Lisac, rođio se 1916. u Malom Selu, majka Manda Lisac rođena Marković, rodila se 1906. u Malom Polju kod Perušića. Bili su zemljoradnici i stočari. Imali su nas troje djece: Maru rođenu 1937., mene (Josu) rođenog 1941. i sestru Katu, rođenu 1942. godine. Živjeli smo u našoj kući do kuće tatinu bratića Mile i sestrične Kate.

Mama nam je pričala o tragičnoj sudini naše obitelji, svoja sjećanja bila je snimila i na tonsku vrpcu (kasetu), koja je nažalost, uništена kad su u Domovinskoj ratu pobunjeni Srbi topništвom teško oštetili našu kuću u Starome Ličkom Osiku.

Od pomahnitalih Srba teško je strada la naša obitelj u dva navrata, u Drugome svjetskom i u Domovinskom ratu. Nekih događaja se sjećam, jer sam ih osobno proživio, a nekih po majčinu pričanju. Moje svjedočenje i mamino, kojega se sjećam, dopunjeno je i potvrđena mu je istinitost i vjerodostojnost podatcima iz pozamašnoga dosjea moga ujaka Nikole Markovića, koji se čuva u Državnom arhivu u Gospiću, te dokumenata o stradanju moje majke i oca.

Mama nam je pričala o ushićenju i veselu, kad je proglašena Nezavisna Država Hrvatska. Nažalost, radost nije dugo trajala. Tuga i strah nadvila se nad selom. Muškarci su novačeni u hrvatsku vojsku, odlazili su od kuće, neki su se vraćali ranjeni i osakaćeni, a mnogi se nisu vratili. Sve više žena bilo je odjeveno u crno, žalovale su za svojim ubijenim i nestalim muževima, sinovima, očevima i braćom.

U tijeku Drugoga svjetskoga rata, u dva navrata partizani su nas temeljito oplačkali, iza njih ostala je prazna i demolirana kuća. Odveli su dva vola, dvije krave i odnijeli svu robu iz kuće, pa i onu iz dječje kolijevke. Jedna krava tek se bila otelila, prirođni nagon za teletom koje je ostalo

Zabilježio:

Ivan VUKIĆ

u štali bio je velik, pa je uspjela pobjeći i vratiti se kući k teletu.

Kasnije, kad sam odrastao, spoznao sam da je Srbija za ostvarenje Velike Srbije poticala pobunu Vlaha, tzv. Srba, koji su u Kraljevini Jugoslaviji bili u povlaštenu položaju, a u novonastaloj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj izgubili su te povlastice. Organizatori i provoditelji pobune bili su

nika, velikosrba i jugoslavenskih komunista. Za očev grob nikada nismo doznali. U njegovu Izvatu iz matice umrlih piše: Poginuo kod Bihaća V. Ž. A. 1945 br. 8. Ne znam što ova kratica znači, možda „velika župa“ i još nešto.

Mnoštvo hrvatskih vojnika i civila povačilo se 4. travnja 1945. pred jugoslavenskim partizanima kroz naše Malo Selo prema Žitniku, prelazeći preko benta (rijecne brane) nabujalu rijeku Liku. Bili su u jugopartizanskom okružju, a jugoslavenski su partizani bjesomučno pucali

Pripovjedač Joso Lisac na mjestu gdje se nalazila obiteljska kuća u kojoj je ubijen njegov ujak Nikola Marković

četnički pokret, ORJUNA i Komunistička partija Jugoslavije. Četnički pokret je kroz Jugoslaviju nastojao ostvariti san o Velikoj Srbiji, a komunisti su se preko Jugoslavije željeli povezati sa Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika u pohodu na zemaljsku kuglu. Diverzijama i terorističkim napadima destabilizirali su Nezavisnu Državu Hrvatsku.

I moj tata je unovačen u hrvatsku vojsku. Njegova je postrojba premještena u Bihać, gdje je 3. studenoga 1942. poginuo u 26. godini života u borbi protiv pobunjen-

po izmiješanu mnoštvo vojnika i civila iz svega oružja koje su posjedovali. Mrtvi su ležali na sve strane, mnogi su se utopili u Lici, prizor je bio užasan. U krvi je ugašena Nezavisna Država Hrvatska i u krvi je stvorena Titova Jugoslavija.

Bez muža, mama je teško i uz veliko odricanje uspjela prehraniti nas troje djece. Seljački život je težak, a kad se ostane bez muža, pouzdanog podupiratelja i zaštitnika, neizmjerno težak. Svojom odvažnošću, golemlim naporom i velikom maj-

OPUNOMOĆENIŠTVO OZN-a-
VI PROLETERSKE DIVIZIJE "N.T."
Pov.br.812/45.
2.XI.1945 godine

Predmet: Optužba protivu
Marković Nikole

TUŽILOŠTVU VI PROLETERSKE DIVIZIJE

Optužba protiv borea-bolničara V mino-bacačke čete, III bataljona, III brigade, VI Proleterske divizije "N.T.", ~~xxx~~ Marković Nikole, rođ. 1.VI.1921 god. u selu Malo Polje, opština i kotar Perušić, uhapšen 28.X.1945 g zbog toga što je bio za vreme okupacije naše zemlje u ustaškim formacijama.

Veliki je simpatizer i saradnik ustaškog pokreta. Nezna se da li je učestvovao u pokolju Srba Gospođskog i Perušičkog kotara, ali je bio njihov saradnik. Imao je pušku, išao je na straže, štijunirao je i prokazivao poštenu narod onaj koji je bio protiv ustaškog pokolja. Kasnije u aprilu mesecu 1942 god. otišao je u NDH u vojaku u I zračnu luku u Zagrebu, gde je bio 6 meseci, a potom je poslan u Italiju u fabriku aviona, kao na izobrazbu kao legioner i fašista. Po kapitulaciji Italije povratio je se u Zagreb, gde se je zadržao izvesno vreme kao ustaša. Vršio je hapšenja, pljačkanje i terroriziranje naroda i kada je vidioprost ustaša i domobrana otišao je za Slavonski Brod i oženio se sa jednom ustaškinjom, a ujedno je bio i u opsadi Sl.Broda. Prilikom napada na Slavonski Brod od strane partizana borio se je zajedno sa ustašama do kraja, a kada su Nemci i ustaše očistili, on je otišao kod svoje žene u stan, gde su ga i pronašli partizani prilikom zauzimanja Sl.Broda. Odmah su ga mobilisali i poveli sa sobom u borbu, gde se je pokazao kuvavice i strašiv nije opšte učestvovao u ni jednoj akciji sa puškom u ruci. Uvek je bio len i sljek u radu, bio je neveseo i nezadovoljan i u poslednjih mesec dana počeo se da druži sa vojnicima koji su bili kao i on u ustaškim i domobranskim formacijama i širili lažne vesti o nepravdi u našoj vojsci, dogovarali se kako će pobeći, tako da je pobegao Starčević Ante iz njegove jedinice, za kojeg je on lično znao za pripremu i bježstvo, a nije htio da otkrije na vreme, vjerujući da bi i on to bio učinio, ali je na vreme uhapšen.

Na saslušanju neće opšte da prizna ništa, na svako pitanje odgovara da nijesam i neznam, što mu se ne može uzeti u obzir i poverovati, budući da ga kao takvog poznavaju seljaci iz njegovog sela. Postoji verovatnoća da je klas i ubijao, jer je sve četiri godine bio u neprijateljskim redovima i nije se moglo ustanoviti. Mišljenja smo da bi ga trebalo najstrožijom kaznom kazniti i za uvek rešiti ga da ne služi u J.A. protivu koje se on borio puno 4 godine.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

Opunomoćenik-major.
Jovan Marković

Ni OZN-a nije znala ništa konkretno o navodnoj kaznenoj odgovornosti Nikole Markovića

činskom ljubavi prema nama, uz pomoć nas još nedorasle djece i uz pripomoći tatinu bratića Mile i sestrične Kate, uspjela je.

Mi djeca nismo imali normalno odrastanje. Još nejaki prihvatali smo se svih težačkih poslova na seoskom gospodarstvu. Pomagali smo mami pri oranju, okopavanju, kosidbi i spremanju sijena, a uz to smo još vodili na ispašu naše blago i timarili ga. Od plodova naše zemlje mogli smo se tek prehraniti, ali nam je nedostajalo novca za kupnju najnužnije odjeće i obuće, za plaćanje poreza i ostale namete koje je odredila Titova komunistička vlast. Ja sam radio kao nadničar kod imućnijih seljaka i kod različitih zanatlja. Uz rad sam obvladao poslovima za koje sam bio unajmljivan. Zbog takvoga načina života zapostavio sam školovanje, jer nisam stigao školovati se i zaraditi novac za golo pre-

življavanje. Današnja djeca, stara kao mi u ono doba, ne mogu ni pojmiti kakvim smo životom mi živjeli, a još manje, jer se o tome šutjelo, a šuti i danas, zašto smo bili osuđeni na takav život!

Mamina braća s radošću su također dočekala uspostavu Nezavisne Države Hrvatske i svi su se odazvali pozivu za novčenje u hrvatsku vojsku: ujak Ivan je zbog svoga domoljublja osuđen 1932. na robiju od 4 godine koje je odrobio u Zenici. Nakon završetka rata OZN-a je tragala za njim, nije znala što se s njim dogodilo i gdje je. Prema izjavi svjedoka, nakon rata, oko 1948., odveden je u s poslu u Zagrebu i više se nije vratio. Iza njega ostala je žena i troje nejake djece.

Ujaka Marka strijeljali su partizani 1943., vjerojatno nakon zarobljavanja, ne zna se gdje, ni gdje mu je grob. Ujak Mate

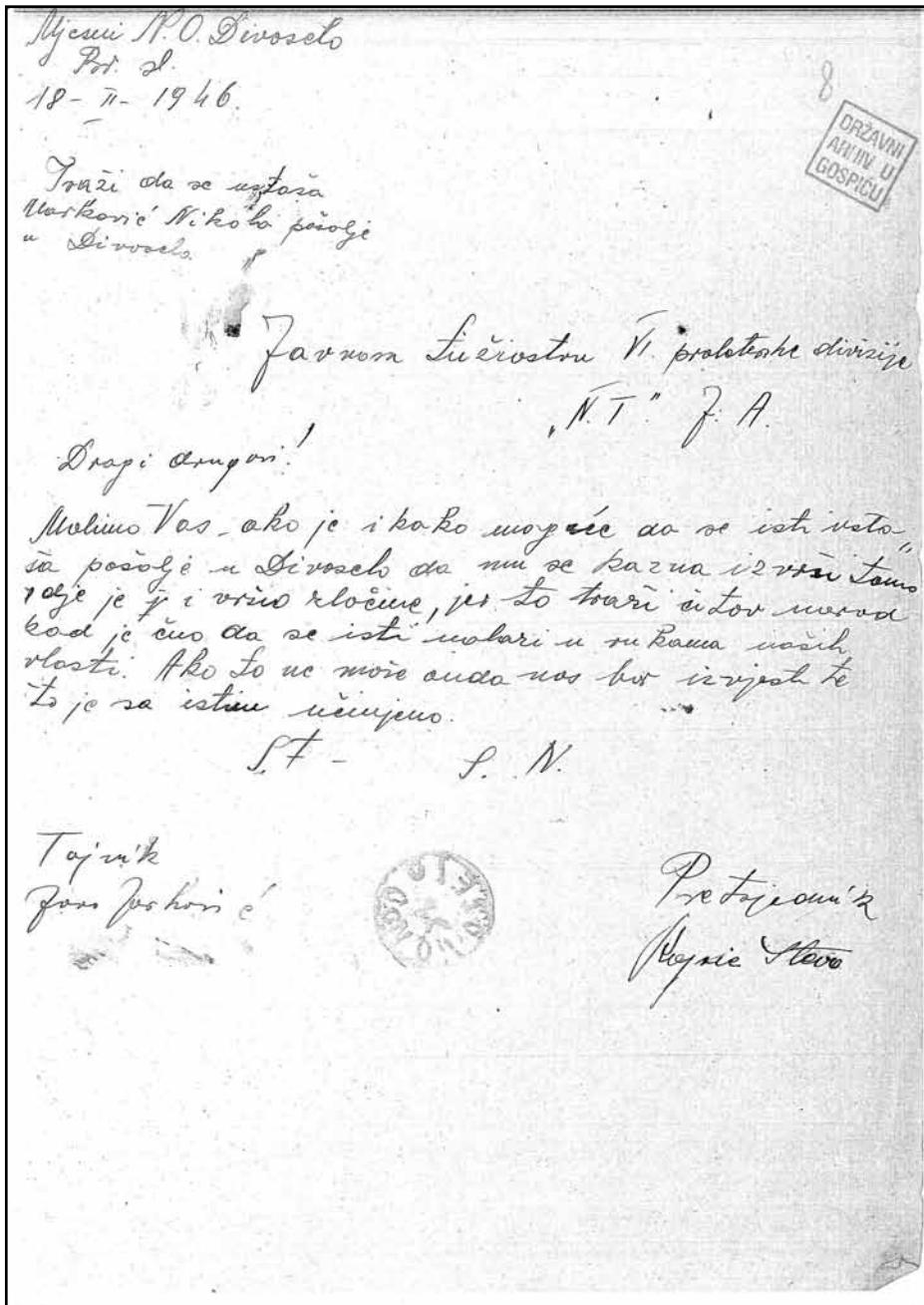
bio je vozač, za njim je također OZN-a tragala, nije znala gdje je i što se s njim dogodilo, je li u povlačenju poginuo, ili se uspio probiti na Zapad, ili se negdje skriva u Hrvatskoj. Prema izjavi svjedoka, preživio je progon i umro je prirodnom smrću. Ujaka Stipu OZN-a nije vodila u svojoj evidenciji, barem ne u doba kada su vršili istragu nad ujakom Nikolom. Prema izjavi svjedoka, također je preživio i umro prirodnom smrću.

Ujak Nikola rodio se 16. lipnja 1921. u Malom Polju kod Perušića. U Državnom arhivu Gospić čuva se njegov dosje u kome je zapisano da je završio osnovnu školu i bravarski zanat u Perušiću. Po završetku školovanja kratko doba radio je s ocem na obiteljskom gospodarstvu i povremeno obavljao bravarske usluge, služeći se očevim alatom, sve do 1936. godine. Potom odlazi godinu dana raditi na izgradnji unske pruge, a onda se vratio kući i radio s ocem oko šest mjeseci. Potom ponovno odlazi od kuće u Ptujsku Goru u Sloveniji, gdje je radio dva mjeseca, vratio se kući i ostao do 1940. godine, kad odlazi u Vrbovsko gdje je radio u električnoj centrali sve do kapitulacije Jugoslavije.

I on se je odazvao pozivu za novačenje. Prijavio se u ustaše i bio je raspoređen u Divoselo, gdje je služio oko mjesec dana. Posada od 15 ustaša bila je smještena u školi, a zaduženi su bili za održavanje reda i sigurnosti u selu. Nisu bili vojno izobraženi, a ni upućeni i pripremljeni kako se treba ponašati u sredini u kojoj su nepoželjni.

Naivna je bila odluka vlade Nezavisne Države Hrvatske da će moći održati red i sigurnost u tek proglašenoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, ako u prostore nastanjenje pretežno Vlasima tzv. Srbima pošalje ovako neizobražene i nepripremljene vojne posade. Zbog općega političkoga stanja u Kraljevini Jugoslaviji i nesklonosti Srba, umjesto dobrodošlice, dočekani su hladno i neprijateljski. Vlasi tzv. Srbi nisu se mogli pomiriti s gubitkom svojih povlastica dobivenih samo zato što se izjašnjavaju da su Srbi, ni s time da će im povlastice biti oduzete.

U Kraljevini Jugoslaviji velikosrpska politika bila je usredotočena na stvaranje Velike Srbije, odnarođivanjem i obesprav-

NO Divoselo traži da se Markovića doveze u Divoselo pred tzv. narodni sud

Ijivanjem nesrpskih naroda, a pri tome su korištena sva sredstva, od brutalnih batinanja, zatvaranja i ubojstava, do bezobraznog prisvajanja tuđe narodne kulturne baštine i pojedinih tuđih područja. Ovaj državni teror naročito je bio naglašen u Hrvatskoj. Proglašenje Banovine Hrvatske, kao posebnog upravnoga područja u Kraljevinu Jugoslaviji, bila je kost u grlu velikosrba. Doživjeli su to kao poraz svoje velikosrpske politike.

Tri su zla koja su vlastodršci upregnuli da svom snagom provode velikosrpsku politiku i svim sredstvima se bore za opstanak Kraljevine Jugoslavije, države na-

stale na prijevari i krvi potlačenih naroda: četnički pokret, ORJUNA i Komunistička partija Jugoslavije. Ova treća, u čijem je sastavu bila i Komunistička partija Hrvatske, bila je treća dobro organizirana politička snaga koja je rušila Nezavisnu Državu Hrvatsku i koja se borila za sovjetsku Jugoslaviju, a ne za Kraljevinu Jugoslaviju.

Djelovala je prikriveno i čekala sve dok nacionalnosocijalistička Njemačka nije napala svoga saveznika, Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika. Dobro je ustrojena, prvaci su joj španjolski borci koji su se nakon završetka građanskoga rata u

Španjolskoj vratili u Kraljevinu Jugoslaviju. U građanskom ratu u Španjolskoj stekli su vojna i politička iskustva o tome kako treba potaknuti i voditi građanski rat. Lukavom politikom i prijevarama znali su pridobiti druge za rušenje državnoga porteka, pa nakon rušenja zaskočiti saveznike, te ih milom ili silom podrediti sebi i zaposjeti vlast. Komunistički stav je da je neprijateljsko sve što se ne uklapa u njihov program, sve proglašavaju zločincima i neprijateljima radničke klase i to treba likvidirati. Kao četnici i orjunaši raspršili su se diljem Nezavisne Države Hrvatske, ušla u sve strukture hrvatskoga društva i u vojnu i civilne vlasti, te su podmuklo i ustrajno rušili NDH svim sredstvima. U podmuklosti, lažima, zloči i zločinstvu jednaki su velikosrbima, štoviše natkrilili su ih.

Ova tri zla djelovala su i u Divoselu prije dolaska ustaške posade i ujaka Nikole u proljeće 1941. u Divoselo. Među pučanstvom širili su mržnju protiv NDH, isticali su da je ona zločinačka fašistička tvorevina, a hrvatski vojnici, posebice ustaše, da su fašisti i zločinci. Izazivali su i poticali nerede i lažnim dojavama provocirali ustaše na uredovanje. Ustaše su nasjedale na ta podmetanja, privodili pojedince i skupine na ispitivanje u postaju. Uhićene su vodili kroz selo, a nekad ih vozili u zaprežnim kolima, što je ostavljalo mučan dojam, posebice kad bi vodili nekog starca koji je teško hodao.

Ustaška posada svojim neiskustvom, a pritajeni četnici, orjunaši i jugokomunisti svojim lažima, podmetanjima, sabotažama i diverzijama pridonijeli su stvaranju općeg nezadovoljstva koje se razbuktao nakon ranjanja jednog ustaše, u opchodnji. Privedena je obitelj u čijoj kući je ranjen ustaša, iznervirane ustaše u privodenju javno su se grubo ponašali. To je upravo ono što su organizatori pobune čekali, oružano su napali ustašku postaju. Ustaše su se uspjeli probiti iz okruženja i pobjeći u Gospic i Lički Novi. U ujakovu dosjeu nije naveden nadnevak kad su pobunjenici napali ustaški stan u Divoselu. Pobunjeni Srbi naoružani vatrenim oružjem, a ne vilama i motikama, kako su nas učili u školi, napali su slabo naoružane ustaše, ni mjesec dana od proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. Gruda se za-

kotrljala, lavina je pokrenuta, buknuli su organizirani oružani neredi, koje su organizirali velikosrbi i komunisti, koji su se pretvorili u rat.

Ujak Nikola je nakon dva do tri dana provedena u Ličkom Novom unovačen u domobrane na redovno odsluženje vojnoga roka i raspoređen u I. zračnu luku Zagreb, u kojoj je služio oko šest mjeseci. Kako je bio zanatlija, a bilo je više zanatlija u postrojbi, poslani su u Italiju na obuku u tvornicu zrakoplova. Nakon kapitulacije Italije protjeran je u Zagreb. Boravio je neko doba u Zagrebu kao civil. Uhićen je, policija ga je sprovela u I. zračnu luku Zagreb, gdje je nastavio služiti u radnoj bojni do 20. ožujka 1945., kad je pobjegao u Slavonski Brod, gdje mu je živjela žena kod koje se sakrivaо do dolaska Jugoslavenske armije u Slavonski Brod.

U pretresu grada bio je otkriven i unočen u Jugoslavensku armiju 20. travnja 1945. u IV. četu III. bataljun III. brigade VI. Proleterske divizije kao mitraljezac, a zatim bolničar, sve dok nije u travnju ranjen. U bolnici se liječio 15 dana, vraćen je u istu jedinicu na dužnost vodnoga bolničara, gdje je ostao do uhićenja 31. listopada 1945. Uhićen je, jer nije nadležnim prijavio vojnika Antu Starčevića koji mu se povjerio da mu je majka bolesna i da je na umoru, pa ako mu ne dadu dopust, da će pobjeći kući. Nisu mu dali dopust, pobjegao je, a OZN-a je u istražnom postupku došla i do ujaka Nikole.

Istražitelj OZN-e VI. Proleterske divizije (potpis nečitak) rekao je ujaku Nikoli da mu ispriča sve o sebi, gdje je sve bio od svoje 10. godine života do uhićenja. Upozorio ga je da govori istinu, ako nešto zataji snosit će odgovornost po zakonu o obmani vlasti.

Na prvom saslušanju 31. studenoga 1945. ujak Nikola ispričao je svoj životopis, kako je traženo, od 10. godine života do uhićenja. Zatajio je da je kao ustaša mjesec dana služio u Divoselu. U drugom saslušanju 5. siječnja 1946. priznao je da je bio ustaša i da je služio mjesec dana u Divoselu. Od tada počinje njegova kalvarija. Istražitelji OZN-e nastojali su prikupiti što više podataka o njemu. Od N.O. Divosela, N.O. Perušića i N.O. Ličkog Novog zatražili su da im se dostave izvještaji o ujaku Nikoli.

Grob pripovjedačeva ujaka Nikole Markovića

Pristigla su svjedočenja o njegovu boravku u Divoselu: jedni su svjedočili da su ga vidjeli kako privodi ljude, drugi da su čuli kako je privodio i tukao ljude, neki su se sjećali visokoga ustaše, pa su na suđenju rekli kako je ujak visok, da je onda on taj ustaša. Nijedan svjedok iz Divosela nije ustvrdio da je ikoga ubio. Nijedan svjedok nije svjedočio, zbog čega su ga ustaše uhitile i privele u ustaški stan. Prema svjedočenju Dragana Bjegovića iz Divosela, ustaše su ga uhitili tri puta, u uhićenju i u privođenju u ustaški stan u školi da je sudjelovao i ujak Nikola, ali ga je dva puta ustaški zapovjednik pustio i poslao kući, a treći put je sam pobjegao iz ustaškoga stana.

Eto, to je dokaz ustaške krvožednosti i zločina počinjena u Divoselu.

Iz drugih mjesta gdje je ujak Nikola služio tijekom rata, nije pristiglo nijedno svjedočenje. Ništa u svjedočenjima određeno ne tereti ujaka da je počinio zločin, samo naklapanja, koja su data pod sugestijom i pritiskom N.O. Divoselo, što je razvidno i po dopisu kojim N.O. Divoselo traži da se ujak doveđe u Divoselo da mu narod sudi. Protiv ujaka je Javno tužioštvo okruga Lika 5. lipnja 1946. podiglo optužnicu, a Okružni sud za Liku u Gospiću izrekao je 6. srpnja 1946. presudu na smrt strijeljanjem.

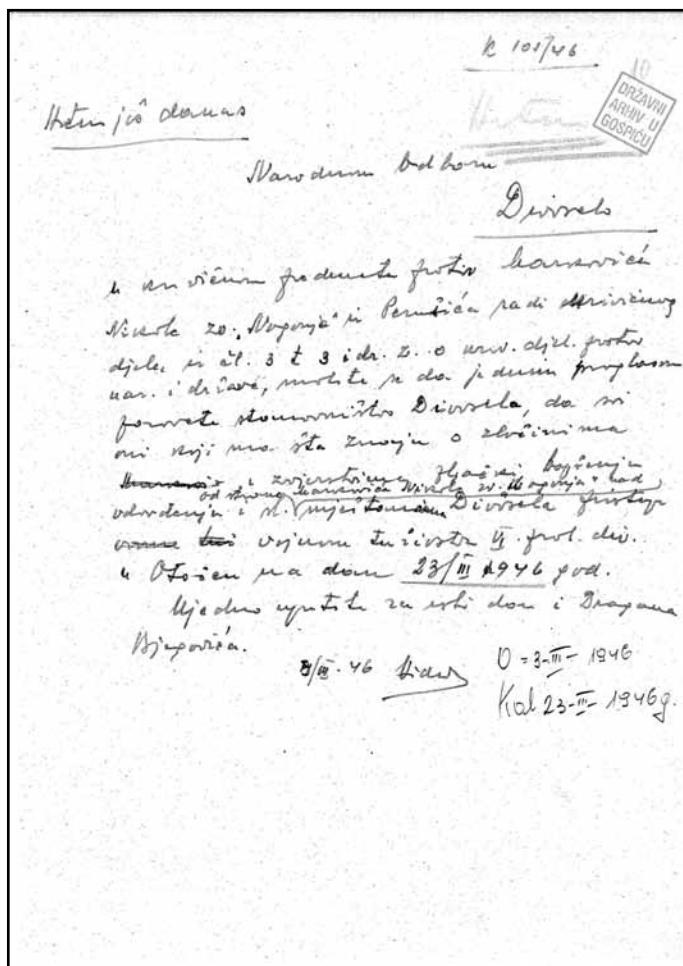
No, ujak je pobjegao iz gospičkog zatvora 7. srpnja 1946., pa mu presuda nije

uručena, a njegov branitelj Ivan Milković podnio je 21. rujna 1946. Okružnom судu za Liku žalbu na izrečenu presudu.

Nakon bijega skupine zatvorenika iz gospičkog zatvora, ujak Nikola se s nekim iz te skupine skrivaо po šumarcima i brdima oko našega Malog Sela, Mušaluka i Malog Polja. Potajice su mama i pastrice dostavljale hranu i ostale potrepštine njemu i njegovoj skupini. Sve teže su se skrivali pred oznašima, sukobljavali su se s njima, neki iz skupine su pogibali, a ujak je ranjen u ruku, pa ga je mama smjestila na tavan naše kuće.

Naša mala stara trošna kuća tlocrtne površine 10 x 7 m izgrađena je u slogu ličke seoske kuće. Razizmje, dijelom ukopano, bilo je uzidano lomljениm kamenom i u njemu smo držali blago, a strop je bio drveni grednik. Prizemlje je bilo izgrađeno od brvana, u njemu je bila jedna velika i jedna mala soba, kuhinja iz koje se drvenim stubama išlo na tavan, koji je služio kao skladište i sušionica mesa. Strop nad prizemljem također je bio drveni grednik, krovna konstrukcija je bila drvena, a pokrov je bila šindra. Na tavanu su mama i ujak Nikola izradili skrovište za njega. Mama ga je, tajecu od nas, hranila i rublje mu prala, a kasnije je za to znala starija sestra Mara, tatin bratić Mile i sestrična Kata.

No, OZN-a je budno na sve motrila, imala je popis svega stanovništva po se-

Pokušaj prikupljanja podataka o tobožnjim zločinima Nikole Markovića

lima i gradovima. Provjeravala je što se s popisanima zabilježila, gdje žive, jesu li stradali u ratu ili su ih oni u poslijeratnim progonima likvidirali, jesu li pobegli preko granice ili se negdje skrivaju. Podatke su prikupljali od svojih doušnika, a i od naivnih ljudi koji bi se povjeravali jedni drugima i tako bi obavijest došla i do doušnika, pa potom do OZN-e.

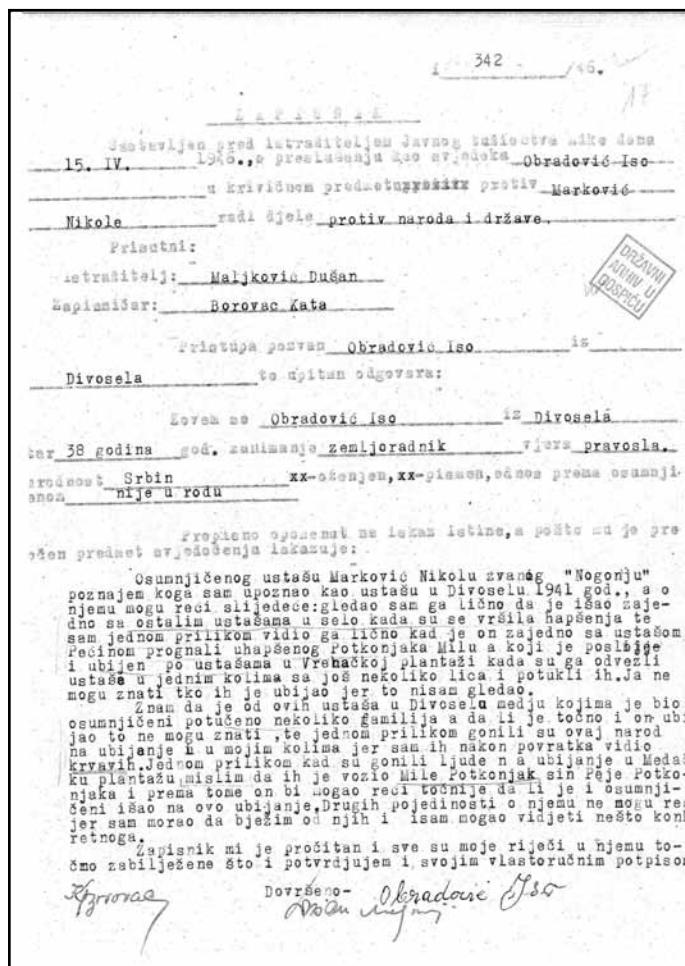
Na Badnji dan, 24. prosinca 1947., mama i teta Kata odlučile su pozvati ujaku Nikolu da siđe s tavama okupati se, razgibati i jesti. Mislile su da je Badnjak obiteljski blagdan za to pogodan, nitko ne će dolaziti, jer se svi okupljaju u svojim domovima. Nas troje djece poslale su u susjedstvo k stricu Mili.

OZN-i je netko dojavio da se ujak Nikola skriva u kući. Opkolili su kuću, dvije su s uperenim puškama upali u sobu u kojoj su bili mama, ujak Nikola i teta Kata. Istjerali su mamu i tetu na dvorište, a ujak je ostao sam u sobi. Čule su kako oznaši nagovaraju jedan drugoga: „Pucaj, pucaj“. Obojica su zapucala, ubili su uja-

ka na Badnji dan prije podne, između 8 i 9 sati...

Kad smo čuli pucnjavu, stric Mile i mi djeca potrcali smo k našoj kući (ona se nalazi na zemljopisnom položaju N 44° 37,074' E 015° 21,951'). Zatekli smo strašan prizor: ujak Nikola je ležao mrtav na podu sobe, mama se skamenjena od bola grčevito držala za plot ispred kuće, a do nje je stajala teta Kata, izbezumljeno je vrištala i vikala: „Ubojice, ubojice.“ Oznaši su je ušutkali, udarajući ju kundacima po grudima i leđima. Ostala je bez daha, jedva je stajala na nogama.

Stricu Mili oznaši su zapovjedili da ujaka ne smijemo zakopati u groblje, i neka ga pokopamo u dvorištu uza zid, ispod prozora sobe u kojoj su ga ubili, a mami i teti Kati vezali su ruke žicom i poveli ih u pritvor u Perušić. Potračao sam plačući za njima. Oznaši su me psovali i govorili da se vratim kući, a kako sam ja ustrajno išao za njima, jedan se okrenuo, uperio pušku u mene i rekao: „Marš kući, i tebe će ubiti“.

Zapisnik o svjedočenju Ise Obradovića

Stric Mile nije izvršio nalog OZN-e, ujaka Nikolu pokopali smo na brdu Golica na našoj zemlji Zakotak, na zemljopisnom položaju N 44° 37, 088' E 015° 22,020' gdje i sada počiva. Na grob smo mu postavili križ. Grob održavamo, i za prigodne crkvene blagdane te na dan njegova ubojstva zapalimo svijeću i pomolimo se za spas njegove duše. Njegov grob i njegovi zemni ostatci svjedoče o zločinačkom Titovu komunističkom režimu, o dobu neizmjerne patnje i bola koju je proživjela moja obitelj, a isto tako i bezbroj ostalih domoljubnih hrvatskih obitelji.

Mamu su u Perušiću držali u pritvoru jedan dan, potom su ju odveli u Gospić i osudili na godinu dana strogoga zatvora. Kaznu je odrobjala u kaznionici u Slavonskoj Požegi. Tetu Katu nakon dana pritvora pustili su kući. U Perušiću su je tukli, sjećam se da se vratila pretučena, podbuhta lica i puna modrica po glavi i tijelu.

Dok se mama nije vratila s robije, nas djecu prigrlili su i čuvali stric Mile i teta

ZAPISNIK

Broj-Zxx-67-46

od 16.IV. 1946. načinjen kod Ketarakor narodnog suda u Perušiću o izpitu Ivana Jurišića kao svjedoka.

SUDJELUJU:

Sudac izražitelj: Grgur Štimac Perovoda: Luka Župan

Početak u sat podne.

Svjedok je opomenut u smislu §-a 171/IV k. p. da na sva pitanja, koja će mu se staviti po savjeti kaže pravu istinu, da ništa ne preluti i da će se, ako uztreba zapričeći na istinitost svoga izkaza. Svjedok je upozoren i na to, da će učiniti kazneno djelo ako neistinu govor.

1. Ime i prezime: Ivan Jurišić 4. Čime se zanimate? zemljoradnik
 2. Odakle ste? iz Perušića 5. Koliko imate godina? 32
 3. Gdje živite? u Perušiću 6. Koje ste vjere? rkt.
 7. Stojite li u kakvom odnosu s okrivljenikom ili oštetećenikom? nije
 8. (Jedino u prieko potrebnim slučajevima). Da li ste ikad i zašto osuđivani? nije odnos prema N.O.P., Partizan od 1943 godine

I. Izkažite sve, što Vam je poznato o predmetu,
koji Vam se predočuje: ad L.

Ja poznajem okrivljenoga i znam, da je 1941 godine stupio u ustaše, ~~xxix~~ dobровoljno ~~xxxix~~ te mi nije povratio da je on za vrijeme bivše Jugoslavije pripao simpatizerima K.P. Šta je okrivljeni posjeće radio ka ustaša i da li je kakova zlodjelstva učinio ja to neznam jer sam ga i dubio iz vida.

"o v r ř e n o"

Table br. 116 Zapisk o sašaljanju svjedoka, (171. i 172. k. p.) — H. D. T.

Ivan Jurišić je bio među svjedocima koji nisu ništa znali o navodnim zločinima Nikole Markovića

Kata. Kada su odrasle, sestre su se poudale, a ja sam ostao živjeti s mamom na očevini. Pozvan sam na odsluženje vojnoga roka u Jugoslavensku armiju. Kad sam odlazio, kuća nam se počela urušavati, a kad sam se vratio, nije se mogla koristiti, prokišnjavala je na sve strane. Uz to, u svijest mi se duboko urezao grozan priзор, koji me je progonio i u snu: ubojstvo ujaka Nikole u toj kući i mučeništvo moje majke i nas djece.

Mislio sam da će se toga oslobođiti u novoj kući. Srušio sam staru i od srušenog materijala ispred nje izgradio novu. U njenu izgradnju uložio sam silan napor i uz veliko odricanje uspio sam, jer sam u borbi za golo preživljavanje, radeći kao nadničar, obvladao i vještinom graditeljskih zanata.

Od zemljoradnje i povremenoga nadničarenja teško se preživljavalо, pokušao sam se zaposliti u tvornici „Marko Orešković“ u Novom Ličkom Osiku. Nisu me htjeli zaposliti, bio sam nepoželjan, jer sam sin protivnika Titove Jugoslavije, ali

na zagovor dobroih ljudi zaposlili su me, no uvijek su me gledali s oprezom i raspoređivali me na slabije plaćeni posao. Kasnije sam se zaposlio u gradevinskom poduzeću Tempu, koje je radilo u Njemačkoj. U tom poduzeću napredovao sam u poslu i od pomoćnoga radnika, polaganjem ispita, stekao zvanje kvalificiranoga tesara. Kao tesar zaposlio sam se kasnije u jednome njemačkom poduzeću u kojem su me cijenili kao vrsnoga tesara, vrijedna radnika i dobro me plaćali.

Oženio sam se Katicom Busija iz Bilaja. I ona je radila u Njemačkoj, imali smo dvoje djece, kći Mariju i sina Ivicu. Bilo nam je dobro, dobro smo bili plaćeni, ali ljubav prema Hrvatskoj nisu te dobre plaće mogle nadoknaditi. Kad su nam kći i sin prislijeli za školu, ostavili smo ih kod bake u Bilaju. Željeli smo da se školjuju u našoj Hrvatskoj, da osjetite ljubav prema domovini i da se ne odnarode.

U Bilaju je nastava održavana do četvrtoga razreda, pa je Marija nastavila školovanje u Gospicu, svaki dan putovala je

Gospic, dne 24. VI. 1946.

L. Štop 20 /1946.-2

ZAPISNIK

Prisudni od strane suda:
Tajnik: Živojko Mrčić

Predveden bi Nikola Marković, te mu biva uručena optužnica Jaswng tučoca broj I - 342 /1946. od 5. lipnja 1946. na končeg isti izjavljuje:

Potvrđujem primetak optužnice, te molim sud da mi što prije urekne glavni pretres.

Imenjem branitelja u osobi Mile Dragosavci iz Perušića, a u sljedećoj nizgore navedenoj adresi: član sin Adama i Perovića Potpis:

Mile Dragosavci

Zapisnik o uručenju optužnice i izboru branitelja

autobusom na nastavu. Nažalost, nesmotrenoču Mile Dragosavca, nesavjesnoga vozača autobra, na pružnom prijelazu vlak je naletio na autobus prepun putnika, mnogi su stajali, i među njima naša Marija. Poginulo je 26 putnika, školaraca i odraslih i naša neprežaljena kći Marija. Sin je pohađao školu u Bilaju i tako je ostao, hvala Bogu, živ. Protiv nesavjesnog vozača, povlaštenoga Vlaha tzv. Srbina Mile, vođen je godinama sudski postupak, namjerno se odugovlačilo s izricanjem presude. Rodbina poginulih, nezadovoljna odugovlačenjem suđenja, prosvjedovala je u sudnici, milicija ih je nasilno rastjerala. U ovom odugovlačenju otpočeo je Domovinski rat, a nesavjesni vozač Dragosavac se pridružio četnicima i sudjelovao s njima u topničkom razaranju Bilaja.

Žena i ja vratili smo se iz Njemačke u Hrvatsku. Živimo u kući koju smo izgradili u Starome Ličkom Osiku s uspomenama na naše pokojne; oca, majku, kći, ujaka i ono teško proživljeno doba ju-

Sjećanja i svjedočenja

Pripreme za glavnu raspravu koja će trajati svega jedan dan

gokomunističkoga terora. Nismo obnovili kuću ni izgradili novu u Malom Selu, sjećanja na strahotne događaje su me sprječavala. Kako bih mogao živjeti u kući u kojoj je ujak zvјerski ubijen, a majka i mi djeca neizmjerno patili?

Bože moj, Titovi oslobođitelji upropastili su mi život, a to ludilo i dalje traje, do kada? Moji roditelji bili su ratari i stočari, o fašizmu, nacizmu, komunizmu i o bilo kojoj ideologiji nisu ništa znali, a kako i bi, kad su radili od jutra do mraka za golo preživljavanje obitelji, a potom bi umorni legli, i tako iz dana u dan. Voljeli su svoje Malo Selo, svoju Liku i Hrvatsku. Zar je to grijeh, neka mi to objasne oni stručnjaci koji su preplaćeni da preko televizijskih postaja i ostalih sredstava priopćavanja šire otrovne misli, da je u ono doba ljubav prema Hrvatskoj bio grijeh i da je ta ljubav i odanost Hrvatskoj bio fašizam i nacizam.

Ustaše su nastale kao odgovor na nasi-
lje velikosrba nad Hrvatima u Kraljevini
Jugoslaviji, a Nezavisna Država Hrvatska

Stup. 20/46. - 11

Z A P I S N I T

od 21. rujna 1946.

Spisan kod Okružnog suda za Liku u Gopiću.

P r i s u t n i :

Tajnik: Albert Dragutin

Zapisničar: Vrećaš Nada

Pristupa nepozvani Milković Ivan, branitelj osudjenog Marković Mikole, te ulaže slijedeću:

Z A L B U

Presudu Okružnog narodnog suda u Liku Stup. 20/46 od 6. VII.1946. kojom je optuženi Marković Nikola osudjen na kaznu smrti strijeljenjem pobijan iz razloga što je kazna prestrogo odmjerena.

Istina je da je optuženi u godini 1941 pristupio ustaškom pokretu i kao takav pripadao nekim ustaškim oružanim formacijama, ali je u tim jedinicama uglavnom vršio stražarsku službu.

Nijedan od prelusušanih svjedoka nije mogao decidedano iskazati da bi optuženi izvršio zlostavljanja ili pokolje počinjenog srpskog stanovništva iz katara Gospic.

U koliko je optuženi sudjelovao kod hapšenja srpskog stanovništva iz katara Gospic, to je izvršio po naredjenju, dok nemaju nikakvih dokaza, da bi optuženi pristupovao ubijanju ili sam ubijanje vršio.

Optuženi je pristupio ustaškom pokretu iz razloga što je bio za vrijeme bivše Jugoslavije bio član levitarskih skupinica, pa mu je kao takovome u ono vrijeme prijetila opasnost progona od strane ustaša, te je u cilju da bi se prikrio pristupio ustašima.

Optuženi je čim mu se je pružila prilika napustio ustaške redove i 20. IV.1942 odazvao se domobranskom vojnom pozivu za odsluženje vojnog roka, te je služio u hrvatskom zrakoplovstvu.

Na temelju svega napred izloženo možim da smud noga branjeni ku preinaci izrečenu kaznu sarti strijeljenjem u jednu primjerenu vremensku kaznu, koja će na njega povoljno utjecati, da se popravi i opet postane koristan član ljudskog društva.

D O V R Š E N O .

*Ilust
kanec*

Braniteljeva žalba protiv smrtne osude

kao vjekovni san Hrvata za svojom državom. Moj otac se odazvao pozivu te sa njane i voljene države Hrvatske i stupio u hrvatsku vojsku. Što je trebao, zar ubijati svoje susjede, napustiti obitelj, odmetnuti se u šumu i pljačkati? U Titovoj Jugoslaviji proglašili su ga fašistom i nacistom, u ideološkom smislu nije znao što to znači, jer je bio seljak, znao je obrađivati zemlju i uzgajati krave, ovce i svinje, bio je privržen svojoj obitelji, volio je svoj zavičaj, volio je Hrvatsku.

Zar je to zločin, u čemu je njegov grijejh i grijeh njegovih ubijenih suseljana? U čemu je grijeh moje mame, zar u tome što je bila udana za mojega oca i što je mukotrpo u veliku siromaštvu i neimaštini odgajala svoju djecu? Zar je grijeh zaštititi svoga brata, koji je iz ideoloških pobuda proganjan kao zvijer? Zašto su mene proglasili banditskim sinom, zbog čega sam u Titovoj Jugoslaviji bio obespravljen i proganjan? Shvaćam što se u obje propale Jugoslavije ovako odnosilo prema nama, jer je to bio način velikosrba i jugoslavena kako nas Hrvate mogu držati u pokor-

nosti! No, nije mi jasno zašto se danas, u mojoj sanjanoj i dosanjanoj Hrvatskoj, glede toga gotovo ništa nije promijenilo, moji pokojni roditelji i dalje su ustaški banditi, a isto tako i ja njihov sin! Zar je grijeh voljeti svoju zemlju i služiti joj?

U duši me zaboli kad čujem da netko psuje i proklinje Hrvatsku, mnogi je olako napuštaju i zaboravljaju, a tako puno žrtava je položeno za njeno uskrsnuće. Kako su malodušni Hrvati slijepi, strana država uzet će im sve, uzet će im i dušu, novu domovinu nikada ne će prigriliti kao ni ona njih, a svoju će izgubiti. Domovinu, treba voljeti i braniti kao majku, a ona će to obiljem nagraditi!

Svjedočenje Jose Lisca dopunio sam podatcima iz dosjea njegova ujaka Nikole koji se čuva u Državnom arhivu Gospic. (Nekoliko dokumenata objavljujemo kao ilustracije ovog teksta, u sklopu čije pripreme je pisac podnio i kaznenu prijavu. Op. ur.) Iz dosjea se iščitava patološka mr-

Mile i Joso Lisac, sa suprugama Katom i Katicom Sekom

žnja Titove Jugoslavije prema hrvatskoj državi i hrvatskom narodu. Zločin je bila i sama pomisao da bi Hrvati mogli imati svoju državu i da bi mogli živjeti u bilo kojoj državi osim u Jugoslaviji. Nezavisna Država Hrvatska je proglašena zločinačkom tvorevinom, a zločincima svi koji su joj bili lojalni. Prema vlastodršcima, to je neupitna istina i oko nje nema razgovora i rasprava.

Vojnik kojemu nije dokazano počinjenje zločina, zločinac je već po tome što je vojnik, kao što je zločin i to što je nosio pušku. Neshvatljivo je i strahotno da svjedoci mogu izreći toliko laži, a još strahotnije što su istražitelji i sudske vlasti te laži prihvaćali kao dokaze u izricanju smrtnih kazni. Nijedan svjedok nije rekao zbog čega je osumnjičeni uhićen i pritvoren. Zar to nije čudno? Ubijali su civile i vojnike poražene države kao muhe, bez grižnje savjesti. U ono doba hrvatski život doista ništa nije vrijedio.

Opisani događaji prije uspostave Nezavisne Države Hrvatske, pred njezinu

proglašenje, tijekom njezina postojanja i poslije sloma, gotovo su istovjetni događajima iz Titove Jugoslavije tijekom Domovinskoga rata i poslije njega. Zar mi Hrvati imamo doista tako kratko pamćenje? Zar nismo zapamtili da su nas progonili, zatvarali i ubijali u Kraljevini Jugoslaviji i Titovoj Jugoslaviji, zar smo zaboravili da su to radili pred Domovinskim ratom, tijekom Domovinskoga rata, a i sada podižu svoj glas i nastoje zločine koje su počinili nad Hrvatima izjednačiti sa zločinima koji su Hrvati počinili nad njima, premda se veličina i patologija tih zločina ne može nikako i u ničemu usporedivati, već i zbog toga što su se Hrvati branili u svojoj zemlji.

Da postoji politička volja i da smo pravna država, bila bi ispitana pravna utemeljenost presuda nad Hrvatima kao što je ova Nikoli Markoviću, jasno bi se reklo da je državni teror nad Hrvatima u Kraljevini Jugoslaviji uzrok njenoga raspada, nastanka Ustaškoga pokreta i proglašenje Nezavisne Države Hrvatske. Državni teror nastavljen je još žeće u Titovoj Ju-

goslaviji i bio je uzrok njezina krvavoga kraja.

Obje Jugoslavije, Karađorđevićeva i Titova, nastale su na laži, prijevari i krvi, pa su u krvi i nestale. Ovo bi trebalo biti službeno državno stajalište, zbog čega se moraju energično otkloniti optužbe o hrvatskoj krivnji koje se stalno podgrijavaju. Srbi u Hrvatskoj, kao politički Hrvati, trebaju u pravima i obvezama biti izjednačeni s Hrvatima, kao što su to građani raznih narodnosti u SAD-u, Kanadi, Australiji i Novom Zelandu, ništa više ni manje. Svoje kulturne ili vjerske posebnosti mogu nesmetano gajiti i održavati u svojim klubovima ili ustanovama, kako se to radi u navedenim državama. Što hrvatski Srbi to prije shvate, to će biti bolje njima i nama, većinskom narodu. Politički predvodnici hrvatskih Srba svojom politikom odvajanja getoiziraju svoje sunarodnjake i nanose im štetu, a sebi tim etnobižnjom priskrbljuju lagodan život i bogaćenje. Strpljivost svakog naroda, pa tako i Hrvata, ima svoju granicu.

DOMOVINA KAO IDEAL: U SPOMEN NA ZABORAVLJENE BORCE

(U povodu knjige Nede Rosandić Šarić: *Domovina iznad svega. Moj otac Mime Rosandić*)

Vrativši se iz Sjedinjenih Američkih Država u domovinu 1945. godine, Bogdan Radica – do jučer jugoslavenski diplomat koji je već 1943. stao na stranu jugoslavenskoga partizanskog pokreta, a domalo postao bjegunac pred njim – našao je Zagreb i Hrvatsku kako „drhú od straha“.

I dok je u srpnju te godine, puna dva mjeseca iza okončanja rata u Europi, književnik Dinko Štambak, inače pripadnik Jugoslavenske armije, član Komunističke partije Jugoslavije i ujedno član uredništva partijskoga *Naprijeda*, u svom dnevniku bilježio leševe koji plutaju niz Savu i tako svjedoče o pravoj naravi proljetnonjega konačnog pada Hrvatske pod oslobođenje, Radica je, kao zagriženi protivnik ustaštva i hrvatski politički emigrant kojemu se pred kraj života posrećilo doživjeti obnovu hrvatske države, u nizu svojih dnevničko-memoarskih zapisa, objavljenih u emigrantskoj periodici, a potom i u knjigama što su izšle u Knjižnici Hrvatske revije, svjedočio o strahu režima od angloameričke intervencije, ali i o – uvjerenju jugoslavenskih komunista da je oružani sukob Istoka i Zapada neminovan.

To uvjerenje postojalo je i na suprotnoj, poraženoj strani, i ono je – pored straha od komunizma, izraslog na staroj, predratnoj svjetonazorskoj i ideoško-političkoj konfrontaciji koju su bitno obilježili propovljaji boljševičkih revolucija diljem srednje Europe nakon Prvoga svjetskog rata, a onda i Španjolski građanski rat, straha koji su još razložnijim činili kravvi hrvatski ratni dokumenti, poput onoga drvarsко-oštreljskoga, donjolapačkoga i kulenvukufskoga iz 1941., udbinskoga, vrgoračkog ili španovičkog iz 1942., kraščkoga ili zrinskoga iz 1943., aržansko-ga, dubrovačkog, čapljinskog, ljubuškog, makarskog ili splitskog iz 1944., širokobriješkoga, kiseljačkoga, đakovačkoga, gospićkoga i stotina sličnih iz prvih mjeseci mučne i zlokobne 1945. – potaknulo stotine tisuća Hrvata na uzmak prema zapadu, pod okrilje onih koji su prethodnih godina i desetljeća tako svečano pozivali čovječanstvo na zaštitu ljudskoga dosto-

Piše:

Tomislav JONJIĆ

janstva i prava pojedinaca i naroda nasuprotneljudskim totalitarizmima crvene, crne i smeđe boje.

Te privlačne i bučne krilatecice o pravdi, pravu i demokraciji možda i ne bi bile dostatne – stvarnost se je toliko puta okrutno obračunala s iluzijama i pouzdanjem u takozvane velike ideje! – da se, sada, u proljeće 1945. nije činilo kako bojazni pobjednika i nade bjegunaca počivaju na još nečemu; na istoj, gruboj i prozaičnoj,

Mime Rosandić kao tridesetogodišnjak

ali svakomu jasnoj računici: angloameričko-sovjetska okapanja oko srednjistočnih uporišta i potom oko otvaranja druge europske fronte izgledala su kao neminovan izraz upravo ontološke konfrontacije Zapada i Istoka na ideoškome i geopolitičkom planu, konfrontacije koja je logično motivirala i neskriveno suparništvo pri okupaciji njemačkoga odnosno austrijskog područja, potom prijepor oko poratnog uređenja Njemačke i njezina glavnoga grada, napetosti oko Trsta, građanski rat u Grčkoj te previranja u Čehoslovačkoj, kao i geopolitička i ideoška

sukobljavanja u Indokini na koju se je neposredno odražavao i Kineski građanski, kasnije i Korejski rat.

Onaj dio Hrvatske koji se je protivio obnovi Jugoslavije pod bilo kojim, a osobito pod komunističkim režimom, nije mogao znati – jer je bilo nužno to skrivati od Nijemaca – kakvu sigurnost i zaštitu u Pavelićevu Zagrebu uživaju oboreni angloamerički zrakoplovci, a još manje je znao, koliko su točne glasine da su tadašnje Hrvatske oružane snage već 1944. dobine zapovijed da se oružjem ne suprotstave možebitnom savezničkom iskrcavanju na hrvatskoj obali, ali su osjećale, pa zapravo i znale da ratno stanje koje je u odnosu na Veliku Britaniju i SAD u prosincu 1941., u skladu s obvezama što su pravocrtno proizlazile iz njezina pristupa Trojnom paktu, poput drugih potpisnika toga međunarodnog ugovora (i za njima, na njemački zahtjev), proglašila i Nezavisna Država Hrvatska, zapravo ne odgovara raspoloženju i volji hrvatskog naroda, i da Hrvati prema zapadnim Saveznicima osjećaju još i manje animoziteta i neprijateljstva nego što ovi osjećaju prema njima dok iz svojih zrakoplova ravnodušno sipaju smrtonosni teret na mahom civilne hrvatske ciljeve. Jamačno nisu znali, ali su nesumnjivo osjećali – jer propaganda jugoslavenskih partizanskih snaga i Komunističke partije Jugoslavije o tome nije ni ostavljala kakve nedoumice – da bi Jugoslavenska armija, donedavno nazvana Narodnooslobodilačkom vojskom i partizanskim odredima Jugoslavije, takvo iskrcavanje spriječila svim silama, uzdajući se u sovjetsku pomoć i imajući pred očima svoj krajnji cilj: uspostavu boljševičkog režima u obnovljenoj Jugoslaviji, pa i u cijeloj Europi.

Poraženima se je, dakle, činilo kako nema osobita razloga bojati se onih kojima su se htjeli predati. Zato su se uvjerljivima činila ovlaš dobačena obećanja tobože upućenih, da će sve biti dobro, i zato je razumljivo da su mnogi ostavljali i djecu, uvjereni da će se za koji tjedan vratiti. Da se taj šuflajevski Veliki Zapad – onaj koji je između dva svjetska rata tako uporno i

dosljedno ignorirao hrvatske težnje (i makedonske, i crnogorske, i težnje mnogih drugih!), i koji je svaki put zatvarao oči i uši, i svaki put iznova grubo zalupio vrata pred Radićem i Trumbićem, pred Mačekom i Krnjevićem, pred Košutićem i pred Paveličem – sada, usprkos svemu, nudi kao saveznik poraženima (kao što će već 1945. postati saveznikom čak i Nijemcima zapadno od bodljikave žice što se protegnula od Szczecina do Trsta!), nije bila samo emigrantska iluzija, nego svojevrsno opće mjesto na objema stranama ideološke barikade (što, dakako, ne će pomoći hrvatskoj historiografiji – da ne govorimo o novinstvu i publicistici! – da do danas sljepački uporno previda kako ni u idućim desetljećima nitko, baš nitko ni u hrvatskim emigrantskim redovima nije tako tvrdoglav i tako dosljedno promatrao svijet *atlantističkim*, zapadnjačkim, u biti proameričkim očima, iz čvrsto ukorijenjene i nepokolebljive antikomunističke, hladnoratovske perspektive, poput izravnih sljednika i nasljednika onoga hrvatskog pokreta koji je u svibnju 1945. doživio katastrofalan vojni i politički poraz).

Budući da je Jugoslavenska armija – u svome žaru i nastojanju da u interesu slavenstva i jugoslavenstva, i u interesu svjetske komunističke revolucije prodre što dalje na zapad – već prvih dana svibnja 1945. zauzela Trst, čak i prije nego Rijeku, poražene je put spasa vodio samo na jednu stranu, prema Koruškoj odnosno Austriji. No, tamo je, umjesto postrojavanja za povratak u domovinu i novu borbu, sada u sretnijem i poželjnijem savezništvu, na opću prepast i više razočaranje nego ogorčenje, sredinom svibnja započelo ono što je u kolektivno pamćenje hrvatskog naroda ušlo kao – Bleiburg.

U nas je – ako uopće ima nešto usporedivo – malo pojmove sa značenjem tako razvedenim kao što je značenje onoga što izvire iz naziva toga koruškoga gradića koji ni zbog toga nikad nijedan Hrvat ne će nazvati njegovim slovenskim nazivom: Pliberk nam, naime, ne govori baš ništa.

Ipak, ako nam Bleiburg svima i znači puno, ne znači nam svima isto. Budući da je Drugi svjetski rat na hrvatskome narodnom području bio ne samo odblješak europskoga i svjetskoga konflikta, i ne samo hrvatsko-srpski rat (ili hrvatsko-jugoslavenski, svejedno), nego je imao i obilježja unutarhrvatskoga, građanskoga

Rosandić kao državni tajnik 1941.-1945.

rata, nekima od nas on do danas označuje vrhunac pobjede, drugima je najveći poraz u nacionalnoj povijesti, širi i od onoga što se naziva Svibanjskom tragedijom, jer dok Svibanjska tragedija označuje samo onaj pokolj što je započeo u dvoru grofa Thurn-Valsassina ponad toga koruškoga gradića, pojam Bleiburga obuhvaća i ono što ga je nagovješćivalo u ranijim mjesecima i godinama, i ono što ga je slijedilo u kasnijima.

Bleiburg je, dakle, i Oštrelj i Boričevac, i Široka Kula i Španovica, i Krnjeuša i Daksa; Bleiburg je i Vrgorac, i Jazovka, i Gospić i Srijemska Mitrovica; Bleiburg su i križni putovi i bezbrojna poratna srušenja; Bleiburg su i Gradiška i Goli i Leopoglava. A podjela po toj istoj tragičnoj crti koju zovemo Bleiburg, održala se je desetljećima, i svi smo svjedoci koliko je duboka i danas, kad nam kao krasta koju iz dana u dan raskapamo sami ili nam ju raskapaju drugi, svjedoči koliko je dug i trnovit put od oslobođenja do slobode.

U jednom od prvih pokušaja znanstvenog pristupa tom problemu, prvo objavljenom u *Časopisu za suvremenu povijest*, a potom u nešto proširenu i prilagođenu obliku uvrštenom u svojevrsni zbornik novinsko-publicističkih tekstova koji je pod naslovom *Bleiburg – otvoreni dossier* u dva izdanja osvanuo prijelomne 1990. godine, doktor Darko Bekić, tadašnji povjesničar na Institutu za suvremenu povijest – u desetljećima obilježenima *hrvatskim genitivom*, ni ta ustanova, izvorno Institut za historiju radničkog pokreta, nije se, dakako, nazivala hrvatskom – sve poražene na prostoru obnovljene Jugoslavije

sasvim uopćeno, glatko i bez ikakvih skrupula nazvao je kvislinzima (a državnopravno ostvarenje onih među njima što su bili Hrvati, Nezavisnu Državu Hrvatsku, pored standardnoga „znanstvenog“ atributa „marionetska“, doktor znanosti, odani pripadnik avangarde radničke klase i lojalni zet Darko Bekić, dodatno je, za potrebe spomenutoga zbornika okitio i navodnicima, kojih u strukovnom časopisu, zanimljivo, nije bilo!). No, jednak tako je odlučno i bez ikakva krzmania glavnim krivcem za njihov pokolj označio Jugoslavensku armiju predvođenu Komunističkom partijom Jugoslavije.

Iako nije dvojio o tome da se je radi o „masovnoj likvidaciji desetaka tisuća zarobljenih, nenaoružanih neprijateljskih vojnika, njihove rodbine i civilne pratrje, i to nakon završetka rata, praktički u mirnodopsko vrijeme, bez izdvajanja i suđenja konkretnim krivcima za ratne zločine“, doktor znanosti Bekić na istome je mjestu – u duhu tadašnjega jugoslavenskoga političkog trenutka, a jamačno i u skladu s intelektualnim, emocionalnim i kruhoboračkim uvjerenjem, svojim i svojih – ustvrdio kako je „konceptom federalne Hrvatske, u sklopu federativne, republikanske Jugoslavije“ Partija dala za ono vrijeme „možda najbolji odgovor na historijsku težnju i aktualnu potrebu hrvatskog naroda za nacionalnom emancipacijom i vlastitom državom“.

Pritom doktor znanosti Darko Bekić zacijelo nije ni naslutio da će koju godinu i desetljeće kasnije *politička korektnost* tražiti nešto posve drugo i drugačije, pa glavninu odgovornosti za poratna krvoproljeća, uključujući i odgovornost za Bleiburg i Križni put, svaljivati ne na one koji su pokolj izvršili i koje se je i on te 1989./90. odvažio proglašiti krivcima (Jugoslavensku armiju), niti na one koji su ga bezdušnim kršenjem međunarodnoga prava omogućili (Britanci), nego – zapravo neoriginalno nasljeđujući neke od emigrantskih protivnika pavelićevske interpretacije ratne i poratne hrvatske politike – na one koji su se u rasulu i kaosu povlačili u ozračju ionako kataklizmičkoga državnoga, vojnoga i političkog poraza. Žrtva je tako postala glavnim krivcem svog stradanja.

A komentirajući tom zgodom teze poratne hrvatske političke emigracije – jer u domovini se o tome praktično do 1989. nije smjelo ni zucnuti, pogotovo ne diso-

nantno u odnosu na propagandno režimsko tumačenje – o svibanjskoj tragediji hrvatskog naroda i o engleskoj izdaji, doktor Bekić ih je lapidarno proglašio promašenima, jer: „Kao da se omrznute neprijatelje i prezrene zločince može izdati, i kao da je propašću ustaškog režima, čitav hrvatski narod doživio tragediju!“ I onda je – jer se u Hrvatskoj odvajkada živi tako, a ne, recimo onako kako je na Korzici živio Mériméeov Matteo Falcone – jedva koji mjesec kasnije, postao savjetnikom za vanjsku politiku u uredi predsjednika Tuđmana – jednim od četvorice savjetnika poglavara države u nastajanju – potom, od 1992., veleposlanik na čelu raznih hrvatskih diplomatskih misija.

No, ni on niti neke anegdotalne epizode njegove diplomatske karijere, od one s tobožnjim bugarskim priznanjem nadalje, ne bi zavrijedile da ih se spomene u kontekstu koji nas ovdje zanima – kontekstu jamačno zanimljivijem i ilustrativnijem i za ondašnji i za današnji hrvatski trenutak od tih veselih zgoda – da se nije pojavila knjiga jednoga drugoga hrvatskog veleposlanika odnosno veleposlanice iz istoga, *Tuđmanova doba*, koja baca sasvim drugačije svjetlo na iste ljudi, pokrete, stranke i događaje, a nešto sama po sebi govori i o tome, *Tuđmanovu dobu*.

I dok su u Bekićevoj interpretaciji iz kasnoga razdoblja hrvatske šutnje, interpretaciji koja je bila neskriveno jugoslavenska, ali koja je i danas jedina *politički korektna* i jedina kojoj je pripušteno ući u školske udžbenike i djeće duše, ljudi poput Mike Špiljka, Koste Nađa, Miloša Žanka, Bruna Vučetića i Milke Planinc (rame uz rame s Aleksandrom Rankovićem, Milovanom Đilasom, Gojkom Polovinom, dakako i Simom Dubajićem) uzorni hrvatski rodoljubi, svjetionici naše povijesti i naši oslobođitelji, ljudi koji su nam pod istom, jugoslavenskom zastavom s crvenom petokrakom zvijezdom, spasili čast i obraz, pravo na slavnu prošlost i na svijetu budućnost; evo se je kći jednoga *kvislinga* – kako bi se to u bekićevskom, hrvatskome politički korektnom, služboulijudnom i poniznom, služničkom tumačenju vlastite povijesti kazalo – dakle, kći jednoga „omrznutog neprijatelja i prezrenog zločinca“ odvažila javno reći, kako ona gleda na svog oca, njegove drugove i suborce, ljudi što su od Beograda i Topuskoga, preko Brezovice i Markova trga službeno i dalje narodni neprijatelji, izdajice, kvislinzi i okupatorske sluge.

Na suđenju Kavrani i družini

Naime, u nakladi dvaju Matičinih ogranačaka, onog u Čitluku i onog u Vinkovcima, Neda Rosandić Šarić (Zagreb, 1943.) objavila je pod naslovom *Domovina iznad svega: Moj otac Mime Rosandić* (Vinkovci – Čitluk, 2021., 271 str.) dokumentarno-memoarsku knjigu o svom ocu i njegovim suborcima, sudionicima „Akcije Deseti travnja“ – u jugoslavenskoj interpretaciji nazvane „Operacijom Gvardijan“ – koja je zamišljena u jesen 1946. kao pokušaj Hrvatskoga državnog vodstva, svojevrsnog zametka izbjegličke vlade nastale na ruševinama Nezavisne Države Hrvatske, da se povežu i organiziraju naoružane križarske skupine u domovini, uspostavi njihova čvrsta veza s emigracijom pa time izazove prevrat u Jugoslaviji koja je kao predstraža komunističkog Istoka prijetila zapadnom svijetu, i tako ponovno – sada sa simpatijama, ako ne i uz djelatnu pomoć demokratskog Zapada – uspostavi neovisna Hrvatska.

Premda ga je izbjegličko vodstvo planiralo već 1946., pothvat je započeo krajem svibnja 1947., a konačno je razbijen u srpnju iduće godine. U travnju 1948. uhićena je skupina u kojoj je bio ing. šumarstva Milan Mime Rosandić (1900.-1948.), već u mladosti poznati hrvatski borac i politički uznik, a u doba Nezavisne Države Hrvatske državni tajnik u Ministarstvu šuma i ruda. Dva mjeseca kasnije, protiv pedesetrice uhićenika podignuta je optužnica, koja je imala i niz jasnih političkih ciljeva – među kojima je osobito važna bila priprema za nastanak jasenovačkog mita i potreba režima da se, u svjetlu Rezolucije

Informbiroa koja je objavljena 28. lipnja te godine, dodvori Staljinovu Sovjetskom Savezu raskrinkavanjem tobožnje špijunske povezanosti optuženika sa zapadnim obavještajnim službama – a tijekom srpnja i kolovoza pred Vrhovnim sudom NR Hrvatske trajala je glavna rasprava koja je okončana presudom od 27. kolovoza 1948., kojom je velika većina optuženika osuđena na smrt.

Kao i inače u povijesti, i ovdje se je pokazala točnost one starinske, da pobeda ima mnogo očeva, dok je poraz siroče: „Akcije Deseti travnja“ nakon sloma su se odricali i mnogi od onih koji su politički, pa i organizacijski stajali iza nje, a njihovim je emigrantskim suparnicima ona bila povod za nove optužbe, s argumentacijom koja će se kasnije na supstancialno isti način ponavljati u svakom pokušaju oružane akcije za oslobođenje Hrvatske: rijetki će optuživati protagoniste za otvorenu izdaju, ali će im mnogi, tzv. umjerjenaci i tzv. veliki političari, trajno spočitavati da su izborom oružane borbe i prijetnjom nasiljem „kompromitirali hrvatsku stvar pred demokratskim Zapadom“ i time „objektivno naškodili“ Hrvatskoj. To je sudbina koja će pratiti i skupinu Tolić – Oblak, i Matu Prpića i Ivana Matičevića, i „Bugojance“, i Zvonka Bušića i drugove.

No, povijest koja nije ugođena za jugoslavenske i uopće nehrvatske uši, o tim ljudima sudi i sudit će drugačije, posve svjesna da bi pokušaji tzv. hrvatskih umjerjenjaka, velikih političara i minimalista, na tome demokratskom Zapadu – gdje, ruku na srce, i nisu imali osobita uspjeha, manje zbog vlastite krivice i nesposobnosti, a više zbog golih interesa tog Zapada – imali još manje odjeka i još puno manje uspjeha, da nije bilo fanatičnog idealizma, borbenosti i žrtve danas prešućivanih hrvatskih boraca, od križara po hrvatskim šumama i onih Kavranovih sve do „Bugojanaca“ ili Zvonka Bušića i njegovih suboraca. Zato ti ljudi zasljužuju zahvalnost, spomen i sjećanje koje nam, evo, oživljuje i knjiga Nede Rosandić Šarić.

Ta je knjiga istodobno književnost i povijesna publicistica visoke razine, pisana pitkim jezikom i dotjeranim stilom, ujedno oslonjena na sačuvano arhivsko gradivo i vjerodostojna svjedočenja. Kako je čitav niz od njezina 44 poglavlja posvećen opisu osobne i obiteljske sudbine u Argentini – kamo se je njezina majka, poput tisuća svojih sunarodnjaka, s tri nejake djevojčice zaputila početkom travnja 1948., ni ne znajući da im muž i otac upravo tih dana

14/III. 48

Draga Anera (Mara i Ika)!
 Eto Vas čakanode za svoju
 životnu a drugečije to i nije
 moglo biti. Nama je domo-
 vina iznad svega i tome
 se pokoravamo. Neka i
 Nama, dico moja, to bude
 u našem životu iznad
 svega, pa tim putem i
 naši stari kročište i mi
 u njima gledamo svoj
 uzor. Providnost nam
 je odredila taj komad
 hrvatske zemlje da
 ju štitimo, da pa branimo i sačuvamo.

Prva stranica potresnog Rosandićeva pisma kćerima

polazi u domovinu, na posljedne postaje svoga križnog puta – knjiga je također prilog gradivu za neku buduću studiju o položaju i sudbinu Hrvata koji su 1945. protjerani i raseljeni po Europi, Amerikama, pa i po Africi i Australiji i Bliskome istoku.

Središnji lik i glavna tema knjige je, dakako, autoričin otac, njegova politička borba i njegovi ideali.

Mime Rosandić je u hrvatski politički život ušao kao gospički gimnazijalac starčevićeanske, nacionalističke orientacije. U tim se krugovima kreće i tijekom studija u Zagrebu i tijekom kasnijeg službovanja, pa je posve logično pristao uz pokret koji je pozivao na oslobođenje i državnu neovisnost Hrvatske. Ni kad su ga poslije rata mučili i sudili, nisu mu mogli dokazati nikakav zločin, nikakvu zloupotrebu vlasti, nikakvu obijest ni bahatost (a nisu to dokazali ni drugima, makar je jedan od optuženika, Ljubo Miloš, slomljen mučenjem, pristao postati uporištem jasenovačkoga mita, pa bi, da ga se je pitalo, valjda priznao i to da su ustaše još u Dioklecijanova doba kršćane bacali lavovima). Zato se je u završnoj riječi s ponosom mogao obratiti svojim kćerima, za koje u tom trenutku nije znao ni jesu li žive, niti gdje se nalaze – najstarija je tada imala sedam godina – moleći ih za oprost: „Vaš čakan

govore sve što u takvome trenutku može kazati čovjek koji ideal shvaća kao dužnost, pa mu ne pada na pamet kukati nad vlastitom sudbinom, niti žaliti se protiv osude ili moliti milost: „Draga Anera, Mara i Ika! Evo vaš čakanode za svojom zvizdom, a drugačije to i nije moglo biti. Nama je domovina iznad svega i tome se pokoravamo. Neka i vama, dico moja, to bude u vašem životu iznad svega, jer tim putem i naši stari kročište i mi u njima gledamo svoj uzor. Providnost nam je odredila taj komad hrvatske zemlje da ju štitimo, da ju branimo i sačuvamo našim pokoljenjima. Zato vaš čakanode nije mogao drukčije, a vi mu, moje drage curice, oprostite što vas je ostavio sirote. Uzdajte se u Boga, slušajte vašu majku i ostanite svojoj Hrvatskoj do groba vjerne. Vaš čakan, Mime“

nije uhvaćen u krađi volova, već na polju svog idealizma. Molim svakog tko me poznaje da mi oprosti ako sam ga bilo čime uvrijedio. Mojem dragom hrvatskom narodu kažem da sam ga nesebično ljubio, da mu sebe prinosim na žrtvenik. Hrvatski narode, budi mi blag sudac. Ostavi me u dobroj uspomeni. Živ i sretan ti, i moja država Hrvatska!“

I zato je posve logično da je Rosandić i iz emigracije, nakon sloma države, usprkos svim sumnjama i nezadovoljstvu izazvanom političkim i vojničkim nejasnoćama, organizacijskim nedorečenostima i ljudskim slabostima, krenuo u borbu za oslobođenje Hrvatske, oprostivši se od obitelji i ostavivši svojim kćerima rečenice na koje će one nabasati puno kasnije, znatno iza očeve smrti; rečenice koje

Kopiju tog pisma, kaže autorica, Franjo Tuđman je zatražio čim ga je vidio, prigodom svog putovanja u Sjedinjene Američke Države 1989. godine. To pismo nije obiteljsko, privatno, nego je povijesni dokument prvoga reda, znao je to Tuđman odmah, i onda je – prema pripovijedanju očevidaca koje Nedra Rosandić Šarić bilježi – za njegovom kopijom posezao u kasnijim godinama, sad već kao predsjednik države, u trenutcima kriza i malodružja zbog agresije na Hrvatsku, okupacije hrvatskih krajeva i krvavih stradanja branitelja i civila. Tim dirljivim i dojmljivim riječima, dakle, tim primjerom jednoga *kvislinga* – a ne možda riječima Mike Špiljka i Marka Belinića, ne možda govorima Josipa Broza – u najtežim se je trenutcima sokolila i hranila borba za Hrvatsku. Nije li to jedna od ilustracija – a imamo ih u Domovinskom ratu i prije njega na tisuće – poučnosti one antičke, prema kojoj se je bogovima svidjela pobjednička, a Katonu pobijedena stvar; i da Katonov ukus možda lakše i s više dostojanstva podnosi kušnju vremena nego što ju podnosi ukus bogova. I da se o idealima sudi ne samo prema riječima i slikama o njima, nego i prema ljudima koji su ih utjelovljivali i koji su za njih ginuli.

nasim pokoljenjima.
 Zato Vas čakanode nije
 mogao drukčije, a Vi
 mu, moje drage curice,
 oprostite što Vas je
 ostavio sirote.
 Uzdajte se u Boga,
 slušajte Vašu majku
 i ostanite svojoj
 Hrvatskoj do groba
 vjerne
 Vaš čakan
 Mime

Druga stranica pisma koje smo u prijepisu objavili u br. 94 (siječanj 2000.)

U SPOMEN NA SLAVKA KUDRNU

U Osijeku je 7. travnja 2021. u 93. godini prestalo kucati veliko srce mog oca Slavka Kudrne.

Ovu kratku sliku njegova života započet ću njegovim riječima, citatom iz članka objavljenog u *Političkom zatvoreniku* br. 78 iz rujna 1998.: „Dozivam minule dane iz prošlosti polustoljetne i srca prepuna ljubavi za dragu nam i jedinu domovinu Hrvatsku, koju smo nosili u sebi, ne štedeći mladost ni živote. Vjerovali smo u tisućljetni san o slobodi i život u njoj, koji nismo svi dočekali...“

Rođen je u Osijeku 25. listopada 1928. od oca Ladislava Kudrne i majke Julijane rođ. Ozdanovac. U rodnome je gradu pohađao osnovnu školu, potom ondašnju trgovacku akademiju te je istodobno pomagao ocu u radu u njegovoj trgovini. U siječnju 1946., kad je kao sedamnaestogodišnji učenik trećeg razreda trgovacke akademije doživio u školi vandalske i svetogrdne postupke – izbacivanje križeva i sl. od pripadnika nove komunističke vlasti – odlučio je boriti se za istinu i pravdu te je prištupio u ilegalnu političku organizaciju - protukomunistički pokret Društvo narodnog otpora.

„I kada bih se ponovno rodio, izabrao bih isti put borbe za slobodnu Hrvatsku, iako sam na tom putu iskusio najteže trenutke svoga života, svoje mладости...“, njegove su riječi.

Nakon nekoliko mjeseci članovi njegove skupine uhićeni su i zatvoreni. Presudom Okružnoga narodnog suda u Osijeku od 8. lipnja 1946. osuden je na kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od 12 godina, te gubitak građanskih i političkih prava u trajanju od 6 godina kao i na konfiskaciju cijelokupne imovine, koja je presudom Vrhovnoga suda NRH od 10. kolovoza 1946. snijena na kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od 10 godina i na gubitak političkih i pojedinih građanskih prava za vrijeme od 5 godina.

Slavko Kudrna

U međuvremenu, još za boravka u istražnom zatvoru prije pravomoćnosti prvostupanske presude, počinio je drugo „krivično djelo“, pomogavši nekolicini osuđenika na smrt da pobegnu, dostavivši im komad željeza, slomljenu cijev od tuša iz kupaonice, kojim su prokopali zatvorski zid. Stoga je javni tužitelj zatražio smrtnu kaznu strijeljanjem (koja nije mogla biti izvršena zbog njegove malodobnosti) podredno povećanje vremenske kazne, no citiranim je presudom Vrhovnog suda odlučeno nešto drugačije, kako je navedeno. Bjegunci su uspjeli pobjeći, ali su nažalost brzo uhićeni i mučki ubijeni.

Moj otac je odslužio ukupno devet godina robije u kaznionici u Lepoglavi. U tih devet godina, šest mjeseci je proveo na prisilnom radu u rudniku, ugljenokopu Raša u Istri, gdje je teško obolio od dizenterije, te je nakon bolničkog liječenja ponovno vraćen u kaznionicu Lepoglava.

Batine, vrijeđanja, samica, ležanje na mokrom podu od cigle uz razbijeni prozor usred zime... nisu pokolebali ni slomili njegov snažni duh i ljubav za domovinu Hrvatsku.

Nekoliko puta pozivan na ispitivanje, je li „revidirao svoj stav“, uvijek je odgovarao „Ja nemam što revidirati!“

Najteže mu je bilo kada je njegov otac Ladislav, kao član druge političke organizacije, također osuđen na zatvorskou kaznu i konfiskaciju imovine, te je zajedno sa sinom boravio u istoj celiji tri godine, tijekom čega su trpjeli poniženja, grube uvrede i psovke od pojedinih čuvara koji su nastojali srozati njihovo ljudsko dostojanstvo i moral. Ali – nisu uspjeli. Vjera u Boga i nuda da će to trpljenje ipak pobijediti i urodit stvaranjem nove nam slobodne domovine Hrvatske, održala ga je.

Pušten je na slobodu nakon devet godina, u svojoj dvadeset sedmoj, ali je i dalje bio nadziran. Po povratku iz zatvora ubrzo se oženio mojom majkom Mirjanom, s kojom je bio u braku četrdeset godina, sve do njezine prerane smrti. Dobili su dvoje djece, no nažalost već na samom početku braka ponovno je doživio tragediju – smrt prvorodenog sina, moga malog brata Krešimira, anđela na nebu, koji je umro od posljedica bolesti kao petomjesečno dojenče.

Svoj radni vijek moj je otac proveo radeći kao ekonomist, a kada je trebalo i u stolariji i na gradilištu, i to prvih 25 godina u Prvoj osječkoj stolarsko-parketarskoj zadruzi, a zatim 7 godina u podružnici tvrtke Export-drvo u Osijeku također i kao ekonomist i kao voditelj opremanja objekata, odakle je umirovljen 1990. Kao vrlo kreativan i svestran čovjek „zlatnih ruku“, uvijek je i nakon radnog vremena, a pogotovo vikendom našao prostora i vremena za stvaranje, izrađujući razne drvene predmete za domaćinstvo, ukrase, namještaj za stan i malu vikendicu-staru kućicu na selu. Puno toga je sam i dizajnirao, budući da je bio i tehnički crtač. Volio je iskušati se i u kuhanju, pa je na tome našemu malom seoskom imanju, punom cvijeća i zelenila, okupljao oko stola obitelj, su-

U SPOMEN NA ZLATU NOVAK ROĐ. KOLČIĆ

sjede i prijatelje, ljudi koji su ga voljeli i poštivali. Taj prelijepi dio našeg obiteljskog života prekinut je 1991. okupacijom istočne Slavonije.

Spreman svakome pomoći na bilo koji način, nikad mu nije bilo teško odazvati se ili sam ponuditi pomoć. Njegova ljudska toplina pokazala se posebno prema bližnjima kad se razboljela njegova supruga – moja majka Mirjana, a njena majka je već bila stara i nemoćna. Obje ih je 7 godina nesobično služio nastojeći im olakšati tegobe.

Od samog početka 1990. pa do smrti bio je član Hrvatskog društva političkih zatvorenika, u podružnici Osijek, u kojoj je aktivno sudjelovao na skupštinama i kao član Upravnog odbora sve dok mu je zdravlje to dopušтало. Za svoj doprinos u radu i širenju ugleda udruge primio je zahvalnicu s medaljom 20. rujna 1999.

Uz domovinu Hrvatsku, u srcu mu je najvažnija bila obitelj: supruga, kći, unuci za koje je živio i nastojao na njih svojim riječima, savjetima i djelima ljubavi prenijeti poruku i pouku što su prave životne vrijednosti. U svome dugom i bogatom životu, svemu što je radio, za što je živio i za što se borio, davao je cijeloga sebe. Posljednje tri godine života proveo je u postelji narušena zdravlja, ali unatoč fizičkoj slabosti zadržao je smisao za humor i često nas oraspoložio svojim doskočicama i šalama, a drhtavim glasom je znao i zapjevati stare lijepe hrvatske pjesme.

Slavko Kudrna sklopio je svoje umorne oči i preselio se Gospodinu u čije ime je podnio svoj križ, a mi smo ponosni što smo imali takvog oca, djeda i punca. Hvala ti, tata, za sve i neka ti je laka hrvatska zemlja koju si toliko volio.

Biserka PAĐAN

Zlata Novak rođ. Kolčić rođena je u Osijeku 1925., gdje je 18. ožujka 2020. i preminala. Od 1990. je bila članica Hrvatskoga društva političkih zatvorenika.

Uhićena je u proljeće 1946., kad su jugoslavenske komunističke vlasti krenule u novi val progona nepodobne osječke mladeži: u tom su valu uhićene tri djevojke i deset mlađića. Suđeni su po kratkom postupku: Zlata na 7 godina, Dragica V. na 3 godine, Kata S. na godinu i pol. Trojici mlađića izrečena je smrtna osuda vješanjem i strijeljanjem, dvojica su dobila po 20, dvojica po 18, dvojica po 10 i jedan 4 godine.

Jugoslavenski komunisti nisu imali dvojbe: tko nije bio za njih, samim time je bio fašist. Tako su počeli nakon pada Osijeka 14. travnja 1945., kad je krenuo prvi val uhićenja. Zlatin brat, pok. Zdenko Kolčić, sa svojim suborcima iz Hrvatskih oružanih snaga bio je uhićen i osuđen u Osijeku na visoke kazne. Izdržavali su ih u KDP Lepoglavi. Zlata je svoju kaznu robijala u Požegi, a po povratku se je ipak nekako zaposlila i udala za političkog zatvorenika Zorislava Novaka. Imali su sina Krunoslava.

O tim osječkim progonima nešto je pisano u *Političkom zatvoreniku* (br. 78 iz 1998.), gdje je objavljeno i svjedočenje Slavka Kudrne iz Osijeka, koji je 1945., u svojoj 19. godini osuđen na 18 godina robije.

Već u prvoj tjednu nakon zauzimanja Osijeka uhićeno je i osuđeno 223 Osječana, a uz to im je konfiscirana imovina (usp. svjedočenje Vere Gerard-Šipošić u *Političkom zatvoreniku* br. 206 iz 2009.). I u kasnijim desetljećima bili su brojni politički

Zlata Novak

procesi. O onome iz 1985. pisao je i hrvatski politički emigrant i publicist dr. Jure Petričević u 7. svesku svoje knjižnice *Sloboda*, pod naslovom *Na prekretnici („Udbaške igre hrvatskim žrtvama za tuđe račune“)*. U osam gradova u Hrvatskoj i u BiH vođeni su tada politički sudski procesi, a 25 Hrvata je osuđeno na 113 godina zatvora. Žrtve osječke UDB-e su prve optužene, a posljednji uhićeni, ali su za uzor bili prvi na suđenju. Za niz optuženika tražene su smrtnе kazne, o čemu je u beogradskom tisku pisao Rade Subotić, ali to nije bio posljednji osječki politički proces. Koliko je poznato, posljednji je održan 1989. godine.

Zlate, vječna Ti slava i hvala! Neka Ti je laka hrvatska gruda za koju si se žrtvovala!

(I. T., HDPZ
- Podružnica Osječko
baranjske županije)

U SPOMEN NA HELENU I IVANA KULAŠA

Helena Kulaš rođena je 20. veljače 1933., a umrla 27. travnja 2021. Bila je u logorima od proljeća 1945. do proljeća 1947. Članica je HDPZ-a podružnice Osijek od 1995. Ivan Kulaš rođen je 1. siječnja 1927. u Brezovljanim kod Našica, umro je 4. travnja 1988. Ivan je bio

Obitelj je među zadnjima izbjegla u Austriju. Krenuli su na blagdan sv. Lucije, a stigli su na Badnjak 1944. u Gutenstain kod Beča. Tu su bili tri mjeseca te su potom otišli u Sankt Valentin gdje su dočekali pad. U proljeće 1945. državljeni Jugoslavije su pozvani da se vrate u Ju-

malo svojih novčića. Ujutro kad se probudila i kad je mogla vani, prvo je otišla potražiti svoje novce i bili su tamo gdje se molila.

Prema njoj su čuvari logora bili dobri. Za Božić je ukrasila jednu grančicu, a čuvar ju je pitao što je to, rekla je da je

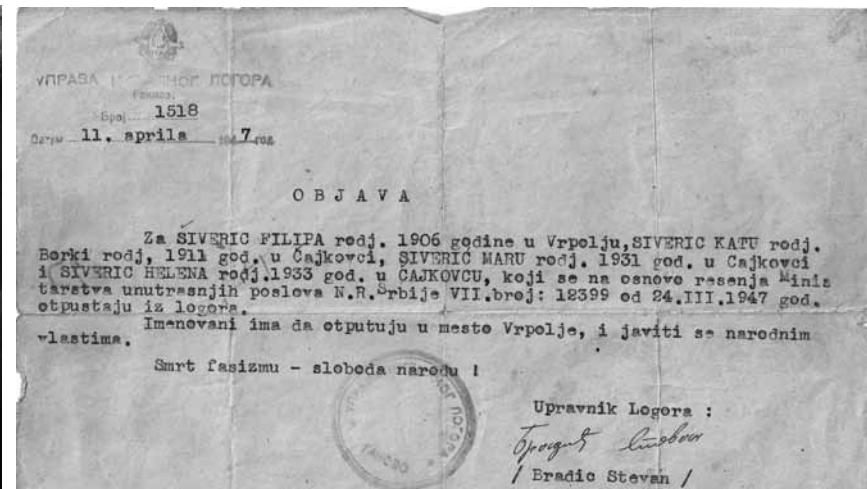

Vjenčanje Helene i Ivana Kulaša

politički zatvorenik 13 mjeseci, kaznu zatvora je izdržavao nakon 1947. u Kninu i Đakovu.

Helena Kulaš rođena je kao Helena Harffmann u Čajkovicima, općina Vrpolje, od oca Filipa i majke Kate (rođene Borchy). Roditelji su imali još dvije godine stariju kći Mariju. U kući gdje je rođena, živjeli su, kako ih je zvala, oma-ma (baka Eva), otata (djed Phillip), bači (stric Fridrich) sa svojom suprugom i djecom, te teta Ana.

Bezbrizno djetinjstvo prekinuo je Drugi svjetski rat. Stric se borio u Bosni kao njemački vojnik gdje su ga partizani i ubili 1943. Rat je prekinuo i njezino školovanje, završila je dva razreda osnovne škole; treći je započela, ali ga nije dovršila.

Helena je iz logora otpuštena pod lažnim imenom

goslaviju, a kad su se vratili, završavaju u logorima. Prvi logor je bila Subotica, tamo je bila „Štirk fabrika“, gdje je bila rastavljena od roditelja, koji su radili kod Mađara u polju. Ponovno su se sastali u logoru Sekić. Poslije idu u logor u Tenjsku Mitnicu, a zatim se ponovno vraćaju u Suboticu. Nakon toga idu u Gakovo, gdje umire omama.

Kraj logorima dolazi 1947. i to tek nakon nekoliko molbi i promjene prezimena u Šiverić, omamino djevojačko prezime. U svim tim teškim danima ipak je uvidjela da ima dobrih ljudi koji su im pomagali. Jedan takav trenutak bio je onda kad je Helenu i njezinu sestru Mariju iz logora odvela jedna Srpskinja i držala ih kod sebe, hranila ih, vodila ih sa sobom, a onima koji su govorili da su „Švabe“ odgovarala je „ostavite ih, to su moja deca“.

Ali ono što ju je najviše držalo u sve-mu bila je vjera u Boga. Jedan od trenutaka koje je uvijek pamtila i spominjala zbio se je kad su bili u Subotici. Odlazila je vani moliti se i jednom, kad su joj novci ispalili iz džepa, ona cijelu noć nije mogla spavati, jer se brinula za

to za Božić. Ostavio je grančicu i nije ju zgasio. Helenu su često slali da vani skuha ono malo što su imali, a nju su slali zato što njoj čuvari nisu rušili lonac. Po izlasku iz logora dolaze u Vrpolje. U svoju kuću više ne mogu, jer su kuću vlasti oduzele i dali je drugima. Tada počinje raditi na Ciglani u Vrpolju, te kasnije i u Satnici Đakovačkoj.

U Vrpolju upoznaje Ivana Kulaša. Ivan je bio sin Jele Kulaš rođ. Hećimović i Pave Kulaša kojega su partizani ubili 17. travnja 1945. u Vrpolju. Ivanova obitelj se u Slavoniju doselila, iz Like, te se za stalno nastanila u Vrpolju 1939. Ivan je imao još trinaestero braće i sesara.

Ivan i Helena stupaju u brak 1952. godine. U braku im se rodilo petero djece: Katica 1955., Ivica 1957. koji je premirnuo s 8 mjeseci 1958., Ivanka 1959., Zlatko 1961. i Josip 1964. Unatoč teškim poratnim godinama, izgradili su kuću, odgojili i othranili djecu, živjeli sretno obradujući slavonsku zemlju. Helena je ove događaje nosila u srcu. O njima je govorila svojoj djeci i unučadi kako se ne bi zaboravilo.

Helena KULAŠ

IN DIESER AUSGABE

Wie in der vorigen Ausgabe angekündigt, wird mit der nachstehenden zweiten Folge eine umfangreiche Darstellung der Situation in den ersten Jahren des Unabhängigen Staates Kroatiens (1941-1945) auf der Insel Hvar abgeschlossen. Der Beitrag ist verfasst von **Dr. sc. Nikica Barić**, Historiker vom Kroatischen Institut für Geschichte. Mit den Kroaten aufgezwungenen Römischen Verträgen vom Mai 1941, verwirklichte Italien einen lang gehegten Traum und erweiterte seinen Besitz an der östlichen Adriaküste. Nach dem Ersten Weltkrieg fielen durch den Vertrag von Rapallo (1920) Istrien, Zadar und seine Umgebung sowie einige größere adriatische Inseln an Italien, während Rijeka und sein Hinterland vorübergehend zu einem unabhängigen Staat wurde, der 1924 an Königreich Italien angeschlossen wurde.

Am Vorabend des Zweiten Weltkriegs erlangte Italien die Vorherrschaft in Albanien und griff 1940 Griechenland an, mit dem Ziel, den Mittelmeerraum zu beherrschen. In diesem Bestreben nahm es im April 1941 am Angriff der Achsenmächte auf das Königreich Jugoslawien teil und stationierte zur Zeit der Ausrufung des Unabhängigen Staates Kroatiens eine große Anzahl von Truppen in Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens. Dank dessen gelang es ihm, mit Zustimmung Hitlers und Hitlers, Teile Dalmatiens und Gorski Kotar zu annexieren, und in den südlichen kroatischen Gebieten, die Teil des neu proklamierten kroatischen Staates verblieben, behielt Italien eine große Anzahl von Truppen und erlegte den kroatischen Behörden erhebliche Einschränkungen auf.

Die Insel Hvar gehörte zu jenen adriatischen Inseln, die, wie ein guter Teil des dalmatinischen Festlandes, Teil des

unabhängigen Staates Kroatiens blieben. Die Studie von Barić, die den Zeitraum bis zum Fall Italiens im September 1943 umfasst, zeigt jedoch deutlich, dass die italienische Politik auf Hvar einer der Hauptgründe für die Instabilität war. Sie zeichnete sich durch systematische Untergrabung des Ansehens und des Einflusses der kroatischen Behörden aus, die aufgrund der Nachrichten über Unruhen, Gewalt und Rechtsunsicherheit in anderen Teilen des Landes bereits eingeschränkt waren. Diese Umstände, sowie die Armut der Bevölkerung und die durch die trockenen und unfruchtbaren Jahre verstärkte Hungersnot, begünstigten die Entwicklung der jugoslawischen kommunistischen Bewegung, die ihre Hauptfeinde nicht in den Italienern, sondern in den Vertretern des kroatischen Regimes sah.

*

Chefredakteur **Tomislav Jonjić** veröffentlicht seinen kürzlich in der Matica hrvatska gehaltenen Vortrag auf einer wissenschaftlichen Konferenz über den Kroatischen Frühling, die reformistische Bewegung, die in den späten 1960er Jahren versuchte, das jugoslawische kommunistische System zu reformieren, ähnlich wie die Bemühungen der tschechischen und slowakischen Kommunisten in ihrem Land. Der Autor beschäftigt sich mit der Haltung der Kroatischen Republikanischen Partei (HRS), einer der Organisationen der kroatischen politischen Emigration, die 1951 in Buenos Aires gegründet wurde. Die HRS verfolgte diese Ereignisse in der besetzten Heimat mit begrenzter Sympathie, verlor aber zu keinem Zeitpunkt die Tatsache aus den Augen, dass es sich um begrenzte Anstrengungen handelte, die vielleicht Handlungsräum

eröffneten, jedoch keineswegs zum Sturz Jugoslawiens und zur Schaffung eines unabhängigen kroatischen Staates führten konnten, was das einzige authentische Bestreben des kroatischen Volkes war. In Anbetracht der Tatsache, dass bei der Interpretation dieser Ereignisse in Kroatien auch heute noch unkritisch übertrieben wird und dass dabei verständlicherweise allen voran die Protagonisten des damaligen kroatischen politischen Lebens sind, stellt der Autor die Frage: Hätten die Kroaten heute einen unabhängigen Staat, wenn in den Jahren 1967-1971 die kommunistischen Reformisten erreicht hätten, was sie wirklich wollten: eine reformierte jugoslawische sozialistische Föderation.

In seinem zweiten Text schreibt derselbe Autor über eine der berühmtesten Unternehmungen der kroatischen politischen Emigration, die "10. April-Aktion", die kurz nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs geplant wurde, aber im Sommer 1948 von den jugoslawischen Behörden aufgedeckt wurde. Es war ein Versuch der politischen Führung der Emigranten, mehrere politische Führer und erfahrene militärische Befehlshaber in die Heimat zu schicken, mit dem Ziel, zahlreiche Gruppen von bewaffneten Kämpfern gegen Jugoslawien und den Kommunismus, die sich lange nach dem Krieg in den kroatischen Wältern versteckt hielten, zu organisieren.

Anlass für den Text ist das Buch *Domovina iznad svega: Moj otac Mimo Rosandić* (*Heimat über alles: Mein Vater Mimo Rosandić*), das kürzlich von **Neda Rosandić Šarić** veröffentlicht wurde. Sie ist die Tochter eines der wichtigen Teilnehmer dieser Aktion, des Ingenieurs Milan Mimo Rosandić (1900-1948), und war in den Jahren 1995-2000 die kroatische Botschafterin in Argentinien, Paraguay und Uruguay. Als junger Mann wurde Rosandić verfolgt und inhaftiert, weil er für die Freiheit Kroatiens kämpfte, und während der Zeit des Unabhängigen Staates Kroatiens war er Staatssekretär im Ministerium für Wälder und Bergbau. Er verließ seine Frau und drei kleine Mädchen im Exil und kehrte 1947 in seine Heimat zurück. Nach seiner Gefangennahme wurden er und seine Kameraden in einem großen politischen Prozess zum Tode verurteilt. Er weigerte sich, um Begnadigung zu bitten, und beendete seine Verteidigungsrede mit den Worten: "Ich sage meinem lieben kroatischen Volk, dass ich es selbstlos geliebt habe, dass ich mich auf dem Altar darbringe. Kroatisches Volk, sei mein sanfter Richter. Behaltet mich in guter Erinnerung. Es lebe mein kroatisches Volk und mein Land Kroatien!"

Vinkovci

IN THIS ISSUE

As announced in the previous issue, we publish the second sequel of the study written by **Nikica Barić, Ph. D.**, a historian from the Croatian Institute of History, regarding the situation on the island of Hvar during the first period of the Independent State of Croatia (1941-1945). The Roman Treaty of May 1941, which Italy forced upon Croatia, granted Italy its ancient dream of spreading its domains across the eastern seaboard of the Adriatic. After World War I, the Rapallo Treaty (1920) already granted Istria, Zadar with its surroundings, and several larger Adriatic islands to Italy, while Rijeka and its surroundings temporary became an autonomous state and later part of the Kingdom of Italy in 1924.

On the eve of World War II, Italy gained dominance in Albania, and in 1940 it invaded Greece, with the aim to reign over the Mediterranean. With such aim, Italy took part in the Axis forces attack on the Kingdom of Yugoslavia, and had a great number of soldiers deployed in Dalmatia and Gorski kotar at the time of Independent State of Croatia's proclamation. Because of that, and with the approval of Hitler's Germany, Italy secured the annexation of certain parts of Dalmatia and Gorski kotar, and also held a numerous soldiers in the southern parts of the newly formed Croatian state, those which had not been granted to it. In such areas, Italy imposed severe limitations to the Croatian authorities.

The island of Hvar was amongst such Adriatic islands which, as well as the remaining part of Dalmatian mainland,

were left as part of the Independent State of Croatia's territory. But Barić's study, dealing with the period until Italy's downfall in September 1943, clearly shows that Italian politics was one of the main factors of instability on Hvar. It was systematically undermining the authority and influence of the Croatian authorities, which were already limited because of occurring news about riots, violence and legal insecurity in other parts of the state. Such circumstances, as well as the poverty of its people and the famine (intensified by draught and infertile years), promoted a breeding ground for the development of the Yugoslav Communist movement. That movement saw its main adversaries not in Italians, but in the representatives of the Croatian regime.

*

The editor-in-chief, **Tomislav Jonjić**, publishes his presentation from a scientific assembly held recently in the Matice hrvatska about the Croatian Spring – a reformist movement which, at the end of the 1960s, tried to reform the Yugoslav Communist system, same as some efforts made by Czech and Slovakian communists at the time. The author deals with the relation between such an effort and the Croatian Republican Party (HRS), one of Croatian political emigration organizations, founded in 1951 in Buenos Aires.

HRS viewed the processes in its occupied homeland with limited sympathy, but it never lost sight of the fact that such efforts were limited. Even though it could

open some space for easier political action, such efforts could not cause the downfall of Yugoslavia or create an independent and sovereign Croatian state, which had been the authentic aspiration of Croatian people. The author estimates that such movement is uncritically praised, primarily from the protagonists of political life of that era. In doing so, the author has to raise a question: would Croats have an independent state today, had the communist reformationists achieved what they really wanted in 1967-1971: a reformed Yugoslav Communist state?

In his other text, the same author writes about one of the more known endeavours of the Croatian political emigration, the „Action of April Tenth“, which had been envisioned shortly after the end of World War II, and was dismantled by Yugoslav authorities in the summer of 1948. It was an attempt of the emigrant political leadership to send several political spearheads and seasoned military commanders to its homeland, in order to connect and organize numerous armed fighters against Yugoslavia and communism which had been hiding in Croatian forests long after the war.

The motive for such a text is a book „Homeland Above Everything Else: My Father Mime Rosandić“, recently published by **Neda Rosandić Šarić**. She is a daughter of one of the more important participants of that action, ing. Milan Mime Rosandić (1900-1948) and a former Croatian ambassador to Argentina, Paraguay and Uruguay from 1995 to 2000. Her father Mime Rosandić had been persecuted and imprisoned because of his struggle for Croatian independence even as young man, and during the Independent State of Croatia he was a state secretary in the Ministry of Woods and Mineral Riches. Leaving his wife and three small daughters in emigration in 1947, he returned to his homeland. After imprisonment, he was sentenced to death alongside his comrades on a big show trial. He refused to appeal the sentence as well as to beg for pardon, ending his closing statement with the words: „To my dear Croatian people I say that I have loved them selflessly, and I offer myself as sacrifice. Croats, judge me kindly. Bear me in good memory. Live long and be happy, you and my Croatian state!“

Gospić

ISKAZNICA ZA OPSKRBU	PRIJAVA-ODJAVA POTROŠAČA	POTROŠAČKA KARTA ZA KUĆANSTVO
Broj <u>14413</u>		K-broj <u>68042</u>

1. Prezime Hajlendorf Wolan
2. Ime (i očevo ime) I. Tulija
3. Spol (muški ili ženski) muški
4. Dan, mjesec i godina rođenja 11. I. 1919
5. Mjesto rođenja Cvrgo, Hrvatska
(Kotar i federalna jedinica)
6. Državljanstvo Jugoslavensko
7. Narodnost i vjeroispovijest hrvat, jevrej
8. Zanimanje student
9. Gdje je uposlen student Tehnike
10. Mjesečni prihod (zarada ili renta) ✓.
11. Bračno stanje ne-venjen
12. Prezime i ime muža ✓.
13. Djevojačko prezime ✓.
14. Gdje se do sada opskrbljivao Vojsci
15. Od kada živi u Zagrebu (mjesec i god.) 18. XI. 45
16. Stan utjecilovićeva 40.7
(Rajon, ulica, broj i kat)

Zagreb, 18. XI. 1945

Potpis starještine kućanstva:

K. K. Wolf

Potpis potrošača:

Hajendorf Wolan

ISKAZNICA
ZA OPSKRBU
Broj 181276

PRIJAVA-ODJAVA
POTROŠAČA

POTROŠAČKA KARTA
ZA KUĆANSTVO
K-broj 85577

1. Prezime Manglović
2. Ime (i očevo ime) Katica + Petar
3. Spol (muški ili ženski) ženski
4. Dan, mjesec i godina rođenja 12.V.1893
5. Mjesto rođenja 12.V.1893 Sremski Karlovci
(Kotar i federalna jedinica)
6. Državljanstvo F.D. Jugoslavija
7. Narodnost i vjeroispovijest Hrvat. prav.
8. Zanimanje tiskarska radnica
9. Gdje je uposlen bolnica
10. Mjesečni prihod (zarada ili renta) 3740. podpora
11. Bračno stanje nestrane
12. Prezime i ime muža -
13. Djevojačko prezime -
14. Gdje se do sada opskrbljivao kad. Trgovac
15. Od kada živi u Zagrebu (mjesec i god.) Lipanj 1912
16. Stan Neglevićev trg 61. VI. rajon
(Rajon, ulica, broj i kat)

Zagreb, 2 IX 1945

DRŽAVNE AKTIVNOSTI U ZAGREBU

Potpis starještine kućanstva:

Manglović Jelena

Potpis potrošača:

Manglović Katica